

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

GENÇ YETİŞKİNLERİN OLUMLU SOSYAL
DAVRANIŞLARININ, SUÇLULUK DUYGULARI,
OLUMLU SOSYAL AHLAKİ MUHAKEMELER VE
AHLAKİ BENLİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN
İNCELENMESİ

DOKTORA TEZİ

SEDA ERZİ

121151101

Danışman Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Nermin ÇELEN

İstanbul, Haziran 2016

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

GENÇ YETİŞKİNLERİN OLUMLU SOSYAL
DAVRANIŞLARININ, SUÇLULUK DUYGULARI,
OLUMLU SOSYAL AHLAKİ MUHAKEMELER VE
AHLAKİ BENLİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN
İNCELENMESİ

DOKTORA TEZİ

SEDA ERZİ

121151101

Danışman Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Nermin ÇELEN

İstanbul, Haziran 2016

ÖNSÖZ

Öncelikle, tez çalışmam boyunca benden desteğini esirgemeyen ve tez danışmanlığımı yürüten Prof. Dr. Nermin Çelen'e kendisinden öğrendiğim her şey için çok teşekkür ederim. Tez izleme komitemde yer alan değerli jüri üyeleri Doç. Dr. Bilge Yağmurlu ve Yrd. Doç. Dr. Figen Karadayı'ya, verdikleri geribildirim ve önerilerle çalışmama olan katkıları için çok teşekkür ederim. Tez savunma jürimdeki değerli hocalarım Prof. Dr. Gül Şendil ve Doç. Dr. Sevim Cesur'a sundukları katkı ve destekleri için teşekkür ederim.

Lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimim boyunca bursiyeri olduğum TÜBİTAK'a sağladığı destek için teşekkür ederim. Lisans öğrenimimi tamamladığım ODTÜ Psikoloji Bölümü'ndeki tüm öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Tüm hayatım boyunca yanımda olan, bana güvenen ve benden desteğini esirgemeyen ve yarına her zaman umutla bakabilmemi sağlayan aileme çok teşekkür ederim. Hayatımı anlamlı kılan ve daha mutlu biri olmamı sağlayan tüm sevdiklerime çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
ONAY SAYFASI.....	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1.Ahlak.....	4
1.2.Olumlu Sosyal Davranışlar.....	5
1.2.1. Olumlu Sosyal Davranışların Felsefi Temelleri.....	6
1.2.2. Olumlu Sosyal Davranışların Biyolojik Temelleri.....	7
1.2.3. Olumlu Sosyal Davranışların Kültürel Temelleri.....	9
1.2.3.1. Aile Özelliklerinin Olumlu Sosyal Davranışlarla İlişkisi.....	14
1.2.4. Olumlu Sosyal Davranışların Gelişimi.....	16
1.2.4.1.Erken Çocukluk Döneminde Olumlu Sosyal Davranışlar.....	16
1.2.4.2. Ergenlik ve Yetişkinlik Döneminde Olumlu Sosyal Davranışlar.....	19
1.2.5. Olumlu Sosyal Davranışları Açıklayan Kuramlar.....	24
1.2.5.1. Psikanalitik Kuram.....	24
1.2.5.2. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	27
1.2.5.3. Ekolojik Sistem Kuramı.....	31
1.2.5.4. Bilişsel Gelişim Kuramı.....	33
1.3.Sosyal Biliş.....	40

1.3.1. Zihin Kuramı.....	40
1.3.2. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı.....	42
1.3.3. Rol Alma Kuramı.....	43
1.3.4. Bakış Açısı Alma.....	45
1.4.Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler.....	46
1.5.Ahlaki Kimlik.....	51
1.6. Öz bilinç Duyguları.....	59
1.6.1. Öz Bilinç Duygularının Özellikleri.....	60
1.6.2. Öz Bilinç Duygularının Oluşum Süreci	62
1.6.3. Öz Bilinç Duygularının Gelişimsel Süreci.....	63
1.6.4. Öz Bilinç Duygularının Ahlaki Temelleri.....	65
1.6.5. Öz Bilinç Duygusu Olarak Suçluluk Duygusu	68
1.7. Olumlu sosyal Davranışlar, Suçluluk Duyguları, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler, Ahlaki Benlik Özellikleri ve Bakış Açısı Alma Özellikleri ile İlgili Yapılan Çalışmalar	69
1.8. Amaç	74
1.8.1. Hipotezler	77
1.8.2. Diğer Araştırma Soruları.....	79
1.9.Tezin Önemi.....	79
2.YÖNTEM.....	82
2.1. Katılımcılar.....	82
2.2.Veri Toplama Araçları.....	82
2.2.1. Suçluluk Senaryoları.....	82
2.2.1.1. Pilot Çalışma.....	83
2.2.2. Kamusal Mallar Oyunu.....	83
2.2.3.Olumlu Sosyal Davranışlarla ilgili Ahlaki Muhakeme Ölçeği (PROM).....	85
2.2.4.Kişilerarası Tepkisellik İndeksi (IRI).....	85
2.2.5. Ahlaki Kimlik Ölçeği.....	86
2.3. İşlem.....	87

3. BULGULAR.....	88
3.1. Ahlaki Kimlik Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.....	88
3.1.1. Ahlaki Kimlik Ölçeği İçin Yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	88
3.1.2. Ahlaki Kimlik Ölçeği İçin Yapılan Güvenirlik Analizleri.....	89
3.2. Verilere İlişkin Betimleyici İstatistikler.....	89
3.3. Değişkenlere İlişkin Analizler	91
4. TARTIŞMA.....	113
4.1. Sınırlılıklar ve Öneriler.....	131
5.KAYNAKLAR.....	138
6.EKLER.....	159
7. TABLOLAR LİSTESİ.....	165
8.ŞEKİLLER LİSTESİ.....	167

TABLULAR

Tablo 1: Ölçek Puanlarına İlişkin Betimleyici İstatistikler.....	89
Tablo 2: Suçluluk Puanına İlişkin Betimleyici İstatistikler.....	90
Tablo 3: Suçluluk Gruplarına Göre Yapılan Yardımın Farklılaşp Farklılaşmadığını Anlamak Üzere Yapılan Varyans Analizi Sonuçları.....	91
Tablo 4: Katılımcıların Buldukları Suçluluk Grubuna ve Cinsiyete Göre Yardım Miktarı Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri.....	92
Tablo 5: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakeme Puanlarına Göre Ayrılan Katılımcıların Frekans ve Yüzdeleri.....	93
Tablo 6: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakeme Puanlarına Göre İki Gruba Ayrılan Katılımcıların Yardım Miktarı Ortalamaları ve standart Sapmaları.....	93
Tablo 7: Ahlaki Kimlik Özellikleri Puanlarına Göre Ayrılan Katılımcıların Frekans ve Yüzdeleri.....	95
Tablo 8: Ahlaki Kimlik Özellikleri Faktörlerine Göre İki Gruba Ayrılan Katılımcıların Yardım Miktarı Ortalamaları ve Standart Sapmaları.....	96
Tablo 9: Suçluluk Duygusu, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler, Ahlaki Kimlik, Bakış Açısı Alma, Para Yardımı İlişisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi.....	97
Tablo 10: Suçluluk Duygusu, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler Alt Ölçekleri, Ahlaki Benlik Özellikleri, Bakış Açısı Alma Özelliklerinin Para Yardımı ile İlişisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi.....	98
Tablo 11: Demografik Değişkenlerin, Para Yardımı ile İlişisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi.....	99
Tablo 12: Demografik Değişkenler, Suçluluk Duygusu, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler Toplam Puanı, Onay Odaklı Muhakemenin Para Yardımını ne Düzeyde Yordadığını Anlamak İçin Yapılan Regresyon Analizi.....	100
Tablo 13: İçselleştirilme Ahlaki Kimlik Özelliği ve Bakış açısı Alma Puanlarının Ahlaki Muhakeme Toplam Puanını ne Düzeyde Yordadığını Anlamak İçin Yapılan Regresyon Analizi.....	101
Tablo 14: Ahlaki Muhakeme toplam puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları.....	103
Tablo 15: Hedonistik Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları.....	104
Tablo 16: Stereotipik Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları.....	105

Tablo 17: Onay Odaklı Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları.....	106
Tablo 18: İhtiyaç Odaklı Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları.....	107
Tablo 19: İçselleştirilmiş Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları.....	108
Tablo 20: İçselleştirme Ahlakî Kimlik Özellikleri Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları.....	109
Tablo 21: Sembolleştirme Ahlakî Kimlik Özellikleri Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları.....	110

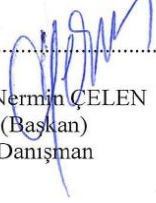
ŞEKİLLER

- Şekil 1:** Ahlaki Kimlik Ölçeği Yamaç-Birikinti Grafiği Faktör Yapısı Şekli.....88
- Şekil 2:** Suçluluk Grupları ve Ahlaki Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği.....103
- Şekil 3:** Suçluluk Grupları ve Hedonistik Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği.....104
- Şekil 4:** Suçluluk Grupları ve Stereotipik Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği.....105
- Şekil 5:** Suçluluk Grupları ve Onay Odaklı Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği.....106
- Şekil 6:** Suçluluk Grupları ve İhtiyaç Odaklı Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği.....107
- Şekil 7:** Suçluluk Grupları ve İçselleştirilmiş Muhakeme Kurma Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği.....108
- Şekil 8:** Suçluluk Grupları ve İçselleştirme Ahlaki Kimlik Özelliği Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği.....110
- Şekil 9:** Suçluluk Grupları ve Sembolleştirme Ahlaki Kimlik Özelliği Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği.....111

ONAY SAYFASI

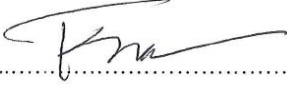
T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

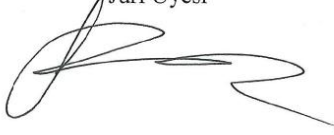
13.06.2016 tarihinde tezinin savunmasını yapan Seda ERZİ'ye ait "Genç Yetişkinlerin Olumlu Sosyal Davranışlarının, Suçluluk Duyguları, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler ve Ahlaki Benlik Özellikleri Bakımından İncelenmesi " başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji (Gelişim Psikolojisi) Doktora Programında Doktora Tezi Olarak Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

Prof. Dr. Nermin ÇELEN
(Başkan)
Danışman

Prof. Dr. Gül ŞENDİK
Jüri Üyesi

Doç.Dr. Bilge SELÇUK
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Figen KARADAYI
Jüri Üyesi

Doç Dr. Sevim CESUR
Jüri Üyesi

ÖZET

Olumlu sosyal davranışlar, toplumların varlığını sağlıklı biçimde sürdürebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmada, suçluluk duyguları, ahlaki muhakemeler ve ahlaki kimlik özelliklerinin yardım etme davranışları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmaya 18-28 yaş arası, 175 kadın 65 erkek olmak üzere 240 lisans öğrencisi katılmıştır. Katılımcılar, suçluluk kendisi tarafından onarma (SKO), suçluluk başkası tarafından onarılma (SBO), suçluluk ve kontrol grubu olmak üzere 4 farklı suçluluk manipülasyonu grubuna seçkisiz olarak atanmıştır ($n=60$). Kontrol grubu tarafından okunan senaryo haricinde diğer senaryolar ortaktır ve suçluluk duygusu içermektedir. SKO ve SBO grupları, suçluluk yaratan durumun bireyin kendisi ve başkası tarafından onarıldığı birer senaryo daha okumuştur. Seçkisiz olarak aynı manipülasyon grubuna atanan bir grup katılımcı ($n=6$), suçluluk içeren senaryoyu okuduktan sonra, suçluluk duygu durumuyla ilgili Likert tipi bir ölçek doldürmüştür. Bunun ardından katılımcıların yardım davranışını ölçmek üzere kamusal mallar oyunu oynanmıştır. Bu oyunda okunan senaryo, finansal olarak zorluk yaşayan iş arkadaşlarına yardım etme üzerinedir. Katılımcılar, kamusal mallar oyunu sonrasında sırasıyla, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler Ölçeği, Bakış Açısı Alma Ölçeği ve Ahlaki Kimlik Ölçeği'ni cevaplamışlardır. Suçluluk grubunda yer alan katılımcıların diğer gruplarda yer alanlardan anlamlı düzeyde daha fazla para yardımında bulunduğu görülmüştür. Onay odaklı muhakeme puanı düşük olan katılımcıların yaptıkları yardım miktarı, yüksek olanlardan anlamlı düzeyde fazladır. İhtiyaç odaklı muhakeme puanı yüksek olan katılımcıların yardım miktarı ise, puanı düşük olanlardan anlamlı düzeyde fazladır. Yapılan regresyon analizi neticesinde, yapılan yardım miktarının, annenin eğitim düzeyi, suçluluk puanı, ahlaki muhakeme toplam puanı ve onay odaklı muhakemeler bakımından anlamlı düzeyde açıklandığı görülmüştür. Çalışmanın bulguları ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler, Suçluluk, Olumlu Sosyal Davranış, Kamusal Mallar Oyunu

ABSTRACT

Prosocial behaviors are important for the well-being of the society. Accordingly, this study aims to investigate helping behaviors in terms of guilt feelings, prosocial moral reasoning and moral identity. Sample consisted of 175 female and 65 male undergraduates ($M\ age=20.31$). Guilt feelings were manipulated by the scenarios. Participants are randomly assigned to 4 different guilt groups; guilt, control, guilt self-repair, guilt other repair ($n=60$). Scenarios were identical for all of the guilt groups except control group. Self and other repair groups had additional different scenarios. Helping behaviors were measured by Public Goods Game which includes a scenario about helping a colleague who has financial difficulties. Randomly assigned group of participants ($n=6$) read same scenarios and they assessed their mood on a Likert type scale. Then they played Public Goods Game, after playing the PROM, perspective taking subscale of IRI and Moral Identity Scale are administered. Guilt group significantly gave more money than the other groups. Control group significantly gave less than guilt other repair and guilt group. Participants who had lower score on approval oriented moral reasoning gave more money than who had higher score. On the contrary participants who had higher score on needs oriented moral reasoning gave less money. In terms of moral identity, neither of the groups significantly differed. Regression analysis showed that helping was explained significantly by mother education level, guilt, PROM total and approval oriented moral reasoning scores. The results of the study were discussed within the light of the findings in the literature.

Keywords: PROM, prosocial behavior, guilt feelings, Public Goods Game

Tarih öncesi çağlardan itibaren insanlar sosyal hayvanlar olarak birbirleriyle etkileşim ve uyum içinde yaşamaya çalışmışlardır. Kadınlar, erkekler ve çocuklar kabileler ya da kolektifler oluşturarak, kendilerine düşmanlardan korunacakları bir alan yaratmış; aynı zamanda hayatta kalmaları için gerekli olan iş bölümünü sağlamışlardır (Shaffer, 1994). Örneğin Amerikan Yerlileri tarafından kutlanan "Potlaç" bayramı, bireylerin içinde bulunduğu topluluğun çıkarlarını gözettiği örneklerden biridir. Potlaç törenlerinin özelliği; kabiledaki bireylerin eşyalarının ve yiyeceklerinin ortak bir alanda toplanıp, kabilenin en kıdemli ve yaşlı üyesi tarafından herkese eşit biçimde dağıtılmasıdır (Sütlaş, 2007). Bu sayede topluluk içindeki bireyler, kaynaklarını paylaşabilmekte, ihtiyacı olanların gereksinimleri giderilmektedir.

Erken dönemde var olan söz konusu sosyal grupların varlığının devamlılığı, işbirliğinin sürdürülmesi ve “bireyin yardıma ihtiyacı olan bir diğerine yardım etmesi” ilkesi ile mümkündür. Günümüzde, toplumların varlıklarını sürdürebilmesi, bireylerin uyum içinde yaşamlarını devam ettirebilmesi için söz konusu yardım etme ve işbirliği davranışları önem taşımaktadır. Gönüllü olarak bir diğerinin yararına yapılan, toplumun bütününe ya da salt bireylere yarar güden, yardım etme, paylaşma, bağış yapma, iş birliği gibi özellikleri barındıran eylemler olan olumlu sosyal davranışlar da, toplumun varlığını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmesi bakımından önem taşımaktadır (Penner, Dovidio, Piliavin ve Schroeder, 2005).

Olumlu sosyal davranış aynı zamanda, bu davranışı gerçekleştiren bireyi, psikolojik ve sosyal anlamda ödüllendirir. Birey, toplumsal hayata uyum sağlayabilmek için işbirliğine ihtiyaç duymaktadır, karşılıklılık ilkesi gereği yardım ettiği sürece yardım da görecektir. Sosyal etkileşim içerisinde, bireylerin birbirlerine yardım etmesi, hastalara bakılması, çocukların korunması, bağış yapmak gibi örnekler olumlu sosyal davranışların, toplum içindeki hayati önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır (Hart, Burock, London ve Atkins, 2009).

Olumlu sosyal davranış, hem birey hem de toplum düzeyinde sosyal bilimciler tarafından uzun süre incelenen önemli bir konu olmuştur. Örneğin; modern ekonomi biliminin önderlerinden Adam Smith (1759), suçluluk, adalet, sosyal kurallar gibi konuları irdeleyen “The Theory of Moral Sentiments” (Ahlaki

Hissiyatlar Kuramı) isimli bir kitap kaleme almıştır. Benzeri biçimde Fransız Sosyolog Emile Durkheim (1893) “Toplumsal Hayatta İş Bölümü” adlı eserinde, toplumsal yardımlaşmanın önemine vurgu yapmıştır (aktaran Bierhoff, 2002).

Olumlu sosyal davranışlar, ekonomi ve sosyoloji bilimlerinin yanı sıra, psikoloji bilimi açısından da oldukça önemli bir araştırma konusudur. William McDougall (1908), bireyin özgeci eğilimlerden ziyade daha fazla bencil eğilimler taşıyarak dünyaya geldiğini bu yüzden de toplumun etkisiyle gerçekleşen ahlaki davranışların, psikologlar tarafından incelenmesi gereken önemli problemlerden biri olduğunu belirtmiştir (aktaran Baston ve Powell, 2003).

1960lı yıllarda ise, olumlu sosyal davranışlarla ilgili sorular yeniden gündeme gelmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, acilen yardıma ihtiyacı olan birçok insanın, söz konusu olaya tanıklık edenler tarafından görmezden gelinmesidir. Buna örnek teşkil eden en bilinen vakalardan biri de New York'ta komşularının tanıklığında öldürülen Kitty Genovese vakasıdır. Yaklaşık yarım saat boyunca, yardım çığlıklarına karşın 38 komşusundan hiç kimse olaya müdahale etmeye kalkışmamış hatta polisi bile aramamıştır (Latané ve Darley, 1968).

Söz konusu olayda yardım etme davranışının görülmemesine karşın, İkinci Dünya Savaşı esnasında, birçok Alman vatandaşının Yahudi vatandaşları kurtarmak için yaşamını riske attığı, ülkemizde ve dünyada yaşanan doğal afetlerde de birçok insanın yaşamlarını tehlikeye atarak zor durumda olanları kurtarmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu noktada bireylerin olumlu sosyal davranışlarda bulunmasını tetikleyen faktörlerin araştırılması ve olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olan değişkenlerin belirlenmesi önem taşımaktadır.

Olumlu sosyal davranışların gelişiminde kuramcıların üzerinde durduğu ana sorun bu davranışların öğrenildiği mi yoksa doğuştan mı olduğudur. Ethologlar ve sosyo-biyologlar özgeci ve olumlu sosyal davranışların genetik yapımızda kodlanmış nitelikler olduğunu düşünmektedirler. Örneğin, insanlarda ve hayvanlarda, sosyal davranışları araştıran sosyo biyolog Edward Wilson (1975) birçok hayvan türünde, yardım davranışlarını gözlemlemiştir. Wilson (1975) tarafından yapılan çalışmalar, ilkel primatların, arıların, karıncaların ve diğer birçok türün yardım etme ve diğerini kurtarma gibi davranışlarda bulunduğu ile ilgili araştırmalar yapılmasına neden olmuştur.

Biyolojik açıklamaların yanı sıra, psikanalitik kuram ve sosyal öğrenme kuramı ise olumlu sosyal davranışların sonradan edinildiğini, deneyimler yoluyla kazanıldığını savunmaktadır. Bilişsel kuramlar ise, olumlu sosyal davranışın sıklığı ve biçiminin hem bilişsel becerilere hem de entelektüel gelişime bağlı olduğunu savunmaktadır.

Olumlu sosyal davranışlar; Carlo ve Randall (2002) tarafından, alandaki kuram ve çalışmalar incelenerek, *özgeci (altruistic)*, *itaatkar (compliant)*, *duygusal (emotional)* ve *kamusal (public)* olmak üzere 4 ayrı kategoride tanımlanmışlardır. Özgeci olumlu sosyal davranış, başkalarına yardım etme amacı güden, içselleştirilmiş norm ve ilkelerle sergilenen davranışlardır. İtaatkar olumlu sosyal davranış, sözlü veya sözsüz bir yaptırım ve talep sonucu yapılan yardımlardır. Duygusal olumlu sosyal davranış duygusal uyarıcıların olduğu ortamda yardım etme davranışdır. Kamusal olumlu sosyal davranış ise başkaları önünde gerçekleştirilen, onay alma, saygı görme güdüleriyle gerçekleşen davranışlardır.

Kitty Genovese örneğinde görüldüğü gibi, olumlu sosyal davranışta bulunulmaması, yardım etmekten kaçınılması, bireyin yaşamına mal olabilmektedir. Olumlu sosyal davranışta bulunmaya genetik yatkınlığımızı vurgulayan sosyo-biyolojik bakış açısına göre, Kitty Genovese vakasında neden genetik kodlar işlememiş, neden kimse yardım etmemiştir? Bu noktada düşünülmesi gereken, olumlu sosyal davranışta bulunmaya dair genetik yatkınlığın, hangi koşullarda ya da hangi başka değişkenlerin birleşimiyle meydana geldiğidir (Baston ve Powell, 2003).

Bu bağlamda, bu çalışmanın konusu; olumlu sosyal davranışların, ahlaki muhakemeler, ahlaki kimlik özellikleri, bakış açısı alma özellikleri ve suçluluk duyguları bakımından incelenmesidir. Yapılan çalışmalarda olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin olumlu sosyal davranışlarla ilişkisi görülmektedir (Eisenberg ve ark, 2005; Kumru ve ark, 2004). Bunun yanı sıra ahlaki kimlik özelliklerini bireyin benliğinin temsilinde yer almasının yardım davranışlarıyla ilişkisi bilinmektedir (Aquino ve Reed, 2002; Reed ve ark, 2007). Bakış açısı alma özelliklerinin, olumlu sosyal davranışlarla olan ilişkisi amprik bulgularla gösterilmiştir (Eisenberg ve ark, 2001; Kumru ve ark, 2004). Suçluluk duygusu manipülasyonunun, yardım davranışlarına olan etkisi, birçok amprik bulguyla desteklenmiştir (De Hooge 2007; Steiner, 2009). Bu bağlamda bu çalışmanın hedefi, süreklilik arz eden sosyo bilişsel

ve gelişimsel özelliklerinin (olumlu sosyal ahlaki muhakemeler, bakış açısı alma özellikleri ve ahlaki kimlik) ve anlık duygulanım olarak ölçülen suçluluk duygusunun, yardım davranışlarına olan etkisini incelemektir. Bu çalışmada olumlu sosyal davranışlar, bireylerin ihtiyacı olan diğerine yaptıkları para yardımı miktarı ile ölçülmüştür. Suçluluk duygusu ise bireyde suçluluk hissi yaratması hedeflenen ve araştırmacı tarafından geliştirilen farklı senaryolarla ölçülmüştür.

Olumlu sosyal davranışlar bu isim altında incelenmeden önce, filozoflar ve ethologlar tarafından genellikle özgeci davranışlar başlığı altında; Adam Smith gibi ekonomistler tarafından da ahlaki davranışlar başlığında incelenmişlerdir.

Çalışmanın bu bölümünde ilk başta ahlak kavramı açıklanmıştır. Ahlak kavramı ve bununla bağıntılı kavramların felsefi temellerinin açıklamasının ardından, olumlu sosyal davranışlar, sosyal biliş, ahlaki muhakemeler, ahlaki kimlik özellikleri ve öz bilinç duyguları açıklanmıştır.

1.1.Ahlak

Felsefi açıdan ahlak kavramı "Bir toplumda insanların birbirleriyle ilişkilerini düzenlemek amacıyla geliştirilmiş olan kural, ilke ve değerler bütünü" olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2012 s. 16). Ahlak toplumun gelenekselleşmiş yaşama biçimi olarak ifade edilirken, etik daha evrensel anlamdaki bir bilgidir, doğru ya da yanlış birbirinden ayırmayı kapsamaktadır. Etik, evrensel ilkeleri, ahlak ise davranışı, etiğin pratiğe indirgenmiş biçimini yansıtmaktadır (Cevizci, 2012).

Filozofların ahlak kavramının unsurlarını irdelemesi Antik Yunan Felsefesine değin uzanmaktadır. Platoncu İdealizme göre, "iyilik, adalet, cömertlik" gibi kavramlar, bireysel özneliği ve toplumsal normları aşan bir biçimde, mutlak, evrensel bir objektiflik barındırmaktadır. Sofistler ise, ahlaki değerleri birey ve toplum bazında değerlendirmişlerdir, onlara göre, toplumun ve bireyin beklentileri söz konusu değerleri şekillendirmektedir (Cevizci, 2012).

Kant ise ahlaki değerlerin, nesnel olduğunu savunur, Platon idealizminden farklı olarak, söz konusu değerlerin akılsal bir gerçeklik barındırğını, varlık felsefesi yerine bilgi felsefesi düzleminde ele alınması gerektiğini düşünür. Kant'ın ödev ahlaki anlayışı, ödevin yasaya saygıdan doğan bir eylemin zorunluluğu olduğunu, evrensel olduğunu ve koşula bağlı olmadığını ifade eder; bu bağlamda, ödev bireyin

ahlaki eylemlerde bulunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır, eylemdeki niyet kişisel çıkarlardan bağımsızdır (Hançerlioğlu, 2008). Buna karşın, William James ve John Dewey gibi yararcılık görüşünü savunan filozoflar, ahlaki eylemin sonucuna odaklanarak, söz konusu eylemin, insana ve topluma verdiği maksimum değere bakarak, ahlaki anlamda iyi olanı değerlendirir. Onlar için, eylemin sonucunun bireye sağladığı yarar ahlaki anlamda "iyi" olarak yorumlanırken, yararsız olansa nötr ya da olumsuz olarak tanımlanır (Cevizci, 2012).

Pragmatist filozoflara benzer biçimde David Hume ve Adam Smith, kişisel çıkara vurgu yapmaktadırlar, ancak bunun yanında aidiyet hissi ve ortak yararı gözetme gibi diğer unsurların da ahlaki eylemlerde bulunmada önemli rol oynadığını belirtmişlerdir. Hume ve Smith'e göre, duygular bireyle toplum arasında bağlantı kurar, örneğin başkalarının mutluluğu bizi memnun ederken, acısı üzülmemize yol açar, acı içinde olanlara karşı şefkat duyarız. Söz konusu filozoflar insanın ahlaki eyleminin kişisel çıkardan tamamen bağımsız olduğunu düşünmezler, ancak eylemlerimizde salt çıkarlarımız özelinde davranmadığımızı ve o şekilde davranmak istemediğimizi ifade ederler. John Stuart Mill de benzeri biçimde, değer felsefesini hedonist bir bakışla ele alır, ancak kastettiği bencil bir hedonizmden ibaret değildir. Burada birey, diğeri için iyi olan eylemi, ona iyi bir eylemde bulunmak istediği için yapar, bu kısmıyla eylem bireyin kendi çıkarını barındırmaktadır, diğer bir deyişle birey bu noktada kendi istek ve arzularını tatmin etmek için iyi olanı yapmaktadır. Örneğin birine yardım ettiğimizde, onun acısını dindirmesine katkıda bulunduğumuzda, bunu onun için yaparız, ama söz konusu eylem bizi de mutlu edebilir. Bu o eylemin sadece kişisel ilgi ve çıkarı barındırmadığını göstermektedir (Jacobs, 2008).

Ahlaki davranış olarak tanımlanan özellikler, diğerlerinin çıkarını hesaba katarak davranma unsurunu barındırmaktadır. Bu nedenle, olumlu sosyal davranışların, "diğerin yararına olma" özelliğiyle ahlaki davranış kapsamında yer aldığı düşünülmektedir. Buradan hareketle çalışmanın bu bölümünde, olumlu sosyal davranışlar, felsefi, biyolojik ve kültürel temeller doğrultusunda açıklanmıştır.

1.2.Olumlu Sosyal Davranışlar

Çalışmanın bu bölümünde olumlu sosyal davranışların, felsefi, biyolojik ve kültürel temelleri açıklanmıştır.

1.2.1. Olumlu Sosyal Davranışların Felsefi Temelleri

Olumlu sosyal davranış kavramı, filozoflar tarafından ağırlıklı olarak "özgecilik" başlığı altında ele alınmaktadır. Özgecilik, "Başkalarının iyiliğini, kişisel çıkar peşinde koşmaksızın isteme tutumu, başkalarının çıkarını öz çıkarları hesaba katmadan onlar adına gözetme yönelimi" olarak açıklanmaktadır (Cevizci, 2012, s.342). Özgecilik kavramı ilk olarak Auguste Comte tarafından açıklanmıştır; Comte özgeciliği, diğerleri için yaşama eğilimi ve arzusu olarak tanımlamıştır (aktaran, Karadağ ve Mutağçılar, 2009).

Filozoflar doğrudan özgecilik üzerine olmasa da, insanların eylemlerinin bencil olup olmadığına dair tartışmalar yürütmüşlerdir. Örneğin insan davranışının doğası üzerine odaklanan siyaset felsefecisi Thomas Hobbes (1651/2013), insanın doğası gereği bencil bir varlık olduğunu, bu nedenle de düzenli ve barışçıl bir toplum oluşturma yetisinden uzak olduğunu savunmaktadır. Kendi ifadesiyle "homo homini lupus"(insan insanın kurdudur); dolayısıyla bu durum toplum içinde bir isyana ve anarşiye neden olabilmektedir. İnsanların bir arada yaşayabilmesinin koşulu, haklarını egemen bir güce devlete ya da yine onun deyimiyle "Leviathan"a teslim etmesidir. Düzen ancak bu şekilde korunabilecektir (çev. Lim, 2013, s. 100).

Rousseau (1773) insanın doğa durumunda iken iyi, özgür ve mutlu olduğunu öne sürer. Ona göre, insanlar kimsenin kötülüğünü istemez, bireyler başkalarına karşı merhamet ve sempati duygusu besler. Böylelikle insan, diğerlerinin ve kendisinin ortak yararını benimseyerek eylemde bulunacaktır, ancak toplum insanın doğasından ileri gelen söz konusu ahlaki özelliklerine zarar verir (aktaran Cevizci, 2012).

Rousseau insanın doğasında bulunan merhamet, sempati gibi duygusal özelliklerinden hareketle, ortak yarar güderek eylemde bulunduğunu ifade etmektedir. Özgecilik, Rousseau (1773) tarafından, diğerlerinin zor durumlarına karşı gösterilen duygusal nedenlere dayalı tepkiler olarak belirtilmiştir. Kant (1785) tarafından ise, güçlük içerisinde olan birine yalnızca ona yarar sağlama adına davranma gerekliliği olarak tanımlanmıştır. Kant'a göre birey, kişisel çıkarından bağımsız olarak bu onun ödevi olduğu için söz konusu davranışta bulunmaktadır. Ahlaki davranış evrensel prensiplerden ileri gelmektedir ve duygusallıktan uzaktır (aktaran Cevizci, 2012).

Düşünürlerin bir kısmı, insanların eyleminin bencil motivasyonları üzerine odaklanırken, diğerleri daha cömert, duygusal odaklı davrandıklarını ifade etmiştir. Günümüzde ise, özgeci eylemlerin varlığının sorgulanması halen söz konusudur. Felsefe literatüründe, ağırlıklı olarak “özgecilik” kapsamında ele alınan olumlu sosyal davranışların açıklanması sosyal bilimlerin yanı sıra biyolojinin de konusu haline gelmiştir.

1.2.2. Olumlu Sosyal Davranışların Biyolojik Temelleri

Biyologlar, olumlu sosyal davranışın hayvanlar arasında görülme sıklığı ve bunun nedenleri üzerinde uzun süredir durmaktadır. Olumlu sosyal davranışlar, diğerinin yararını güden geniş kapsamlı davranışlar olarak ifade edilirken, özgeci davranışlar, olumlu sosyal davranışların alt sekmesinde yer almaktadır. Özgecilik, başkalarının yararına eylemde bulunmanın yanında; kendini feda ederek yardım etmeyi de içerir, özgecilik, bu anlamda kişinin kendi yararına olmasa da başkalarının yararına davranabilmesidir (Baston ve Powell, 2003). Hayvan davranışlarını inceleyen bilim insanları da ilk olarak özgeci davranışlar üzerinde durmuşlardır.

Darwin (1871) evrim kuramında, özgeciliğin doğal seleksiyon bakımından bir problem oluşturduğunu düşünmüştür. Özellikle, karıncaların bir diğeri için kendilerini feda etme davranışını incelemesi sonucunda özgeciliğin kendi kuramıyla çelişen yönlerini fark etmiştir (Warneken ve Tomasello, 2009). Doğa bilimcisi ve tarihçisi, Peter Kropotkin (1902) de, seyahatleri boyunca yaptığı incelemeler neticesinde, işbirliği ve yardım etme davranışını gözlemlemiş ve bu gözlemlerini “Mutual Aid” (Karşılıklı Yardım) adlı kitabında bir araya getirmiştir. Yaptığı gözlemler, doğada var olan türler arası mücadelenin yanı sıra, türlerin kendi grupları içerisinde olan işbirliğini de görebilmesini sağlamıştır.

Kropotkin’den oldukça önce, İngiliz filozof Thomas Hobbes, Leviathan adlı eserinde, devletin ve hükümetin gerekliliğini, insanlar arasında doğuştan itibaren bir savaş ve mücadele olduğu, ancak bir güç mekanizmasının insanlar arasında işbirliğini sağlayabileceği düşüncesiyle ifade ederken; insanların doğuştan getirdikleri özellikleri itibarıyla kesinlikle yardımsever olamayacağını belirtmiştir. Buna karşın, hayvanlar işbirliğine yatkındır (Dugatkin, 1997).

Özgecılık, 20. yüzyılın ilk yarısına değin bazı biyologlar tarafından çalışılmış, özgeci davranış ve işbirliğine dair gözlemlerden oluşan veriler toplanmıştır; ancak problem, bu verilerin, özgeciliğin hayvanların arasında nasıl evrilebildiğini açıklayacak bir kuramın oluşturulamamış olmasıdır (Dugatkin, 1997). Bu probleme modern genetik bilimi tarafından geliştirilen çözüm ise akraba seçilimi olmuştur.

Hamilton (1964) yardım etme davranışının, bireyin kendi genlerine olan katkısını matematiksel anlamda ortaya koyarak, genetik akrabalığın, özgeci davranışa olan katkısını göstermiştir. Genetik bağıllığı; bireydeki belirli bir otozom allelin, başka bir birey tarafından paylaşılması olasılığı olarak ifade etmiştir. Buna bağlı olarak, tek yumurta ikizlerinde genetik bağıllık “r” katsayısı “1”, kardeş, ebeveyn, çift yumurta ikizinde “0.5” aralığındadır, akraba olarak yakınlık azaldıkça r katsayısı da bağıntılı olarak azalmaktadır (aktaran Warneken ve Tomasello, 2009).

Hamilton (1964) modelinde, yardım etme davranışını gerçekleştiren bireyin ödediği bedelin, genetik bağıllık ve yardım alacak kişinin elde edeceği karla çarpımından düşük olması halinde özgeci davranışın gerçekleşeceğini belirtmiştir. Buna göre kişinin genetik bağıllığı, diğer bir deyişle akraba olarak genetik yakınlığının artması, yardım etme davranışının oluşma olasılığını arttırmakta iken, genetik bağıllığın düşük olması örneğin bireylerin daha uzak akrabalık bağının bulunması yardım etme davranışının oluşma olasılığını azaltmaktadır (aktaran Gorrell, McAdam, Coltman, Humphries ve Boutin, 2010).

Akrabalık bağlarının, eğer bireyler ilişki içerisinde bulunmayı sürdürüyorlarsa, hem duygusal hem de araçsal olarak, bireyin yaşamı boyunca önemli bir destek unsuru olduğu çalışmalarla ortaya konmuştur (aktaran Neyer ve Lang, 2003). Buna karşın, aralarında genetik bağıntı bulunmayan bireyler için Trivers (1971) karşılıklı özgecılık kuramını geliştirmiştir. Bu kurama göre bireyler, karşılığında benzeri bir yardım göreceklarını bildikleri durumlarda yardım etmektedirler. Bireyler yardım ettiklerinde bu yardım onların, “yardımsever” olarak görülmelerini sağlayarak, ileride yardım görmelerini garantilemektedir (aktaran Warneken ve Tomasello, 2009).

Aralarında akrabalık bağı olmayan bireylerin aralarındaki ilişki karşılıklı işbirliği ile daha fazla belirlenirken, aralarında akrabalık bağı bulunan bireyler arasındaki ilişki komünal paylaşma ile belirlenmektedir. Akrabalık bağı ve yardım

etme davranışı bakımından bulunan farklılıkların, söz konusu akrabalık bağının getirdiği yardım etme ve iş birliğinde bulunma beklentisinden de kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Neyer ve Lang (2003) yaptıkları çalışmada; akrabalık bağı bulunan bireylere duyulan yakınlığın, söz konusu kişilerden alınan destekten daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Bireylerin genetik anlamda yakınlıklarının, özgeci davranışa maruz kalmalarına ne denli katkıda bulunduğu araştırılmış; bunun sonucunda özgeci davranış beklentisinin, akrabalık bağlarının varlığıyla birlikte arttığını bulmuşlardır.

Olumlu sosyal davranışların biyolojik temellerinde; genetik faktörlerin ve karşılıklılık ilkesinin bulunduğu düşünülmektedir (Dugatkin, 1997; Neyer ve Lang, 2003; Warneken ve Tomasello, 2009). Ancak, kalıtsal etkiler ve biyolojik yatkınlığın yanı sıra, olumlu sosyal davranışların açıklanmasında, kültürel ve çevresel faktörlerin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde, olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olan kültürel temeller açıklanmıştır.

3.3.3. Olumlu Sosyal Davranışların Kültürel Temelleri

Olumlu sosyal davranışlar, toplumsal yaşam için gereklilik teşkil etmektedir. Toplumun sağlıklı bir biçimde devamlılığını sürdürebilmesi açısından bu davranışlar gereklidir (Hart, Burock, London ve Atkins, 2009). Bu bağlamda topluma özgü kültürel özellikler ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişki önem taşımaktadır.

Toplumsal yapı ve kültürel öğeler, ağırlıklı olarak bireycilik ve toplulukçuluk kapsamında ele alınmıştır. Hofstede (1980) tarafından tanımlanan bireycilik ve toplulukçuluk kavramları kültürlerarası değer farklılıklarını ortaya koyan boyutlar olarak değerlendirilmiştir (aktaran Kağıtçıbaşı, 2012).

Bireycilik; bireyler arasındaki bağların sıkı olmadığı, herkesin kendisinden ve çekirdek ailesinden sorumlu olduğu kültürler için geçerli bir kavramken, toplulukçuluk; insanların doğumlarından itibaren içinde buldukları gruplara bağlı olduğu ve bu bağlılığın sorgulanmaksızın sürdürüldüğü toplumlarda görülmektedir. Bireyci kültürlerde, ayrışma ve özerklik gereksinimi, buldukları gruptan kopukluk fazla iken, toplulukçu kültürlerde, grup amaçları bireyin amaçlarının önüne geçerek, kişinin davranışları grubun normları doğrultusunda belirlenir (Kağıtçıbaşı, 2012).

Toplulukçu yönelimli toplumlar, içinde buldukları topluluğun yararını gözetmek hedefiyle olumlu sosyal davranışları teşvik ederken, bireyci toplumlar rekabet ve kişisel kazanım gibi değerleri içinde bulunan gruptan ön planda tutmaktadır (Triandis, 1995).

Bireyci ve toplulukçu kültür ayrımlarının yanı sıra, Markus ve Kitayama (1991) tarafından ele alınan, benlik kurgusu kavramı, toplulukçuluk ve bireyciliğin ötesinde, bireylerin kendilerini nasıl tanımladıklarının önemine vurgu yapar. Bu kültürlerde önemli olan nokta, kendiliğin tanımının nasıl yapıldığıdır. Markus ve Kitayama (1991) , bireyin kendisi ile diğerleri arasındaki ilişkinin, diğerlerinden ne kadar ayrılmış ya da diğerlerine ne kadar bağlı olduğu ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Toplulukçu kültürlerdeki bireylerin benlik kurgusu “karşılıklı bağımlı” olarak ifade edilirken, bireyci kültürlerdeki benlik kurgusu “bağımsız” olarak ifade edilmektedir. Karşılıklı bağımlı benlik kurgusu, toplulukçu kültürlerde, bireylerin kendini algılama tarzını ifade eder.

Kağıtçıbaşı (2005) tarafından belirtilen benlik modeline göre ise, özerklik ve ilişkisellik, faillik (agency) ve kişilerarası mesafe boyutları olmak üzere iki boyutludur. Failliğin yüksek olduğu durum özerklik, düşük olduğu durum bağımlılıktır. Kişilerarası mesafenin fazla olması ayrışma düşük düzeyde olması ilişkisellik olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu iki boyutun çaprazlanması neticesinde 4 farklı benlik tipi ortaya çıkmaktadır; failliğin yüksek düzeyde olduğu ve kişilerarası mesafenin fazla olduğu boyut, özerk-ilişkili benlik tipi olarak ortaya çıkmaktadır (aktaran Kağıtçıbaşı, 2012).

Ülkemizde, Kumru ve ark (2004) tarafından orta ergenlik dönemindeki bireylerle yapılan çalışmada, toplulukçu değerlerin olumlu sosyal davranışları anlamlı düzeyde açıkladığı tespit edilmiştir. Benzeri biçimde, Knight ve ark (1993) yaptıkları çalışmada toplulukçu değerlerin ön planda tutulduğu Meksika etnik kökenli çocukların yaşlıları olan beyaz Amerikalılara göre daha işbirlikçi olduklarını ve daha fazla olumlu sosyal davranışlarda bulduklarını bulmuşlardır (Knight, Bernal ve Carlo, 1993). Stewart ve McBride-Chang (2000) tarafından, ilkokula devam eden Amerikalı çocuklarla yapılan çalışmada, toplulukçu değerlerin daha ön planda tutulduğu Çin ve Hindistan asıllı olanların, beyaz Amerikalılara göre olumlu

sosyal davranışlarının ve iş birliği davranışlarının daha fazla olduğu ortaya konmuştur.

Toplulukçu ve bireyci kültürlerle yapılan çalışmalarda, yardım etme davranışlarında bulunan bu farklılıklara karşın, Prot ve ark (2014) tarafından yapılan çalışmada farklı bulgular elde edilmiştir. Avustralya, Almanya, ABD, Hırvatistan, Romanya, Çin ve Japonya'da, olumlu sosyal medya kullanımı ve yardım etme davranışı arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere yapılan çalışmada, ülkeler, bireyci, toplulukçu Doğu Avrupa ve toplulukçu Doğu Asya ülkeleri olarak 3 farklı grupta incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, yardım etme davranışı ve olumlu sosyal medya kullanımı arasında, ülkeler arası bir farklılığa rastlanmamıştır. Bununla birlikte, toplulukçu ve bireyci olarak sınıflandırılan bu ülkelerde, medya kullanımı ile yardım etme davranışı arasında empatinin aracı rolünün olduğu bulunmuştur.

Bununla birlikte toplulukçu ve bireyci kültürlerde iş birliği ve rekabet davranışlarının farklılaşma gösterebildiği görülmektedir. Örneğin, Strand, Pula ve Downs (2015) tarafından okul öncesi eğitim alan, Latin Amerikalı ve Avrupa Amerikalı çocuklarla yapılan çalışmada, toplulukçu kültürden gelen çocukların, iş birliğine ilişkin değerlerinin, bireyci kültürlerdeki çocuklara göre daha ön planda olduğu görülmüştür. Rekabetçi değerlerin ise, bireyci ve toplulukçu kültürler arasında farklılık göstermediği bulunmuştur.

Toplulukçu ve bireyci kültür ayrımlarının yanında, bireylerin benlik kurguları da olumlu sosyal davranışların açıklanmasında önem taşımaktadır. Bunun nedeni toplulukçu ve bireyci kültürlerde benlik kurgularının benzerlik teşkil edebilmesidir. Örneğin; Oyserman ve ark (2002) tarafından yapılan çalışmada, bireyci kültürlerde karşılıklı bağımlı benlik kurguları olanların yanı sıra toplulukçu kültürlerde de bağımsız benlik kurgusu olan bireylerin varlığı gösterilmiştir.

Ülkemizde, Kumru ve ark (2012) tarafından yapılan çalışmada, toplulukçu değerler bakımından benzerlikler taşıyan ancak bireyci değerler bakımından birbirinden ayrılan, sanayileşme ve şehirleşme hızı ile Türk örneğine göre daha bireyci olarak değerlendirilen İspanyol örneği ve Türk ergenlerin olumlu sosyal davranışları kıyaslanmıştır. Buna göre, İspanyol örneğinin olumlu sosyal davranış puanlarının ve ahlaki muhakeme düzeylerinin Türk örneğine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Kumru ve ark, 2012).

Bu bulgular neticesinde, olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olan kültürel değişkenler değerlendirildiğinde kültürlerarası çalışmalar, toplulukçu ve bireyci kültürler, bu kültüre mensup bireylerin iş birliği ve rekabet davranışları, benlik kurguları üzerinde durmaktadır. Yapılan kültürlerarası çalışmaların yanı sıra, nüfusun ve şehir ve kasabada yaşamının yardım etme davranışlarıyla olan ilişkisi araştırmacıların ilgilendiği konular arasında yer almaktadır.

Balish, Rainham ve Blanchard (2016) tarafından yapılan, 19 farklı ülkeyi kapsayan çalışmada, gönüllülük davranışı incelenmiştir. Buna göre, nüfusu 2 bin ile 20 bin arasında değişen topluluklarda, gönüllülük davranışlarının, nüfusu 500 bin ve üzerindekiyle göre anlamlı düzeyde fazla olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte bu çalışma spor davranışlarına yönelik gönüllülüğü ölçerken (örneğin ücretsiz olarak antrenörlük yapma), nüfusu az olan yerlerde, spor dışındaki alanlarda da iş birliği davranışlarının görüldüğü, sosyal etkileşimin sıklığının olumlu sosyal eğilimleri arttırdığı belirtilmiştir.

Milgram (1970) tarafından ortaya konan “fazla bilgi yüklenmesi” hipotezi, nüfusa ve şehirleşmeye dayalı yardım davranışında görülen farklılıkları açıklamaktadır. Bu hipoteze göre, şehir yaşamında çok fazla sayıda çevresel uyarana maruz kalmak, bireylerin kendilerini ilgilendirmeyen bilgileri göz ardı etmesine sebep olmaktadır. Bu durum bir bakıma işlevseldir; çünkü bireyin aynı anda çok fazla sayıda uyarana cevap verebilirliği yoktur; bunun neticesinde, şehirde yaşayan bireyler kırsaldakilere göre çok daha az yardım etme davranışında bulunurlar (aktaran Bierhoff, 2002).

Ülkemizde Ayvalıoğlu (1984) tarafından yapılan çalışmada, İstanbul ve Ankara’da yaşayan bireylerin yardım etme davranışı, farklı kasabalarda yaşayan bireylerin yardım etme davranışlarıyla kıyaslanmış, kasabalarda yaşayanların şehirlerde yaşayanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla yardım etme davranışında bulunduğu bulunmuştur.

Ancak fazla bilgi yüklemesi hipotezi yalnızca, şehirdeki uyarın fazlalığı ve nüfusun büyüklüğünü kapsamamaktadır. Örneğin, Kajonius (2014) tarafından üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmada, ihtiyaçların ve yardıma gereksinimin arttığı durumlarda, katılımcıların yardım davranışlarının azaldığı bulunmuştur. Bu

durum, bilgi yükleme hipotezini doğrulayarak, ihtiyaçlara yönelik bilginin artmasının yardım etmede azalmaya neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Şehir yaşamında ve kırsalda yardım etme davranışı bakımından farklılıkları açıklayan bir diğer hipotez de “sorumluluk dağılımı” hipotezidir. Bu hipoteze göre, şehir yaşamının karakteristik özelliği etrafta çok sayıda insan olmasıdır, bu durum da birilerinin yardıma ihtiyacı olan kişiye muhakkak yardım edebileceği düşüncesine neden olur. Böylelikle, bireyin yardım etme sorumluluğu, içinde bulunduğu ortamdaki kişi sayısı arttıkça çevresindekilere dağılmaya başlar bu durum da şehirlerde kırsala göre yardım etme davranışının daha az olmasına neden olur (Latané ve Darley, 1968). Bununla bağıntılı olarak büyük şehirlerde nüfusun fazlalığından ötürü, sorumluluk daha fazla dağılır ve bunun sonucunda, kırsalda yardım etme davranışı şehirlere kıyasla daha fazladır.

Şehirleşme ve nüfus arasında, yardım davranışları bakımından görülen farklılıklara ek olarak, bir diğer önemli farklılık da grup içi ve grup dışı yardım etme davranışında görülmektedir. Amato (1993) çalışmasında kentsel ve kırsal arasındaki ayırım, görülmezken, bireyin kendine yakın olarak tanımladığı aile üyelerine, akrabalarına, arkadaşlarına daha fazla yardım etme davranışında bulunduğunu gözlemlemiştir (Amato, 1993). Bu durum bireyin kendine yakın gördüğü, kendi grubundan olarak değerlendirdiği bireylere kendi grubundan ayrı olarak gördüğü bireylere göre daha fazla yardım etme eğiliminde olduğu bulgusunu işaret etmektedir.

Weller ve Lagattuta (2013) yaptıkları çalışmada, 5-13 yaş arası çocukların, araştırmacılar tarafından oluşturulan olumlu sosyal ikilemlerde yer alan kendi grupları olarak değerlendirdikleri etnik kökündeki karakterler hakkında olumlu duygu ifadeleri kullandığını, kendi grupları dışında olarak değerlendirdikleri karakterlerin ihtiyaçlarını görmezden gelme eğiliminde olduklarını göstermişlerdir (Weller ve Lagattuta, 2013). Benzeri biçimde, Stürmer ve ark (2006) yaptıkları çalışmada bireyin kendi grubu olarak değerlendirdiği kişilere yardım etme eğiliminin empatik duygularla güdülenirken, kendi grubu dışında değerlendirdiği bireylere yardım etme eğiliminin kişisel çekicilik gibi rasyonel unsurlara dayandığını ortaya koymuşlardır.

Bireyin içinde bulunduğu kültüre dair özellikler (bireyci ya da toplulukçu değerlerin ön planda olması), kırsal ve kentserde yardım etme eğiliminde görülen nüfusa dayalı farklılıklar ve bireylerin kendi grubu olarak değerlendirdiklerine yardım etme eğilimi, olumlu sosyal davranışları açıklayan kültüre özgü unsurları içermektedir.

1.2.3.1. Olumlu Sosyal Davranışlarla Aile Özelliklerinin İlişkisi

Olumlu sosyal davranışları açıklayan kültürel etmenlerin yanında, akranlarla etkileşimin, aile yapısının özetle bireyin aile içinde ve dışındaki sosyalizasyon sürecinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, ailenin sosyo ekonomik düzeyi, ebeveyn tutumları, disiplin tekniklerinin çocuğun olumlu sosyal davranışlarıyla nasıl ilişkilendirildiği açıklanmıştır.

Bireyin ve ailesinin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, ebeveynlerin eğitim düzeyi, ailenin aylık geliri gibi değişkenlerle ilgili yapılan çalışmalar farklı bulgular içermektedir. Örneğin, ergenlerin gönüllü olma davranışını inceleyen çalışmada, ailenin gelir düzeyi ve erkek ergenlerin olumlu sosyal davranışları, olumlu yönde ilişkili bulunmuştur (Lichter, Shanahan ve Gardner, 2002). Buna karşın erken çocukluk dönemindeki bireylerin, özgeci davranışlarının incelendiği, Miller, Kahle ve Hastings (2015) tarafından yapılan çalışmada, ekonomik durumu daha iyi olan ailelerin çocuklarının, ekonomik durumları daha kötü olanlara göre daha az özgeci davranışta bulunduğu gözlenmiştir.

Sosyo ekonomik statü ile ilgili değişkenlerin dışında aile üyelerinin özellikle ebeveyn ve çocuk etkileşiminin, çocuğun olumlu sosyal davranışlarıyla ilişkisini ortaya koyan çalışmalar, çocuğun sosyalizasyon sürecinin başlangıcı olan ailenin önemini vurgulamaktadır. Ebeveynin davranışın nedenleri ve sonuçları üzerine odaklanan açıklamalar yapması anlamına gelen tümevarımsal disiplin tekniği uygulamasının, çocuğun ahlaki gelişimine olumlu katkıda bulunduğu, bununla birlikte çocuğun kendi davranışı üzerinde düşünmeye olanak sağladığı ve bu sayede empati ve suçluluk duygularını deneyimleyebilmesine imkan verdiği düşünülmektedir (Eisenberg, 2000).

Zahn-Waxler ve ark (1979) yaptıkları çalışmada, annenin, çocuğun davranışının sonucuna dair duygu odaklı açıklamalarının, çocukların yaşamlarının 2.

ve 3. yıllarındaki olumlu sosyal davranışlarıyla olumlu yöndeki ilişkisi ortaya konmuştur. Söz konusu çalışmada, annenin şefkatli davranışı ve eylemlere yönelik duygu odaklı açıklama yapması çocukta sempati duygusunu geliştirmekte, bu durum da çocuğun kişisel sorumluluk duygusu ile hareket etmesine, kurbanı rahat ettirmek isteyecek ve ona yardım edecek davranışta bulunmasına sebep olmaktadır.

Benzeri biçimde, Brajša-Žganec ve Hanzec (2014) tarafından yapılan çalışmada, okul öncesi çocukların olumlu sosyal davranışlarının, anne sıcaklığı ve tümevarımsal disiplin tekniği bakımından anlamlı düzeyde açıklandığı bulunmuştur. Çocukların mizaç özellikleri kontrol edildiğinde, annenin tümevarımsal disiplin tekniği kullanımı ve çocuğun yaşının, olumlu sosyal davranışları anlamlı düzeyde açıkladığı bulunmuştur. Tümevarımsal disiplin tekniği çocuklara davranışlarının sonuçlarının açıklanmasını kapsadığı için, olumlu sosyal davranışların oluşumuna katkıda bulunmaktadır.

6 ile 8 yaşları arasındaki çocuklarla yapılan, bir başka çalışmada, annenin çocuğun yaşadığı kişisel sıkıntıya karşı gösterdiği ilginin ve cevap vericiliğin, çocukların empati duyguları ve olumlu sosyal davranışlarıyla ilişkili olduğu bulunmuştur (Davidov ve Grusec, 2006). Duygusal odaklı disiplin teknikleri; çocuğu bakış açısı alma bakımından cesaretlendirir, kişisel sıkıntı konusunda deneyim kazanmasını sağlar, yardım sever ve rahatlatıcı eylemlerde bulunmayı öğretir. Bunun sonucunda da çocuklar yardımsever ve diğerine alaka gösteren bireyler olduklarına ikna olur ve olumlu sosyal benlik kavramı geliştirirler (Shaffer, 2009).

Cezalandırıcı olmayan disiplin teknikleri kullanan ebeveynler kendi çocuklarına ve çevrelerindeki diğer bireylere sempati ve alaka gösterirler, bu da onların sempatik ve özgeci çocuklar yetiştirmesine katkıda bulunmaktadır (Eisenberg, 2000). Ebeveynin zorlayıcı ve cezalandırıcı teknikler uygulaması ise benmerkezci değerlerin oluşmasına neden olur; özgeciliği sınırlandırır ve davranış problemleriyle ilişkilendirilebilir.

Asbury ve ark (2003) tek yumurta ikizleriyle yaptıkları çalışmada, paylaşılmayan çevrenin orta çocukluk döneminde yaşanan problem davranışlarıyla ilişkisini araştırmışlardır. Bunun sonucunda hem gözlemcilerin hem de annelerin verdikleri bildirim doğrultusunda, çocuğun problem davranışlarıyla anneden algılanan sıcaklık olumsuz yönde ilişkili bulunurken çocuğun uyumlu davranışlarıyla

olumlu yönde ilişkili bulunmuştur. Tek yumurta ikizleri uyum davranışları bakımından, paylaşılmayan çevre faktörüyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu çalışmada, paylaşılmayan çevre faktörünün, ebeveyn tutumları olduğu belirtilmiştir.

Ebeveynlerin uyguladıkları disiplin teknikleri, çocukların davranışlarının nedenleri üzerinde durmalarına olanak sağlayarak, davranıştan ötürü zarar gören kişi ile duygudaşlık kurmalarını sağlayarak çocuğun olumlu sosyal davranışlarının gelişimine olumlu katkı sağlamaktadır.

Olumlu sosyal davranışların aile özellikleri ile ilişkisini açıklayan, sosyo ekonomik düzey, ebeveyn tutumları gibi değişkenlerin yanında; son yıllarda yapılan çalışmalar, üst kuşak ebeveynlerin, büyük anne ve büyük babaların, çocukların bakımına dahil olmalarının olumlu sosyal davranışlarla ilişkisini ortaya koymaktadır. Attar-Schwartz (2009) tarafından, 11-16 yaş aralığındaki ergenlerle yapılan çalışmada, büyük anne ve büyük babaların dahil olma düzeyinin, ergenlerin daha az duygusal problem yaşama ve daha fazla olumlu sosyal davranışta bulunmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Benzeri biçimde, Profe ve Wild (2015) tarafından yapılan çalışmada, üst kuşak ebeveynlerinin dahil olma düzeylerinin, ergenlerin olumlu sosyal davranışlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğu belirtilmiştir.

Olumlu sosyal davranışların, sosyo ekonomik düzeyi, ebeveyn tutumları, disiplin tekniklerinin kullanımı bakımından aile özellikleri ile ilişkili olduğu ilgili literatürde gözlenmiştir (Davidov ve Grusec, 2006; Lichter, Shanahan ve Gardner, 2002; Zahn-Waxler ve ark, 1979).

1.2.4. Olumlu Sosyal Davranışların Gelişimi

Olumlu sosyal davranışlar gelişim dönemleri boyunca sıklık ve nitelik bakımından çeşitli değişiklikler göstermektedir. Bu bölümde olumlu sosyal davranışların, erken ve orta çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik döneminde nasıl bir seyir izlediği açıklanmıştır.

1.2.4.1. Erken ve Orta Çocukluk Döneminde Olumlu Sosyal Davranışlar

Erken çocukluk döneminde olumlu sosyal davranışlarla ilgili yapılan çalışmalar, aile pratiklerinin ve diğer sosyalizasyon süreçleri ve bilişsel unsurların, çocukların yardım etme davranışlarıyla olan ilişkisini incelemektedir. Ancak,

çocuğun yardım etme davranışlarının ne zaman ortaya çıktığına dair bulgular çeşitlilik göstermektedir.

Eisenberg ve Fabes (1998) tarafından yapılan meta analiz çalışmasında; 3 yaşından küçük çocuklarda ve 3-6 yaş arasındaki okul öncesi yaş grubunda, olumlu sosyal davranışların anlamlı düzeyde yaşla birlikte artış gösterdiği bulunmuştur. Buna ek olarak, okul öncesi grupla, çocukluk ve ergenlik dönemindekilerin olumlu sosyal davranışları arasında, anlamlı düzeyde farklılıklar tespit edilirken, aynı farklılık okul öncesi çocuklarla 3 yaşından küçükler arasında bulunmamıştır.

Erken çocukluk dönemindeki bireylerin, olumlu sosyal eylemlerini açıklayabilmenin önemli bir unsuru da, "adalet" duygusuna ilişkin özelliklerdir. Sloane, Baillargeon ve Premack (2012) tarafından, 19 ve 21 aylık bebeklerle yapılan iki çalışmada, iki yaş grubunda yer alan bebeklerin, adil olmayan bir şekilde ödüller dağıtıldığında daha uzun süre dikkat ettikleri gözlenmiştir. Bu durum, 19 ve 21 aylık bebeklerin, kaynakların iki bireye eşit dağıtılmasına ilişkin beklentilerini göstermektedir.

Buna karşın, erken dönemde görülen adaletle ilişkin tutum, olumlu sosyal davranışların bu yaşlarda görülmesini öngörmemektedir. Örneğin, Smith, Blake ve Harris (2013) tarafından 3 ile 8 yaş arasındaki çocuklarla yapılan çalışmada, çocukların paylaşma ve eşitliğe dair normları benimsedikleri, ancak davranışa dönük olarak bu normların temsil edilmediği gözlenmiştir. Yapılan ilk çalışmada, hem kendilerinin hem de diğerlerinin, stikerları eşit düzeyde paylaşacaklarını düşünen 3-8 yaş aralığındaki çocuklardan, sadece 7-8 yaş aralığında olanların belirttikleri norma uygun davrandıkları görülürken, daha küçük yaştakilerin norma uygun davranmadığı görülmüştür. Bununla birlikte, yapılan ikinci çalışmada 3-6 yaş arasındaki çocuklardan eşit düzeyde paylaşmayacağını ve kendini kayıracığını ifade edenlerin buna uygun biçimde davrandıkları görülmüştür.

Smith ve ark (2013) tarafından yapılan çalışma, yalnızca normun anlaşılmasının belirtilmesinin, eşitlikçi davranma ve paylaşma eylemini, 7-8 yaş altındaki çocuklarda öngöremediğini bulmuştur. Bununla birlikte erken çocukluk döneminde, empati ve sosyalizasyon süreçlerinin olumlu sosyal davranışlarla olan ilişkisini inceleyen Taylor ve ark (2013) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, 18 aydan 7 yaşına kadar çocukların empati gelişimi incelenmiştir. Bu çalışmanın

sonucuna göre, annenin çocuğunun duygularını dışavurmasına yönelik destekleyici tutumunun, 18 aylık dönemden 24 aylık döneme kadar çocuğun empatinin gelişimine olumlu düzeyde katkı sağladığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, çocukların empati düzeyindeki gelişiminin ile 72-84 aylık dönemdeki olumlu sosyal davranışlarını anlamlı düzeyde açıkladığı bulunmuştur.

Erken çocukluk döneminde, empati ile olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkinin yanı sıra, bakış açısı alma özellikleri de yardım etme davranışlarının gerçekleşmesi bakımından önemlidir. Zahn-Waxler ve ark (1995) tarafından yapılan çalışmada, 2 yaş civarında diğerlerinin sıkıntısını fark edebilme; 4 ve 5 yaşlarında ise o sıkıntıya yönelik yardım davranışında bulunma eylemlerine katkı sağladığı belirtilmiştir.

Buna karşın, daha erken yaşlarda bakış açısı özelliklerinin olumlu sosyal davranışa olan katkısı görülebilmektedir. Vaish ve ark (2009) tarafından yapılan çalışmada, 18-25 aylık çocukların, gözlemledikleri kişinin duygu ifadesinin varlığında ya da yokluğunda nasıl tepki verdikleri gözlemlenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, izledikleri yetişkine zarar verildiği ve verilmediği gözlemleyen çocuklar, yetişkin hiçbir duygu ifadesi göstermese de, acı çeken yetişkine karşı yardım etme davranışında bulunmuşlardır. Çalışmanın bu bulgusu, çocukların erken dönemde mağdurun duygu ifadesi olmaksızın sempati hissedebildiğini ve olumlu sosyal davranışta bulunduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın bulgusu da erken dönemdeki bakış açısı alma özelliklerinin gelişimi ile açıklanmıştır.

Bunun yanısıra, Paulus ve ark (2013) tarafından yapılan çalışmanın bulgularına göre; 24 aylık bebekler, karşı tarafı teskin etme davranışlarında bulunurken, beynin sol ön lobunda kortikal aktivasyon görülmektedir. 18 aylık bebeklerle yapılan çalışmada, ise, araçsal yardım etme davranışı sergilenirken beynin sağ temporal lobunda aktivasyon görülmektedir. Bu durum da yardım etme davranışları farklılaştığında, bu davranışı tetikleyen ayrı nörolojik mekanizmalar olduğunu göstermektedir. Örneğin 24 aylık bebeklerin teskin etme davranışında, diğerinin sıkıntısını anlama ve bunu gidermeye yönelik empatik odaklı tepki verme söz konusuysen, araçsal yardım etme davranışında farklı bir mekanizma işlemektedir.

Olumlu sosyal davranışların gelişimsel süreci incelendiğinde, söz konusu davranışların sergilenmesinin erken çocukluk döneminden orta çocukluk dönemine kadar değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Taylor ve ark (2013) tarafından yapılan çalışmada empati gelişiminin yardım etme davranışlarına olan katkısı belirtilmiş; bununla birlikte 36 aylık dönemden sonra empatinin artış göstermeyen bir seyir izlediği belirtilmiştir. Smith ve ark (2013) tarafından yapılan çalışmada, paylaşmaya dair normların, 7-8 yaşlarındaki çocuklarda olumlu sosyal davranışı öngördüğü belirtilmiştir.

1.2.4.2. Ergenlik ve Yetişkinlik Döneminde Olumlu Sosyal Davranışlar

Olumlu sosyal davranışlar; çocukluk döneminden ergenliğe geçiş sürecinde artış eğilimi göstermektedir. Eisenberg ve Fabes (1998) yaptıkları meta analiz çalışmasında, araçsal yardım etme ve teskin etme gibi davranışlar yerine özellikle, paylaşma ve bağış yapma türündeki olumlu sosyal davranışların, ergenlik döneminde artış gösterdiğini bulgulamışlardır.

Çocuklarla yapılan, olumlu sosyal davranışlarla ilgili deneysel çalışmalarda, yardım etme davranışı çocukluk dönemi boyunca artış gösterdiği bulunmuştur. Bunun aksine yetişkinlik döneminde yapılan korelasyonel araştırmalarda bu artış boylamsal olarak gözlemlenmemiştir (Eisenberg, Cumberland, Guthrie, Murphy ve Shepard, 2005).

Hoffman'ın (1991) olumlu sosyal davranışların oluşumuyla ilişkisi olduğunu ifade ettiği empati odaklı tepki verme özelliği de ergenlik süresince değişim göstermektedir (aktaran Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006). Eisenberg ve Fabes (1998) yaptıkları meta analizde empati odaklı tepki vermenin çocukluktan ergenliğe geçişte artış gösterdiğini bulgulamışlar ancak ergenlik süresince bu değişimin nasıl bir seyir izlediği, meta analizde incelenen çalışmalarda yer almamaktadır.

Batson (1991) empati odaklı tepki vermenin olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğunu diğerinin sıkıntısını gidermeye yönelik eylemleri tetiklediğini belirtirken, kişisel sıkıntının bencil motivasyonları tetikleyerek yardım etme davranışını engellediğini belirtmiştir (aktaran Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006).

Davis ve Franzoi (1991) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, 16 yaşından 17 yaşlarına kadar ergenlerin empati ve sempati odaklı ilgilerinin arttığı gözlenirken,

kişisel sıkıntı değişkeninde azalma olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda kişisel sıkıntının gittikçe azalmasının, bencil motivasyonları azaltarak bireyi daha özgeci davranmaya itebileceği, bu durumun da, ergenlerin olumlu sosyal davranışlarında görülen artışla ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir. Ancak, Karniol ve ark (1998) yaptıkları kesitsel çalışmada, sempati ve kişisel sıkıntı değişkenleri bakımından 14 ve 17 yaşındaki ergenler arasında farklılık bulunmamıştır.

Buna karşın, Van der Graaff ve ark (2013) tarafından 13-18 yaş aralığındaki ergenlerle yapılan boylamsal çalışmada, erkeklerin ve kızların empati düzeylerinin sabit bir seyir izlediği ancak erkeklerin empati düzeylerinde ergenlik süreci ile ilişkilendirilen geçici bir düşüş görüldüğü ancak kızlarda bunun görülmediği bulunmuştur. Bu durum da, empatinin sabit bir seyir izlediğini göstermektedir.

Sempati ve empati odaklı tepki vermenin yaşla birlikte değişiminde tutarsız bulgular mevcut olmasına karşın, kişisel sıkıntı ergenlik süresince azalma eğilimi göstermektedir. Eisenberg ve ark (2005) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, orta ergenlikten genç yetişkinliğe geçiş süresince sempati duygularında değişim görülmezken kişisel sıkıntının anlamlı düzeyde azaldığı bulunmuştur.

Olumlu sosyal davranışların değişimi incelendiğinde, Eisenberg ve ark (2005) tarafında yapılan çalışmada, yardım etme davranışının 15 -16 yaşından 17-18 yaş civarına kadar artış gösterdiği, ancak 20li yaşlarda düşüş gösterdiği, 25 ve 26 yaş civarında ise tekrar arttığı bulunmuştur.

Olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olan bir başka değişken olan bakış alma becerileridir. Selman'a (1973) göre, ergenlerin başkalarının bakış açısını alma becerileri, genç yetişkinlik dönemine gelindiğinde daha karmaşık bir hal alarak, bireyin karşındakileri bilmesi ve anlaması onların farklı sosyal rollerde değişkenlik gösterebilecek bakış açılarını ve düşüncelerini tahmin edebilmesi özelliklerini kazanır.

Bu bağlamda ergenlikten genç yetişkinliğe geçişte ve ergenlik süresince bakış açısı alma değişkeni bakımından da yapılan çalışmalarda farklılıklar gözlemlenmiştir. Davis ve Franzoi (1991) yaptıkları boylamsal çalışmada, ergenlerin bakış açısı alma becerilerinin ve diğerlerini anlama becerilerinin artma eğiliminde olduğunu bulmuşlardır. Benzeri biçimde, Graaff ve ark (2013) tarafından 13-18 yaş

aralığındaki ergenlerle yapılan boylamsal çalışmada, kızların bakış açısı alma özelliklerinin yaşla birlikte artış gösterdiği, bu artış eğiliminin erkeklerde 15 yaşından itibaren görüldüğü bulunmuştur.

Bakış açısı alma, duyguları, sosyal bilişi ve sempatiyi kapsadığı için, bakış açısı alma becerilerindeki değişimin, olumlu sosyal davranışların artışıyla da olumlu yönde ilişkili olduğu belirtilmiştir. Benzeri biçimde Eisenberg ve ark (2005) yaptıkları boylamsal çalışmada ergenlik döneminden genç yetişkinlik dönemine kadar bakış açısı alma becerilerinin yaşla birlikte arttığını bulgulamışlardır (Eisenberg ve ark, 2005).

Daha önce belirtildiği gibi çocukluk döneminden ergenliğe geçişte, bağış yapma ya da gönüllü olma türündeki olumlu sosyal davranışların artış gösterdiği belirtilmiştir. Bununla birlikte yapılan boylamsal çalışmalarda, ergenlikten genç yetişkinliğe geçişte olumlu sosyal davranışlar bakımından nasıl bir değişim olduğu incelenmiştir (Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court, 1995; Eisenberg, Cumberland, Guthrie, Murphy ve Shepard, 2005; Luengo ve ark, 2013).

Eisenberg ve ark (1995) yaptıkları çalışmada; ergenlikten genç yetişkinlik dönemine kadar 9 farklı zamanda veri toplayarak, katılımcıların olumlu sosyal ahlaki muhakemelerini, bakış açısı alma becerilerini, empati odaklı tepki verme düzeylerini ve olumlu sosyal davranışlarını, okul öncesi döneminden (4-5 yaş), geç ergenlik dönemine (19-20) kadar incelemiştir. Çalışmanın sonucunda olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin orta ergenlik döneminden (15-16 yaş) kadar değişim göstermediği, ileri düzeydeki ahlaki muhakemelerin (empati odaklı ya da içselleştirilmiş) orta ergenlikten itibaren kullanılmaya başlandığı bu durumun geç ergenlik döneminde devam ettiği belirtilmiştir. Bilişsel değişkenler (bakış açısı alma, empati odaklı tepki verme) ve yardım etme, bağış yapma gibi olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkinin; orta ergenlikten, geç ergenliğe kadar benzer bir örüntü sergilediği görülmüştür. Bu değişkenlerin arasındaki ilişkinin iki farklı zamanda yapılan ölçümlerde, olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu belirtilmiştir.

Eisenberg ve ark (2005) yılında yapılan boylamsal çalışmada; olumlu sosyal davranışlar, orta ergenlik döneminden ergenlik sonrası döneme kadar incelenmiştir. 15-16 yaşlarından 17-18 yaşında kadar yardım etme davranışında artış gözlemlerken,

20li yaşların başlarında yardım etmenin azaldığını, ancak 25-26 yaşlarında tekrar artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Eisenberg ve ark (2014) tarafından yapılan boylamsal çalışma, bireylerin genç yetişkinlikteki ve erken çocukluk dönemindeki olumlu sosyal davranışlarının ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın bulguları, 31-32 yaşlarındaki genç yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlarının, hem 27-28 yaşlarındaki olumlu sosyal davranışlarıyla hem de okul öncesi dönemdeki yardım etme davranışlarıyla anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, 27-28 ve 31-32 yaşlarındaki olumlu sosyal davranış eğilimlerinin, ergenlik döneminde anne bildirimine göre kaydedilen yardım etme davranışlarıyla anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Bu çalışmanın katılımcılarının buldukları sosyo demografik özellikler değerlendirildiğinde, büyük çoğunluğunun beliren yetişkinlik evresinde yer aldıkları düşünülmektedir. Arnett (2000) beliren yetişkinliğin, ergenlik ve genç yetişkinlikten farklı bir boyutu olduğunu öne sürmektedir. Ona göre, genç yetişkinlik, yetişkinliğin rollerine ve sorumluluklarına erişilmiş bir evre olarak betimlenmektedir. Ancak, 20li yaşlarının başlarında ve ortalarında olan bireyler henüz bu evreye erişememiştir. Bunun aksine bu bireyler, ergenlikten yetişkinliğe geçmektedirler, kendilerini ne tam olarak ergen ne de tam yetişkin olarak görmektedirler. Bunun nedeni halen eğitim süreçlerinin devam ediyor olması, halen ailelerinden maddi ve manevi anlamda destek görmeye devam etmeleri gibi unsurlardır.

Genç yetişkinlik döneminde yapılan boylamsal ve kesitsel araştırmalar mevcuttur. Araştırmacıların genç yetişkinlik olarak belirttiği evrelerde yer alan katılımcıların demografik özellikleri, Arnett (2000) tarafından belirtilen, “beliren yetişkinlik dönemi” ile de örtüşmektedir. Ancak, “beliren yetişkinlik” vurgusu ile olumlu sosyal davranışları inceleyen araştırma sayısı oldukça sınırlıdır.

Frensch, Pratt ve Norris (2007) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, katılımcılar, orta ergenlikten beliren yetişkinlik dönemine kadar, katıldıkları sosyal sorumluluk projeleri, yardım davranışları ve ahlaki muhakemeler bakımından incelenmiştir. 16 yaşından, 20li yaşlara kadar incelenen katılımcıların, yardım etme davranışlarının, kişisel öykülerinde kullandıkları üretkenlik temalarıyla olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Çocukluk döneminde ailenin ve ebeveyn-çocuk etkileşiminin olumlu sosyal davranışlar bakımından görülen farklılıklara katkısı bilinmektedir. Benzeri biçimde, ergenlik döneminde ve genç yetişkinlik döneminde de, olumlu sosyal davranışların gelişiminde ebeveyn- çocuk etkileşiminin, aile ile olan ilişkilerdeki değişimlerin söz konusu davranışlara olan etkisi bakımından önem kazandığı belirtilmektedir (Carlo, Fabes, Laible ve Kupanoff, 1999).

Luengo ve ark (2014) tarafından, ebeveyn desteğinin, ergenlerin ve genç yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlarıyla olan ilişkisini inceleyen boylamsal çalışmada ebeveyninden alınan sosyal destek ve olumlu sosyal davranışların ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, anneden ve babadan alınan desteğin, çalışmanın 3 zamanında (16-17;18-19; 20-21 yaş) katılımcıların olumlu sosyal davranışlarıyla olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Ebeveyn çocuk etkileşimi ve aileden alınan desteğin yanında; bakış açısı alma, empati odaklı tepki verme ve sempati olumlu sosyal davranışların gelişimiyle bağıntılıdır. Eisenberg ve ark (2005) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, empati odaklı tepki verme ve sempati değişkenlerinin, orta ergenlikten genç yetişkinliğe kadar değişim göstermediği gözlemlenirken, bakış açısı alma becerilerinin bu süreçte artış gösterdiği bulunmuştur. Bakış açısı alma becerilerindeki olumlu değişime karşın olumlu sosyal davranışta, orta ergenlikten geç ergenliğe kadar artış gözlemlenirken, geç ergenlikten itibaren azalma görüldüğü, ancak genç yetişkinlik evresine gelinmesi ile birlikte tekrar artış görüldüğü gözlemlenmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, olumlu sosyal davranış ve bakış açısı alma özelliklerini, ergenlik ve genç yetişkinlik dönemleri kapsamında inceleyen daha fazla araştırmaya gereksinim duyulduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, olumlu sosyal davranışların yaşam boyu gelişim kapsamında nasıl bir seyir izlediği açıklanmıştır. Takip eden bölümde, olumlu sosyal davranışlar, psikanalitik kuram, sosyal öğrenme kuramı, bilişsel gelişim kuramı ve ekolojik sistem kuramı çerçevesinde açıklanmıştır.

1.2.5. Olumlu Sosyal Davranışları Açıklayan Kuramlar

Psikanalitik kuram, sosyal öğrenme kuramı ve bilişsel gelişim kuramları olumlu sosyal davranışları gelişim psikolojisi temelinde açıklamaktadır. Buradan hareketle söz konusu kuramların olumlu sosyal davranışlarla ilişkisi açıklanmıştır.

1.2.5.1. Psikanalitik Kuram

Freud'un (1933) Psikanalitik kuramına göre kişilik, Freud'un ilk yıllarda yaptığı çalışmalarda bilinç ve bilinçdışı olarak adlandırdığı iki bölümden oluşmaktadır. Bilinç kişiliğin görünen, yüzeysel kısmını, bilinçdışı insan davranışının arkasında yatan dürtüsel yönü temsil etmektedir. Buna ek olarak bilinç öncesi olarak adlandırılan, bilinçdışındaki materyaller gibi tamamen bastırılmamış olan ve bilince geri çağrılabilme ihtimali olan bilgilerin bulunduğu kısım da, kişiliği oluşturan parçalardan biri olarak kabul edilmiştir (aktaran McWilliams, 2011).

Daha sonraki yıllarda Freud, bilinç ve bilinçdışı ayrımına ek olarak kişiliğin, id, ego ve süper ego denilen 3 yapıdan oluştuğunu ortaya koymuştur. İd kişiliğin ilkel dürtüleri kapsayan, cinsellik ve saldırganlık dürtülerini barındıran bölümüdür. Freud (1933) "İd elbette ki düşünüp doğru karar vermenin değerini bilmez; iyi ya da kötü, erdem ve ahlaklılık yoktur" olarak tanımladığı idin, nesnel gerçeklikten uzak olarak, haz ilkesi prensibi ile çalıştığını, haz ve hızlı şekilde doyum aradığını ifade etmiştir. İdin içerisinde yer alan libido temel ruhsal enerjimizi oluşturur, idin istekleri sonucunda libidinal enerjide artış meydana gelir ve gerilim oluşur, söz konusu gerilimin azaltılması gerçek dünya ile ilişki kurulabilmesi ve isteklerin somut bir alanda yer edinebilmesidir (aktaran Schultz ve Schultz, 2007).

Örneğin susuzluk çeken birinin içecek bir şeyler araması ve sıvı alımıyla susuzluğunu gidermesi gibi idin yarattığı gerilimin sönmelenmesi gereklidir. İd ile dış dünya arasındaki dengeyi kişiliği oluşturan diğer yapı olan "ego" kurmaktadır. Ego gerçeklik ilkesi tarafından yönetilir ve idin haz peşindeki hislerini, ihtiyaçlarını bu ihtiyaçları gidermeye yarayacak nesne bulunana değin erteler ve idin arzularını kontrol altında tutar. Kişilik yapısının üçüncü parçasını ise süper ego oluşturur. Süper ego ilk çocukluk yıllarında, davranışların, normların ve değerlerin ebeveyn tarafından çocuğa öğretilmesi yoluyla gelişir, çocuğun ebeveyn tarafından "yanlış" olarak değerlendirilen davranışları cezalandırılırken, "doğru" olarak değerlendirilen

davranışları ödüllendirilir, bu sayede yanlış olan davranışlar süper egonun bir parçası olan "vicdan" unsurunu oluştururken, doğru olan davranışlar ego idealini oluşturur (McWilliams, 2011).

Freud (1933) süper egoyu "insan hayatının yüce tarafları olarak tanımlanan ahlaki kısıtlamaların, mükemmelliğe ulaşma çabasının tümü" olarak ifade etmektedir (aktaran Schultz ve Schultz, 2007). Haz ilkesini savunan idin arzuları ve istekleri, süper egonun kısıtlayıcı tutumu sonucunda, ego tarafından dengelenmeye çalışılarak, libidoda oluşan gerilim azaltılmaya çalışılır.

Freud'un (1954) psikanalitik kuramı, bireyin gelişim dönemleri boyunca psikoseksüel evrelerden geçtiğini savunur. Psikoseksüel evreler; oral dönem, anal dönem, fallik dönem, gizil dönem ve genital dönem olmak üzere birbirini izleyen 5 farklı yaşam döneminden meydana gelir (aktaran Senemoğlu, 2010).

Fallik dönemde, ödipal kompleks annenin ve babanın bir çift olduğunun kabul edilmesi ile birlikte, kendi cinsinden olan ebeveynle özdeşleşme yoluyla çözümlenir, özdeşleşmenin oluşumu süper egonun da gelişmesidir, çocuk davranışlarını süper ego standartlarına uygun hale getirerek gerçekleştirmeye çalışır. Bu dönemin ardından gelen gizil dönemde cinsellikle ilgili dürtüler bilinç dışına itilir ve cinselliğe olan ilgi azalır. Bir sonra dönem olan genital dönemde ise ergenliğe girilmesiyle birlikte cinsel dürtülerde yeniden artış görülür (aktaran Schultz ve Schultz, 2007).

Ödipal kompleksin çözülmesiyle oluşan vicdan ve süper ego gelişimi, aynı zamanda çocuğun hemcinsinden olan ebeveyniyle özdeşim kurmasını da kapsar, bu nedenle çocuk ebeveynin sevgisini kazanmak ve ona karşı davranışlarda bulunmamak adına, ebeveynin değerlerini, normlarını ve davranışlarını kendi içine yansıtır. Böylelikle süper egonun oluşumu ve gelişimi ile birlikte çocuklar olumlu sosyal davranışlarda bulunarak, bu davranışlarda bulunmamanın getireceği zararlardan örneğin süper egonun dayatmasıyla ortaya çıkan suçluluk duygusundan kaçınmış olurlar (Shaffer, 2009).

Süper ego gelişimi bu bağlamda bireyin ahlaki davranışlarını sergilemesine öncülük eden unsurdur. Freud'a göre bebekler süper egodan yoksundur bu yüzden bencil ve dürtüsel eylemler sergilerler. Ancak süper egonun ortaya çıkmasıyla

birlikte, kişilik yapısının bu unsuru içsel bir sansür vazifesi görerek çocuğun ahlaki anlamda iyi olarak nitelendirilen davranışlarından ötürü gururlanmasını, ahlaki ihlallere sebep olan davranışlarından ötürü de utanç ya da suçluluk hissetmesine sebep olur. Ahlaki anlamda olgunlaşan çocuklar bu bağlamda, olumsuz duygulanımlardan kaçınarak, öz güvenlerini korumaya çalışarak ahlaki normları zedeleyecek davranışlardan kaçınma eğilimi gösterirler. Söz konusu ahlaki normlara aykırı olarak nitelendirilen davranışların kökeninde ise karşı cinsteki ebeveyne duyulan ensest arzu yatmaktadır (Turiel, 2006).

Ensest arzunun çözümlenmesi ise Ödipal kompleksin sonlamasıyla gerçekleşir. Ödipal kompleks hem cinsinden olan ebeveynle özdeşim kurma yoluyla, çocuğun onun için korkutucu olan figürle özdeşimi yoluyla çözümlenmektedir (McWilliams, 2011). Erkek çocuk babayla özdeşim kurarken yalnızca onun erkeklik rolünü benimsemez aynı zamanda babasının ahlaki standartlarını ve normlarını da benimser, ebeveynle özdeşim kurma aynı zamanda ebeveynin ahlaki normlarını ve kurallarını da özümseme anlamına gelmektedir (Turiel, 2006).

Ödipal kompleksin çözümlenmesi ve erkek çocuğun babayla özdeşleşmesi süreci, kız çocuklarda da benzeri şekilde bir sırayı izler, kız çocuklar da anneleriyle özdeşim kurarak, annenin ahlaki standartlarını ve normlarını benimserler, ancak Freud(1925/1959) kız çocukların erkek çocuklara göre daha zayıf bir süper ego geliştirdiklerini savunmaktadır. Erkek çocuk, anneye karşı duyduğu ensest arzularından ötürü baba tarafından kastrasyona uğrayacağını düşündüğü için, süper ego gelişimi daha güçlüyken, kız çocuklarda kastrasyon anksiyetesinin olmamasının kız çocukların daha zayıf bir süper ego geliştirmesinde etkili olduğunu belirtmiştir (aktaran Turiel, 2006).

Psikanalitik kurama göre, özgeci davranışların altında da, suçluluk, kendini yok etme eğilimi gibi unsurlar bulunmaktadır; olumlu sosyal davranışlar da bu bağlamda süper ego ve id arasında denge unsuru oluşturarak gerilimi azaltan egonun savunma mekanizmaları kapsamında ele alınmaktadır (Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006). Buna karşın Freud (1930) özgeci davranışların toplumu birleştiren, bencil davranışların da bireyin kendi mutluluğunu sağlayan davranışlar olduğunu ifade

ederek bireyin gelişiminde ikisinin de önemli pay sahibi olduğunu belirtmiştir (aktaran Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006).

Ahlaki standartlara uygun olmayan davranışlar neticesinde bireylerin suçluluk, utanç duyguları göstereceği ahlaki standartlara uygun davrandıklarında da gurur duygusunu hissedeceklerine dair çıkarımlar önem taşımaktadır. Kochanska ve ark (2002) tarafından 22 ile 45 aylık çocuklarla yapılan çalışmada, annelerinin disiplin teknikleri, hem öz bildirim, hem de gözlem yoluyla kaydedilmiştir. Çocuğuna cezalandırıcı disiplin teknikleri uygulayan annelerin çocuklarının, yaptıkları ihlaller karşısında daha az suçluluk duygusu gösterdikleri bulunmuştur. Ancak, daha az suçluluk gösterenlere kıyasla suçluluk duygusunu daha fazla gösterenlerin kuralları daha az ihlal ettikleri bulunmuştur. Kochanska ve ark (2002) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde, cezalandırmanın suçluluk duygusunun yaşanmasına engel olduğu, bu durumun da daha fazla ihlale yol açtığı görülmektedir. Suçluluk duygusunun daha fazla gösterilmesinin, ahlaki standartlara uygun olan davranışlarla olumlu yönde ilişkili olduğu görülmektedir.

Freud'un kuramında, süper ego gelişimine dair cinsiyetler arasındaki farklılıklarla ilgili yaptığı vurgu, Kochanska ve ark (2002) tarafından yapılan çalışmada desteklenmemiştir. Kızlar ve erkekler arasında kuralları ihlal etme bakımından yapılan kıyaslamada, kızların kuralları erkeklere göre daha az ihlal ettikleri bulunmuştur (Kochanska ve ark, 2002).

Psikanalitik kurama göre çocuğun vicdan ve süper ego gelişimi, Ödipal kompleksin çözülmesi, hem cinsi olan ebeveynle özdeşim kurma ve onun norm ve değerlerini içselleştirme yoluyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde, çocuğun ebeveynin davranışlarını karşılıklı etkileşim ve model alma yoluyla öğrendiğini ve içselleştirdiğini ifade eden sosyal öğrenme kuramının olumlu sosyal davranışlarla ilişkisi açıklanmıştır.

1.2.5.2. Sosyal Öğrenme Kuramı

Davranışçı yaklaşımı geliştiren kuramcılar, çocukların öğrenme davranışının koşullanma yoluyla olduğunu belirtmişler, cezaların ve pekiştiricilerin olumlu sosyal davranışları geliştirdiğini savunmuşlardır (Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006).

Örneğin, Skinner (1971) ahlak kavramının ya da ahlaki davranışların, ödüllendirilen davranışlar olduğunu belirtmiştir. Herhangi bir davranışın kültürel normlar doğrultusunda cezalandırılması ya da ödüllendirilmesi (pekiştirilmesi) onun ahlaki boyutunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Skinner'a göre, iyi ya da kötü, yanlış ya da doğru davranış yoktur bunun yerine eylemlerin sergilenme ya da sergilenmeme nedeni o eylemlerin pekiştirilmiş olup olmamasına bağlıdır. Bu bağlamda toplumun gelenek ve göreneklerini yansıtan davranışlar toplumdaki diğer bireyler tarafından sözel olarak "iyi, kötü, doğru" denilerek pekiştirilir. Buna ek olarak Skinner (1971) sosyal davranışların kontrolünün, din, devlet, eğitim gibi belirli kurumlar vasıtasıyla yapılmasının, pekiştireçlerin "günah, yasal olmayan, yasal" gibi etiketler almasına katkı sağladığı için daha etkili olduğunu belirtmiştir (aktaran Turiel, 2006).

Skinner (1971) ahlaki davranışı, sosyal zorunluluklara, pekiştireçlere ve toplumun ödüllendirdiğini yapıp, cezalandırdığından kaçınmaya odaklanan bir olgu olarak tanımlamaktadır. Albert Bandura (1986) ve Walter Mischel (1974) gibi sosyal öğrenme kuramcıları da ahlak gelişiminin davranışsal boyutu ile ilgilenirken, Skinner gibi söz konusu davranışların pekiştirme ve cezalandırma yoluyla öğrenildiğini belirtmişlerdir (aktaran Shaffer ve Kipp, 2010).

Sosyal öğrenme kuramı, davranışların yalnızca koşullanma yoluyla gerçekleşmediğini, insanların bilişsel özelliklerinin, onları davranışlarının sonuçları hakkında düşünmeye yönelttiğini bu durumun da insanların birebir deneyimledikleri olaylardan ziyade sonrasında olacıklara dair düşüncelerinden ve tahminlerinden daha fazla etkilendiklerini savunmaktadır. Bandura (1977) gözlemleyerek öğrenmeyi gelişim sürecinin merkezine koyarak, diğerlerinin gözlemlenen davranışlarıyla öğrenme sürecinin gerçekleştiğini savunmaktadır (aktaran Santrock, 2009).

Sosyal öğrenme kuramcıları ahlaki davranışların, belirli durumlarda değişkenlik gösterebildiğini, herhangi bir durumda ahlaki davranış sergileyen bireyin diğer bir durumda ahlaki ihlalde bulunabileceğini ya da davranışları ile söylemleri arasında tutarsızlıklar gözlenebileceğini örneğin dürüstlüğü önemine atıfta bulunurken yalan söylemeyi tercih edebileceklerini belirtmişlerdir (Shaffer, 2009). Buna karşın, Kochanska ve Murray (2000) tarafından yapılan çalışmada, oyuncakları

arkadaşlarıyla paylaşıp paylaşmama, testte kopya çekip çekmeme gibi belirli türdeki ahlaki davranışların, uzun vadede tutarlı bir örüntü sergilediği bulunmuştur.

Bununla birlikte ahlaki davranışlarda tutarlılık her durumda muhakkak gözlemlenebilir bir örüntü olmayabilir. Bireylerin, durum karşısında aldıkları geri bildirimler, söz konusu durumun gerçekleştiği bağlam, bireye ve çevreye bağlı özellikler duruma özgü kendilerini düzenleme gibi unsurlar bireylerin ahlaki davranışlarında her daim tutarlılık sergileyememesine neden olabilmektedir. Örneğin herhangi bir başarıya ulaşmak için birey ahlaki ihlalde bulunabilir; ya da akranlarının cesaretlendirmesi ile birlikte birey normdan sapan davranışlar sergileyebilir (Bandura, 2002).

Sosyal öğrenme kuramına göre öğrenme yalnızca bireyin söz konusu davranışı gözlemlemesi yoluyla gerçekleşmez, birey gözlemlenen modelin davranışına ilk etapta dikkat eder, ardından bu davranışı kodlaması ve aklında tutması gereklidir bu süreçlerin ardından söz konusu davranış gözlemlenmesinden sonra taklit edilebilir hale gelmektedir (Shaffer, 2009). Bununla bağıntılı olarak sosyal öğrenme kuramcıları davranışçılarının aksine, ahlaki normlara uygun davranışların ödül ya da ceza gibi koşullanmalar yoluyla değil, ebeveynin gözlemlenen davranışlarının çocuk tarafından dikkat edilmesi, akılda tutulması ve taklit edilmesi yoluyla gerçekleştiğini savunurlar.

Eisenberg ve Fabes (1998) tarafından yapılan çalışmada, çocuklara oyun oynatılarak kazanmaları halinde, para, jeton ya da çeşitli ödüller verilmiş, bunun sonucunda söz konusu ödülleri ihtiyacı olan çocuklara verme ya da söz konusu oyunu kazanamayan arkadaşlarına verme şansı tanınmıştır. Oyun oynama işleminden önce Çocuklar üç gruba ayrılmış, ilk grup bağış yapan cömert bir modeli gözlemlemiş, ikinci grup oyun arkadaşlarına yardım eden bir modeli gözlemlemiş, diğer grup herhangi bir modeli gözlemlememiştir. Bu deneyin sonucunda, ilk grup ve ikinci grupta yer alan, cömert ve yardımsever modelleri gözlemleyen çocuklar, üçüncü grupta yer alan çocuklardan anlamlı düzeyde daha fazla arkadaşlarına daha fazla yardım etmiş ve ihtiyacı olan çocuklara ödülleri bağışlamışlardır.

Sosyal öğrenme kuramının bir diğer önemli ilkesi de karşılıklı belirleyicilik ilkesidir. Bandura (1986) insan gelişiminin birey, çevre ve davranışı içeren 3 unsurdan oluştuğunu ifade ederek, bunların birbirlerini etkileyen ve birbirlerinden

etkilenen unsurlar olduğunu belirtmiş, bu unsurların etkileşimini de karşılıklı belirleyicilik ilkesi ile açıklamıştır. Karşılıklı belirleyicilik, gelişimin, çocuklar ve çevreleri arasında süreklilik arz eden bir etkileşimin ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Ahlaki kurallar ve standartlar da modelleri gözleme yoluyla öğrenilirken, hangi davranışın çevre tarafından ne şekilde değerlendirildiği davranışın tekrar edilip edilmeyeceği açısından sosyalleşme süreci içerisinde önem kazanmaktadır (aktaran Santrock, 2009).

Bu bağlamda olumlu sosyal davranışların oluşumuna, davranışın değerlendirilmesi, söz konusu davranışın sonucunun çocuğa açıklanması, ebeveynin benzeri davranışlarda bulunması katkıda bulunmaktadır (Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006).

Bununla bağıntılı olarak, ailenin söz konusu davranışları pekiştirmesinde, ebeveynlerin çocuğa olan tutumu önem arz etmektedir. Kochanska ve ark (2002) tarafından yapılan çalışmada, anneleri tarafından açıklayıcı ve sıcak tutum sergilenen, 22-45 aylık arası çocukların, suçluluk duygusu geliştirebildikleri ve ebeveyn tutumları cezalandırıcı olan bebeklere göre daha az ahlaki ihlalde buldukları gözlemlenmiştir. Aileden alınan geri bildirim, yanlış davranışın açıklanması, olumlu davranışların takdir edilmesi, çocukların söz konusu çocukların ebeveynlerinin söylediklerini yapma davranışını teşvik etmektedir.

Ancak çocuklar ebeveyn tarafından yardım etme davranışlarına teşvik edilmediklerinde de model alma ve taklit etme gerçekleşebilmektedir. Örneğin, Williamson, Donohue ve Tully (2013) tarafından yapılan çalışmada, 28-32 aylık çocukların, yardım etme davranışları, karşısındakinin kişisel sıkıntısına yardım eden bir yetişkini izledikleri video yoluyla ölçülmüştür. İzledikleri videoda yardıma ihtiyacı olan kişiye yardım eden yetişkini gören çocukların, ebeveynlerine yardım ettikleri (teskin etme, rahatlatma) gözlenirken, videoyu izlemeyen grubun ebeveyne yardım davranışını (ebeveynin buna gereksinimi olduğu halde) gerçekleştirmedikleri görülmüştür.

Bireyin kendini düzenleme kapasitesi ve yeterlilik duyguları da olumlu sosyal davranışların oluşumuyla ilişkilidir. Bandura ve ark (2003) yaptıkları boylamsal çalışmada, çalışmanın birinci zamanında, 14-19 yaş arası ergenlerin olumlu ve olumsuz duygusal düzenlemelerinin empati yeterliliği ile ilişkili olduğunu tespit

etmiş, çalışmanın ikinci zamanında da ergenlerin olumlu sosyal aktivitelerinin empati yeterliliği aracılığıyla anlamlı düzeyde açıkladığını bulmuştur.

Sosyal öğrenme kuramına aile çerçevesinde bakıldığında, birçok araştırmacının, çocuğun hangi ebeveynin davranışını model aldığı, olumlu sosyal davranış sergileyen ya da bencil davranış sergileyen ebeveynin, çocuğun olumlu sosyal davranışlarına etkisini incelediği görülmektedir (Keith, Nelson, Schlabach ve Thompson, 1990; Rheingold, 1982).

Rheingold (1982) tarafından yapılan çalışmada; annelerin yaptığı ev işlerini gözlemleyen 24 aylık bebeklerin, daha sonrasında söz konusu işlere yardım ettikleri ve gözlemledikleri davranışlara ek olarak, söz konusu deneyde beklenen ödevlere uygun olan, ancak evvelinde gözlemlemedikleri yardım etme davranışlarını da sergiledikleri tespit edilmiştir. Benzeri biçimde, Keith ve ark (1990) tarafından ergenlerle yapılan çalışmada, ebeveynleri sosyal sorumluluk projelerine ve gönüllülük aktivitelerine katılan ergenlerin benzeri davranışları, söz konusu çalışmalar içinde olmayan ebeveyne mensup ergenlerden daha fazla sergiledikleri bulunmuş, kızların erkeklere göre daha fazla gönüllülük içerikli aktivitelere katıldığı belirtilmiştir.

Sosyal öğrenme kuramı model alma yoluyla olumlu sosyal davranışın gözlemlenmesi ve birey tarafından uygulanmasına olanak sağlayarak, bu davranışların oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Buna ek olarak karşılıklı belirleyicilik ilkesi de, söz konusu davranışların oluşumunda insan, davranış ve çevre etkileşiminin önemine vurgu yaparak, çevreden alınan geri bildirim, bireyin yeterlilik duygusu ve davranışlarını düzenlemesinin olumlu sosyal davranışlarla ilişkisini ortaya koymaktadır.

1.2.5.3. Ekolojik Sistem Kuramı

Bronfenbrenner (1979) tarafından geliştirilen ekolojik sistem kuramına göre gelişim, birkaç çevresel sistemden oluşur ve bu sistemler geçişli olarak birbirlerini etkiler. Söz konusu çevresel sistemler; mikro sistem, mezo sistem, egzo sistem, makro sistem ve krono sistem olmak üzere beşe ayrılmaktadır. Mikro sistem bireyin içinde yaşadığı birincil ortamdır; kişinin ailesi, akranları, okulu mahallesi gibi unsurları içerirken bu sistemde sosyal aktörlerle doğrudan etkileşim vardır. Birey bu

ortamlarda bulunurken yalnızca pasif bir alıcı değil, etkilenirken etkileyen konumundadır. Mezo sistem, mikro sistem arasındaki bağlantıları içerir. Ailedeki deneyimlerle çocuğun okulunda yaşadığı deneyimler arasındaki ilişki, ebeveynleri boşanmak üzere olan bir çocuğun okul yaşamının bu durumdan etkilenmesi gibi bağlantılar buna örnektir. Eko sistem kişinin doğrudan ve aktif biçimde rolünün olmadığı bir sosyal ortamla kişinin yakın bağlamı arasındaki bağlantılardan oluşur. Babasının işiyle ilgili yaşadığı değişiklikler, uzun saatler çalışması çocuğun yaşamına babasıyla geçirdiği vaktin azalması bağlamında yansıyabilir. Makro sistem ise; kişilerin içinde yaşadıkları kültürdür. Kültürün içinde yaşanan ortamın, bireylerin yaşamlarını etkilemesi ve etkileşime geçmesini açıklayan sistemdir (Papalia, Olds ve Feldman, 2011). Bununla bağıntılı olarak bireyin yaşamındaki herhangi bir değişim, söz konusu tüm sistemlerin bütünleştirici bir parçası haline gelmektedir.

Bronfenbrenner'in (1979) ekolojik kuramı; bireyin biyolojik, psikolojik ve davranışsal işlevlerini içeren, insan gelişimini söz konusu değişkenlerle birlikte bir bütün olarak ele alan bir kuramdır. Ekolojik sistem kuramı biyoloji temelinde insan gelişiminin ekolojisini birbirine bağlı dört kapsamda açıklamaktadır: Birinci kapsam birbiriyle dinamik biçimde etkileşimli olan insan ve bağlamı içeren gelişimsel süreçlerdir. İkinci kapsam: Biyolojik, bilişsel, duygusal ve davranışsal örüntüleriyle bireydir; üçüncü kapsam: sistemler, evrelerle ifade edilen insan gelişimi bağlamıdır. Dördüncü kapsam ise, yaşam sürecini bölümlere ayıran zaman kavramıdır.

Bu bağlamda Bronfenbrenner'in biyo ekolojik kuramı; süreç-kişi-bağlam unsurlarından oluşan bir model oluşturarak, gelişim sistemini bütünleştirici biçimde kavramsallaştırır. Söz konusu modelde kişi unsuru gelişen bireyi ifade ederken, bağlam, mikro, mezo ve makro sistemleri ifade eder, zaman da krono sistemi ifade etmektedir (Lerner, Lewin-Bizan ve Warren, 2011). Bronfenbrenner (1979) mikro sistemi "yer çekimi merkezi" olarak tanımlamakta ve insan gelişimini, birbirine benzeyen ve iç içe geçmiş yapılarla ifade etmektedir.

Ekolojik kuram, bireyi hem dolaylı biçimde gelişimi üreten aynı zaman da gelişimin bir ürünü olan bir unsur olarak değerlendirmektedir (Lerner, Lewin-Bizan ve Warren, 2011). Ekolojik kuram, bireyi gelişim süreçlerinde aktif bir konuma yerleştirmektedir. Bu bağlamda bireyin karakteristik özellikleri (bilişsel ve duygusal

özellikler, cinsiyet, yaş) doğrudan gelişimi etkilemektedir (Bronfenbrenner ve Morris, 2006).

Bu bağlamda aynı çevresel uyarılara maruz kalan bireyler, farklı bireysel özelliklerinden ötürü benzeri uyarılara farklı tepkiler verebilir. Bu farklı tepkilerin kaynağı bireyin içerisinde bulunduğu makro sistemindeki kültüre özgü değerler ve alışkanlıklardan kaynaklı olabilir, ya da içerisinde bulunduğu mikro sistemi içeren yakın çevresini oluşturan aile, akran gruplarına özgü niteliklerden kaynaklanabilir (Bronfenbrenner, 1979).

Romano ve ark (2005) tarafından yapılan çalışmada, ailenin, yaşanan mahallenin ve bireysel özelliklerin, çocukların saldırgan ve olumlu sosyal davranışlarıyla ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; 2-11 yaş arasındaki çocukların olumlu sosyal davranışlarının, anneden algıladıkları düşmancıl tavırlarla ve cezalandırıcı ebeveyn tutumlarıyla negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Yaşanılan mahallelerde, yüksek düzeyde yoksulluğun ve şiddetin, saldırgan davranışlarla olumlu yönde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Bireyin içerisinde bulunduğu mikro sistem, makro sistem olarak tanımlayabileceğimiz toplumsal yapı bireyin davranışının farklı biçimlerde ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ekolojik kuram çerçevesinden bakıldığında, bireyin içerisinde bulunduğu sistemlerin tıpkı bireysel özellikler gibi, davranışın meydana gelmesinde önem taşıdığı görülmektedir.

1.2.5.4. Bilişsel Gelişim Kuramı

Piaget (1932) ve Kohlberg (1984) bilişsel ahlak gelişimi kuramları, olumlu sosyal davranış ya da ahlaki davranıştan ziyade bireyin söz konusu davranışları nasıl muhakeme ettiği ve bunun yanında bireyin davranışının temelinde yatan sosyo bilişsel süreçler üzerinde durmaktadır (aktaran Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006).

Ahlak gelişiminin bilişsel temellerini inceleyen kuramcılar, ahlaki muhakemeler üzerine yoğunlaşmışlardır, ahlaki muhakemeler çeşitli davranışların doğruluğu ya da yanlışlığına karar vermede gösterilen düşünme süreçleridir. Bilişsel kuramcılara göre hem sosyal deneyimler hem de bilişsel gelişim, çocukların; kuralların, kanunların, kişilerarası zorunlulukların barındırdığı anlama dair daha

derin bir ve zengin bir anlayış geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Shaffer ve Kipp, 2010).

Piaget'nin ahlak gelişimi kuramı, çocukların ahlaki yargılarında hangi temele göre karar verdiklerini açıklamaktadır. Piaget (1932) yaptığı çalışmada, 5-13 yaş arası çocuklara, iki farklı hikaye anlatarak, hikayedeki çocuklardan hangisinin daha yaramaz olduğunu sormuştur. İlk hikayede çocuk, annesine yardım etmek isterken 15 kahve fincanını kırar, ikincisinde ise, reçel yemek isteyen çocuk, annesi evde değilken, reçel kavanozuna ulaşmaya çalışır ve bir fincanı yere düşürüp kırar. Piaget “Hangi çocuk daha yaramazdır?” sorusuna çocukların verdiği yanıtlardan yola çıkarak ahlaki muhakeme evrelerini oluşturmuştur (aktaran Papalia, Olds ve Feldman, 2011). Piaget'nin ahlak gelişimi kuramına göre, ahlak gelişimi ahlak öncesi dönem, dışa bağlı ahlak ve özerk ahlak evresi olmak üzere 3 evreden oluşmaktadır.

Dışa bağlı ahlak evresi; 5-10 yaş arası çocukların bulunduğu evredir. Çocuklar kuralları ve kuralların gerekliliğini idrak etmenin yanında, otoritenin figürlerine dair bir kavrayış içerisindedirler; örneğin Tanrı kavramı, devlet kavramı, ebeveyn otoritesi vb. Kuralların idraki ile bunlara muhakkak uyulması gerektiği anlayışı yerleşmiş olur. Bu evredeki çocuklara göre; otoritenin dediği mutlak doğrudur. Ahlaki meseleler üzerine düşünürken yalnızca doğru ya da yanlış olması ile ilgilenirler, onlara göre bir durumun yalnızca doğru ve yanlış tarafı vardır. Durumlar ya da olayların “doğru” olarak nitelenebilmesinin koşulu ise, kurallara uyup uyulmadığıdır, diğer bir deyişle mevcut kurallara uyulduğu takdirde birey “doğru” olanı yapıyor anlamına gelmektedir. Dışa bağlı ahlak evresinde, davranışlar doğruduğu sonuca göre değerlendirilirler, bu bağlamda davranışı gerçekleştiren bireyin o davranışı gerçekleştirmesine temel oluşturan niyeti göz ardı etme eğilimindedirler. Örneğin fincan hikayesinde daha fazla fincan kıran çocuğu daha yaramaz bulma eğilimindedirler (Turiel, 2006).

Dışa bağlı ahlak evresindeki çocuklar verilen cezanın yasaklanan eylemle ya da ihlal edilen ahlaki kuralla ilişkili olmasını beklemezler. Bu nedenle verilen cezanın var olan ihlal davranışını ya da yasaklanan eylemi telafi edici unsurları bulunması gerektiğini düşünmezler. Buna ek olarak, yanlış olduğunu düşündükleri herhangi bir eylem yaptıklarında ve ardından kendilerine fiziksel bir zarar geldiğinde

(örneğin düşüp bir yerlerini incittiklerinde), söz konusu yanlış eylemi yaptıkları için cezalandırıldıkları ve bunu hak ettiklerini düşünme eğilimindedirler (Shaffer, 2009).

Dışa bağlı ahlak evresini takip eden evre ise özerk ahlak evresidir. Yaklaşık 10-11 yaş civarında bu evreye geçiş yapan çocuk, kuralların değişebilir olduğunu, mutlak olmadığını anlamaya başlar. İnsan ihtiyacına karşılık gelen ancak ihlale sebep olacak davranışlar varsa kurallara uyulmayabileceğini kavramaya başlarlar. Örneğin, bir hastayı hastaneye yetiştirmek gibi acil bir durum söz konusuysa bireyler trafik kurallarını ihlal etmek durumunda kalabilir. Ceza konusunda ise, bu evredeki çocuklar dışa bağlı ahlak evresindekilerden farklı olarak, söz konusu kural ihlalinin doğurduğu sonucu telafi edebilecek girişimlerde bulunmayı tercih ederler, ceza söz konusu bağlamla ve olayla bağıntılı olmalıdır (Shaffer ve Kipp, 2010).

Piaget'nin (1932) ahlak gelişimi kuramına göre ahlaki muhakemelerde olgunlaşma, sosyal etkileşim içerisinde, yalnızca çevreden gelen bildirimler yoluyla değil, aynı zamanda söz konusu bildirim çocuğun zihninde yeniden yapılandırılmasıyla oluşmaktadır (aktaran Turiel, 2006).

Piaget ahlak gelişiminin, sempati, empati ve saygı gibi duygusal tepkiler, yetişkinle ve akranla olan etkileşim gibi çeşitli deneyimlerden etkilendiğini ve bunlardan bağımsız düşünülemediğini belirtmiştir. Piaget'ye göre, ahlaki yargılar temelde bireyin kurduğu ilişkilerle ilgilidir. Kişilerarası saygıya ve ortak refaha dayalı duygular, sosyal ilişkilere iştirak etme ve iş birliği davranışları sergileme, adalet duygusunun oluşumu, diğerlerinin bakış açısını anlayabilme, dışa bağlı ahlaktan özerk ahlak evresine geçişe yardımcı olmaktadır, çünkü birey söz konusu özellikleri kazanırken, öznellik unsurunu da kavramaya başlamaktadır (Turiel, 2006).

Bu bağlamda söz konusu unsurları içeren özerk ahlak evresi, gelişimsel anlamda ileri düzeydedir. Ahlaki kavramlar bireyler için zorunluluk niteliği taşısa da, birey bu kavramları durumlara uygun olarak yorumlayabilir ve esnek düşünebilir. Davranışların meydana getirdiği sonuçlar yerine, davranışı meydana getiren kişinin niyetinin önemsenmeye başlaması ile esnek düşünebilme özelliği kazanılmış olur. Özerk ahlak evresi aynı zamanda kültürel özelliklere dair de bir kavrayışın geliştirilmesini sağlar, bu evrede birey normları hali hazırdaki biçimi ile kabul etmek yerine, onları detaylandırarak ve üzerine düşünerek değerlendirir, hazır olarak

normları benimsemez. Durumları ve olayları içinde bulunduğu sosyal bağlam çerçevesinde değerlendirmeye başlar (Turiel, 2006).

Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı, çocukların "bir ahlak filozofu" olarak ahlaki durumları ve olayları değerlendikleri düşüncesinden hareketle, bireylerin adalet, eşitlik, haklar gibi kavramlar konusundaki anlayışlarını içeren sosyal deneyimleri hakkındaki düşünme süreçlerini açıklama hedefi güder. Kohlberg'in (1984) kuramında ahlak, olumsuz duygulardan kaçınma yerine daha çok başkalarının bakış açısını alarak, sosyal ilişkilere uyum sağlayabilme, sempati, empati, saygı, sevgi gibi duygusal unsurlar üzerine inşa edilen bir kavram olarak ele alınmıştır. Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı bu bağlamda, çocukların ve ergenlerin çatışma yaşadıkları durumlarda, varsayımsal olaylarda nasıl yargıda bulduklarına odaklanmaktadır (aktaran Turiel, 2006).

Kohlberg'in kuramı, birbirini izleyen 6 evreden ve gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası olmak üzere 3 düzeyden meydana gelmektedir. Gelenek öncesi düzeyde yer alan evreler, temelde itaat, cezadan kaçınma ve araçsal ilişkileri içermektedir. Geleneksel düzeyde yer alan evreler, sosyal rollerin getirdiği zorunlulukları, iyi bir birey olmak üzerine yapılmış basmakalıp kavramsallaştırmalar, sosyal sistem içerisinde kurallara uymayı içermektedir. Gelenek sonrası düzey ise, insan haklarını temele alan, karşılıklı saygı ve diğerinin hakkını gözetme, adalet ve haklar bağlamında, evrensel ahlak ilkelerini temel alan evreleri içermektedir (Shaffer, 2009).

Piaget'nin ahlak gelişimi kuramına benzer biçimde, Kohlberg (1981) ahlaki muhakemeleri, ceza ve itaat yönelimiyle karakterize etmiştir. Buna karşın, Kohlberg, Piaget'nin aksine, çocuğun kurallara uyma motivasyonunun, saygı duyma ve içselleştirerek yansıtma unsurlarından kaynaklandığı görüşünde değildir, bunun yerine, çocukların, ahlaki düşünme ve muhakeme biçimlerini itaat etme istenci ve cezadan kaçınmak olarak yorumlamıştır (aktaran Helwig ve Turiel, 2011).

Piaget'nin ahlak gelişimi kuramında dışa bağlı ahlaktan özerk ahlaka geçişte otoritenin dediklerinin sorgulanması ve otoriteye mütemadiyen itaat edilmemesi unsurlarının barınmasına karşın, Kohlberg'in gelişim kuramındaki geleneksel düzeyde yer alan evrelerde, otoritenin dediği ve buyurduğu unsurlar önemini korumaya devam etmektedir (Turiel, 2006).

Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramında geleneksel düzey, daha önce belirtildiği gibi sosyal rollerin getirdiği zorunlulukları, iyi bir birey olmak üzerine yapılmış basmakalıp davranışları kapsamaktadır (Shaffer, 2009). Bu bağlamda bu evredeki bireylerin ortak saygı ve sosyal sorumlulukla hareket etmesi bir yanı sıra Piaget'nin özerk ahlak dönemi muhakemeleri ile benzerlik içerirken, diğer yandan otoriteye sorgusuz itaat unsuru nedeniyle özerk ahlak dönemi özelliklerinden ayrılmaktadır (Helwig ve Turiel, 2011).

Kohlberg ahlak gelişim kuramının evrensel ahlaki değerlendirmeler içerdiğini öne sürmüştür, ahlaki evreler kültürlerarası bulunulan bağlama göre ortak noktalar barındırmakla birlikte, söz konusu kültürde ahlakın içerdiği unsurlar bakımından farklılıklar gösterebileceğini belirtmiştir.

Colby ve Kohlberg (1987) tarafından, ABD, Meksika, Bahama, Tayvan ve Türkiye'de yapılan çalışmalarda, bireyin yaşı ve ahlak gelişim düzeyi arasında olumlu yönde ve anlamlı düzeyde güçlü bir ilişki tespit edilmiştir (aktaran Walker, 1989).

Colby ve ark (1983) tarafından yapılan 20 yıllık boylamsal çalışmada da, Kohlberg'in çalışmasındaki katılımcılarla 3 yıl ara ile toplamda 5 kez görüşülmüştür. Ahlak gelişiminin gelenek öncesi düzeyden başlayarak yaşın artmasıyla birlikte arttığı ancak ergenlik dönemine gelindiğinde keskin bir düşüş gösterdiği, bununla birlikte bu dönemde geleneksel düzey evrelerinde artış görüldüğü gözlemlenmiştir. Yetişkinlik döneminde de ağırlıklı olarak, geleneksel düzeyin görüldüğü, gelenek sonrası düzeye erişebilen katılımcı sayısının oldukça az olduğu gözlemlenmiştir, bununla birlikte katılımcılardan tümünün söz konusu ahlaki evrelerden evre atlamaksızın geçtiği gözlemlenmiştir (aktaran Shaffer, 2009).

Walker (1989) tarafından yapılan boylamsal çalışmada da, yaşları 5 ile 63 arasında değişen 233 katılımcının, iki yıl ara ile katıldığı çalışmada, katılımcıların ahlaki muhakeme evreleri hem gerçek yaşamda karşılaşılan hem de varsayımsal ikilemlerle ölçülmüştür. Hem varsayımsal hem de gerçek yaşama dair ikilemlerde, gelişimsel bakımdan belirli bir sıra izlendiği, gelenek öncesinden geleneksel düzeye, sonrasında gelenek sonrası düzeye geçildiği gözlemlenmiştir.

Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişimi kuramı, ahlaki yargının gelişimini anlama açısından birçok katkı sağlamakla birlikte, ahlaki yargıların oluşumu sürecinde aile içi etkileşimin ve sosyalleşme sürecinin, araştırmacılar tarafından bir süre reddedilmesine sebep olmuştur (White, 2000).

Ahlaki düşüncenin ve yargıların oluşum sürecinde, bireyin ne hakkında muhakeme kurduğunu anlatan ahlaki düşüncenin içeriği ve bireyin nasıl muhakeme kurduğunu anlatan ahlaki düşüncenin biçimi önem taşımaktadır. Henry (1983) ahlaki düşüncenin içeriğine dikkat çekerek, aynı bilişsel olgunluk düzeyinde olan ancak aile içindeki farklı sosyalleşme süreçlerinden geçen bireylerin, ahlaki düşünce bakımından birbirlerinden nasıl farklılık gösterdiğinin incelenebileceğini belirtmiştir (aktaran White, 2000).

Henry (1983) ahlaki muhakemenin biçiminden ziyade, ahlaki otoritenin Kohlberg'in (1984) gelişim kuramında belirttiği evrelerde farklılıklara yol açtığını belirtmiştir. Ahlaki otoritenin kişisel ilgiyi tatmin etme, ailenin beklentileri, eğitimcinin beklentileri, toplumun refahı ve eşitlik unsurlarının bireylerin aile içindeki sosyalleşme süreci deneyimlerinin farklı olması nedeniyle, değişkenlik gösterdiğini belirtmiştir (aktaran White, 2000).

Ailelerin sınırlarının geçirgenliği, ergenin aile içinde ve dışında geçirdiği zamanı dengeleyerek, ergenin ahlaki muhakeme kurarken aileden ve daha geniş sosyal çevreden gelen mesajları birlikte değerlendirebilmesini farklı ahlaki otoritelere de başvurabilmesini sağlamaktadır. Ancak sınırları geçirgen olmayan ailelere sahip ergenlerde ise ahlaki otoritenin başat gücünü aileler oluşturmaktadır. Bu tip ailelerde kimliğin aşırı düzeyde benimsenmesi, aile içindeki bireylerin ailenin görüşlerine sadık kalma adına bireyselleşmelerinin önüne geçmektedir (Newman ve Murray, 1983).

Ayrılmış (disengaged) ailelerde ise, dış çevre ile etkileşim daha fazla kurulurken, özellikle akran gruplarının etkisinde kalan ergenler ahlaki muhakemelerini kurarlar, aileleri ile sınırlı düzeyde ilişkide olmaları daha fazla bireyselleşebilmelerine olanak sağlar ve ahlaki otoriteyi ailenin dışındaki kaynaklarda aramalarına sebep olur (White, 2000).

White (2000) tarafından yapılan çalışmada, aile üyelerinin birbirlerine ileri düzeyde bağlılık gösterdiği ailelerde büyüyen ergenlerin ahlaki otorite olarak ailelerini benimsedikleri, aile üyelerinin birbirlerinden ayrışık olduğu aile sisteminde büyüyen ergenlerin ise ahlaki otoritenin aile dışındaki unsurlarından etkilendikleri bulunmuştur. Bu bağlamda, Kohlberg ve Piaget'nin bilişsel ahlak gelişimi kuramlarının, aile içindeki sosyalleşme pratiği içerisinde değerlendirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Piaget (1932) ve Kohlberg'in (1984) ahlak gelişimi kuramları, bilişsel gelişimle paralel olan ve bireyin bilişsel kapasitesinin bulunduğu ahlaki evreyi belirlediği kuramlardır. Kohlberg'e göre, bireyin bilişsel kapasitesi, bulunduğu ahlak gelişimi evresini belirlerken, bulunduğu ahlak gelişimi evresi de, verilen durumlarda nasıl davranabileceği ile ilişkilidir (aktaran Baston ve Powell, 2003).

Piaget ve Kohlberg tarafından belirtilen ahlak gelişimi kuramları günümüzde eskisi kadar çalışılmamaktadır. Bunun önemli bir nedeni, ahlak gelişimi kuramındaki öğelerin, bireylerin davranışı yerine yargılama ve muhakeme biçimi ile ilgili olması, bu durumun da yardım etme davranışı ile ilişkilendirilmesinin güç olmasıdır.

Buna karşın çocukların olumlu sosyal davranışlarının gerçekleşmesinde, açıkça ifade edilen (explicit) ya da belirgin olmayan (implicit) güdülenmeleri çalışılmaktadır. Sengsavang ve ark (2015) tarafından yapılan çalışmada, yaşları 4-12 arasında değişen çocukların, diğerlerine odaklı güdüleri, olumlu sosyal davranışlarda bulunmalarını teşvik etmektedir. Aynı çalışmada, diğerleri odaklı güdülenmenin ve davranışı gerçekleştirmenin, 4 ile 6 yaş arasında oldukça baskın bir faktör olduğu, ancak bunun yaşla birlikte artış göstermediği bulunmuştur.

Sengsavang ve ark (2015) tarafından yapılan çalışmada çocukların açıkça ifade edilen (explicit) durumlardaki muhakeme kurma biçimleri, davranışı gerçekleştirmesinin olası olumsuz sonuçlarını gösterdiği ve bir nevi yasaklama görevi üstlendiği için, hem Piaget'nin dışa bağlı ahlak evresini hem de Kohlberg'in gelenek öncesi döneme ilişkin görüşlerini de kapsamaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi, bireyin bilişsel gelişimi ile paralel olduğu varsayılan Kohlberg ve Piaget'nin ahlak gelişimi kuramları ile olumlu sosyal davranıştan ziyade bireyin muhakeme kurma biçimi ile ilgilenmektedir. Buna karşın,

olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğu birçok amprik bulguyla test edilen bilişsel değişken, rol alma becerileridir.

Olumlu sosyal davranışların temelinde bir diğerinin yararına olanı yapma ve yardım etme eylemleri vardır, buradan hareketle olumlu sosyal davranışlar diğerinin yardıma ihtiyacı olup olmadığını kavrayabilme, karşı tarafın içinde bulunduğu düşünsel ve içsel durumlarını anlayabilme gibi sosyal biliş özelliklerini de kapsamaktadır (Eisenberg ve ark, 2006). Sosyal biliş unsurlarının, olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğu birçok çalışmada gösterilmiştir (Eisenberg, Zhou ve Koller, 2001; Kumru, Carlo ve Edwards 2004).

1.3. Sosyal Biliş

Sosyal biliş; bireyin kendisinin, diğerlerinin, grupların ve sosyal sistemin davranışları, algıları, düşünceleri, duyguları, güduları hakkında düşünmesini kapsamaktadır (Kağtçıbaşı, 2012). Topluma uyum sağlama adına “sosyal” olmak, diğer bireylerle etkileşim halinde olmamızı ve bu etkileşimlerin uyumlu olabilmesini gerektirir. Söz konusu uyumun sağlanabilmesi için, sosyal etkileşimde olduğumuz bireylerin düşüncelerini ya da hissiyatlarını bilmemiz ve nasıl davranabileceklerini tahmin edebilme yetisine sahip olmamız gerekir (Shaffer, 2009). Sosyal biliş literatürde, zihin kuramı, Piaget’nin bilişsel gelişim kuramı ve Selman’ın rol alma kuramı ile açıklanmaktadır (Shaffer 1994).

1.3.1. Zihin Kuramı

Bireyin diğer insanların zihinsel süreçlerinin farkında olması ve bu süreçleri tahmin edebilmesi anlamına gelen zihin kuramı daha önce belirtildiği gibi sosyal bilişin önemli bir unsurudur (Stone, Cohen ve Knight, 1998). Zihin kuramı en temelde, bireyin, diğerlerinin kendisinininkinden farklı bir zihne sahip olduğunu fark edebilmesi; kendisinin ve diğer insanların niyet, istek, inanç, duygu, bilgi ve davranışlarını anlayabilmesi ve yorumlayabilmesi anlamına gelir (Flavell, 2004).

Zihin kuramının oluşumu gelişimsel olarak değerlendirildiğinde, bebeklerin 18 aylık olmalarından itibaren işaret etme ve bildirim yoluyla zihin kuramı yeteneklerini kazanmaya başladığı gözlenir. Çocuk bu yaş döneminde, diğer bireyin nereye baktığını bilmekle kalmaz, aynı zamanda kendisinin ve diğerinin o nesneye bakmakta olduğunu bilir. 18 aydan evvel “anne oyuncuğu görüyor” derken, 18 aydan

sonra “anne benim gördüğüm oyuncağı görüyor” demeye başlar (Stone, Cohen ve Knight, 1998).

Zihin kuramında ikinci gelişimsel basamak, taklit oyunlarının görülmeye başladığı 18-24 ay dönemidir. Bu dönemde çocuk “taklit etmenin” zihinsel durumunu kavramaya başlar (Leslie, 1987). 3 ve 4 yaştan itibaren çocuklar, yanlış inancı anlama yeteneğini geliştirirler. Bu dönemde çocuklar diğer insanların, kendilerinininkinden farklı inançları olabileceğini anlamazlar. Ancak sonraki dönemde; diğer insanların, onların bildikleri her şeyi bilemeyebileceklerini anlamaya başlarlar (Stone, Cohen ve Knight, 1998).

6 ve 7 yaşlardan itibaren çocuklar ikinci düzey yanlış inancı anlama yeteneğini geliştirirler. İkinci düzey yanlış inanç görevinde, bir kadın ve bir erkek odadadır, kadın kitabı kitaplığa koyar ve odadan ayrılır, adam kadının kitaplığa koyduğu kitabı alır ve başka yere koyar, fakat kadın anahtar deliğinden adamı gözetlemektedir ve adamın kitabın yerini değiştirdiğini görür” bu aşamada çocuğa “kadın odaya geri döndüğünde, adamın kadının kitabı nerede arayacağını düşündüğü sorulur. Bu problemi çözebilmek için çocuğun, her bir kişinin nesnenin bulunduğu yer hakkında zihinsel durumunu zihninde temsil edebilmesi ve ayrıca kadının inanç durumu hakkında adamın yanlış inancını da anlayabilmesi gereklidir (Perner ve Wimmer, 1985).

9 ve 11 yaşlarından itibaren çocuklar ileri zihin kuramı yetenekleri geliştirerek “pot kırma, gaf yapma” (faux pas) durumlarını tanımaya başlarlar. Pot kırma bir kişinin söylememesi gereken şeyi söylemesi ve bunun farkında olmamasıdır. Pot kırma ve gaf yapmanın anlaşılabilmesi için bireyin iki zihinsel durumu temsil etmesi gereklidir: İlki, gaf yapan kişinin söylememesi gereken şeyi söylediğinin farkında olmadığını anlamak, ikincisi ise bunu duyan kişinin aşağılanmış hissettiği ya da incinmiş olduğunu kavrayabilmektir. Bu noktada pot kırma zihin kuramı görevinin hem bilişsel hem de empatik duyuşsal içeriği olduğu görülmektedir (Stone, Cohen ve Knight, 1998).

Zihin Kuramı sosyal yaşamda önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal anlayışın ahlaki muhakemeler, kendini anlama ve olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğu bilinmektedir (Cajova, Belovicova ve Sirota, 2011). Bununla birlikte zihin kuramı yetersizliklerinin, otistik bireylerle yapılan çalışmalarda, sosyal etkileşimde aksaklığa

yol açtığı görülmüştür. Otistik bireylerin yüz ifadelerini, diğerlerinin duygularını fark edememeleri buna neden olmaktadır. Zihin kuramı yetenekleri bu bağlamda, bireyin diğerlerini anlamasını, duygularını fark edebilmesini sağlayarak onlarla işbirliği içinde olabilmesi ve birlikte hareket edebilmesinin önünü açmaktadır (Paal ve Bereczkei, 2007).

1.3.2. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı

Piaget'ye (1932) göre, çocukların diğerleri ve kendileri hakkında düşünme biçimleri, ağırlıklı olarak kendi bilişsel gelişim düzeylerine dayanmaktadır. İşlem öncesi dönemdeki çocuk, kendisini olayların ve uyarıcıların merkezine koyma eğilimindedir. Bu yüzden de, işlem öncesi çocukların kendileriyle etkileşimde bulunan nesnelere, bireyleri kesin, gözlemlenebilir ve görünüşe dayalı ifadelerle, hoşlanıp hoşlanmadıkları nesnelere ifade etmeleri normaldir (aktaran Papalia, Olds ve Feldman, 2011).

Somut işlemler dönemindeki çocuk ise, benmerkezciliğin azalması ile birlikte, nesnenin bulunduğu kabın görünümü değişse de miktarının değişmeyeceği anlayışını ifade eden korunumun kazanılması ile o andaki görünümün ötesine bakabilme yetisini edinmiş olur. Bu durum da, bu yaştaki çocukların, neden akranlarıyla kendilerini daha fazla kıyasladıklarını, herhangi bir bireyi ya da kendilerini betimlerken, karakter özelliklerinden, psikolojik unsurlardan yararlanmaya başladıklarını açıklamaktadır. Birey soyut işlemler dönemine geçtiğinde ise, daha mantıklı ve sistemli düşünme edimlerini sağlar (Berk, 2007).

Somut işlemler dönemindeki çocuklar davranışsal kıyaslamalara yönelirken, soyut işlemler dönemine gelindikçe psikolojik unsurları içeren kıyaslamaların ağırlığı artmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Piaget'nin (1932) kuramı, çocukların 6 yaşından önce, diğer bir deyişle somut işlemler dönemine geçmeden sosyo bilişsel becerilerinin sınırlı olduğunu ifade etmektedir (aktaran Shaffer, 2009).

Sosyal bilişin gelişimini açıklayan diğer önemli kuramcı olan Robert Selman'a (1973) göre, kendini ve diğer insanları anlayabilme yetisini kazanabilmenin altında yatan unsur rol alma becerileridir. Buradan hareketle bu bölümde sosyal biliş "Rol Alma Kuramı" bakımından açıklanmıştır.

3.3.4. Rol Alma Kuramı

Selman'a (1973) göre çocuklar, kendi bakış açılarını diğerlerinin bakış açılarından ayırt edebildiklerinde, kendilerini ve diğerler insanları anlama kapasiteleri zenginleşir. Selman' a göre, bir insanı bilebilmek için, bireyin, onun bakış açısını tahmin edebilmesi, düşüncelerini, fikirlerini, inançlarını güdülerini ve niyetlerini anlayabilmesi, kısacası söz konusu davranışın gerçekleşmesinin temelinde yatan faktörleri anlayabilmesi gereklidir.

Selman'a (1973) göre, çocuklar, kendi bakış açılarını akranlarınınkinden ayırma yetisini edinmeye başlamaları ile birlikte, bakış açılarındaki farklılıkları daha iyi kavrama şansına sahip olarak, kendilerini ve diğer bireyleri anlama bakımından daha nitelikli bir anlayış geliştirirler.

Bir kişiyi bilebilmek için, kişinin onun bakış açısı hakkında çıkarımda bulunabilmesi, düşüncelerini, duygularını, amaçlarını ve niyetlerini görebilmesi, o kişinin söz konusu eylemlerine neden olan içsel faktörleri tahmin edebilmesi gereklidir. Rol alma becerilerini henüz edinmeyen çocuklar, akranlarını ya da tanıdıklarını onların dış özelliklerine atıfta bulunarak tasvir etme eğiliminde olurlar; örneğin nasıl göründüklerini, ne yaptıklarını, neye sahip olduklarını belirterek onları betimleme eğiliminde olurlar (aktaran Shaffer, 2009).

Selman (1976) rol alma becerilerini, kişilerarası ikilemleri içeren hikayelere çocukların yaptığı yorumlar aracılığıyla çalışmıştır. Bu ikilemlerden bir tanesi "Holly" adında bir kızı içeren hikayedir: "8 yaşında bir kız olan Holly, ağaçlara tırmanmayı sevmektedir. Yaşadığı semtte, ondan daha iyi ağaca tırmanan yoktur. Bir gün tırmandığı ağaçtan inmeye çalışırken yere düşmüş fakat bir yerini incitmemiştir. Babası düştüğünü görmüş ve bu yüzden de üzülmüştür, Holly'den bir daha ağaca tırmanmayacağına dair söz vermesini ister. Holly babasına söz verir. Bir sonraki gün, Holly ve arkadaşları, Shawn adlı kediyi görürler, kedi ağaca tırmanmıştır ancak aşağı inmemektedir. Kedi ağaçtan düşebileceği için, bir şeyler yapılmalıdır, Holly, ağaca tırmanabilen ve kediye uzanabilecek olan tek kişidir ancak babasına verdiği sözü hatırlar" (aktaran Shaffer ve Kipp, 2010).

Söz konusu ikileme verilen yanıtlar neticesinde Selman (1976) sosyal bilişin gelişimini evrelere ayırmıştır. İlk evre benmerkezci ya da ayrışmamış bakış açısı

olarak adlandırılan 3 ile 6 yaşlar arasında görülen evredir. Bu evrede, çocuklar kendilerinden başka bir bakış açısı olduğunun farkında değillerdir. Sonraki rol alma evresi, 6 ile 8 yaşlarına karşılık gelen, sosyal bilgiye dayalı rol alma evresidir. Çocuklar bu evrede, kendilerinin ve diğerlerinin başka bakış açılarını olduğunu fark ederler, ancak aynı anda hem kendi bakış açılarını hem de diğerinin bakış açısını değerlendiremezler. 8 ile 10 yaşları arasına karşılık gelen, kendini yansıtan rol alma evresinde ise, çocuklar kendilerinin ve diğerlerinin bakış açılarının, aynı bilgiye sahip olsalar da, bazen çatışabileceğini anlamaya başlarlar. Bu evrede aynı zamanda bireyin kendini diğerinin yerine koyarak düşünebileceğini anlamaya başlarlar ancak; bu evredeki çocuk hem kendi hem de diğerinin bakış açısını aynı anda değerlendirme yetisinden yoksundur. Karşılıklı rol alma evresi olan 4.evrede ise, 10-12 yaş arası çocuklar, kendi ve karşılarındakinin bakış açısını kavrarırken diğer yandan 3. bir kişinin de durumunu birlikte değerlendirebilirler. 12-15 yaş arası çocukların bulunduğu 4.evre olan sosyal ve geleneksel rol alma evresinde ise, ergenler, başkasının bakış açısını var olan sosyal sistem içinde değerlendirebilirler. Diğer bir deyişle içinde bulunduğu sosyal grubun bakış açısını da tahmin ederek ona uygun davranabilirler (Selman, 1973).

Wellman ve ark (1990) yaptıkları çalışmada, 3 yaşındaki çocukların, bulmak istediği nesneyi bulamayan bir yetişkinin onu aramaya devam edeceğini ve bulduğunda sevinç duyarken, bulamadığında üzüleceğini bildiğini gözlemlemiştir. Bununla birlikte, Skerry ve Spelke (2014) tarafından yapılan çalışmada, 8 ile 10 aylık arasındaki sözel iletişimi henüz olmayan çocukların, amaçlı davranışları anlayabildiği ve amaca ulaşılmasının ardından uygun duygu ifadesinin gösterilmesine dair beklentilerinin olduğu görülmüştür. Bu iki çalışmanın bulguları; çocukların diğerlerinin duygularını ya da düşüncelerini anlayabilmesini kapsayan sosyal biliş yetilerinin Piaget'nin(1932) ve Selman'ın (1973) görüşünden daha erken dönemde başladığını düşündürmektedir.

Sosyal bilişin gelişiminde, bahsi geçen bilişsel gelişim unsurlarının yanında, sosyal deneyimlerin de etkili olduğu düşünülmektedir. Piaget'ye (1932) göre, oyun esnasında gerçekleşen etkileşimler, çocukların rol alma becerileri ve sosyal yargılarına olumlu katkı sağlamaktadır. Çocukların oyun esnasında farklı rollere bürünmeleri, kendi bakış açılarını kavrarırken diğer yandan ötekini de bakış açılarını kavrayabilmeye, bu bağlamda katkıda bulunmaktadır (aktaran Shaffer, 1994).

Benzeri biçimde; diğerinin ne hissettiğini, düşündüğünü ve neyi amaçladığını kavrayabilme anlamına gelen başkalarının bakış açısını alma becerilerinin bireylerin olumlu sosyal davranışta bulunma eğilimleriyle ilişkili olduğu birçok çalışmada gösterilmiştir (Eisenberg, Zhou ve Koller, 2001; Kumru, Carlo ve Edwards, 2004).

1.3.4. Bakış Açısı Alma

Bakış açısı alma kavramı, bireyin diğerinin ne düşündüğünü, ne hissettiğini, davranışın ardında barınan niyeti görebilme yetisi anlamına gelmektedir (Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006). Epley ve Caruso (2009) bakış açısı alma kavramını, teknolojiye sahip olmak ve onu kullanabilmek analojisiyle açıklamıştır. Bu analogide birçok işlevi barındıran bir cep telefonu sahibi olmanın, onun tüm özelliklerini kullanabilme becerisine sahip olmayı gerektirmediği, örneğin akıllı telefonu olan bir kişi onun sadece arama yapabilme özelliğini kullanmakla yetinebildiği belirtilmiştir. Benzeri biçimde, bireyin sahip olduğu bakış açısı alma kapasitesi, söz konusu kapasitenin muhakkak kullanılacağı anlamına gelmemektedir.

Bununla birlikte bireyler diğerlerinin yüz ifadelerini gözlemleyerek onların içinde buldukları duygu durumunu anlayabilme konusunda yeteneklidirler; örneğin başkasının kişisel sıkıntısına yönelik empati duygusu gösterme eğilimi karşı tarafı gözleme yoluyla otomatik olarak ortaya çıkabilmektedir (Batson, 1998).

Piaget'nin (1932) bilişsel gelişim kuramına göre, bakış açısı alma özelliğinin kazanılması, bireyin benmerkezciliğin üstesinden gelmesi ile ilişkilidir (aktaran Berk, 2007). Bununla birlikte bireyin bir diğerinin düşüncelerini anlayabilmesi, onun içinde bulunduğu durumu kavrayabilmesi gibi özellikleri kapsayan bakış açısı alma, bireyin kendi içinde bulunduğu durumdan sıyrılıp diğerlerine yönelebileme özelliklerini gerektirmektedir (Epley ve Caruso, 2009).

Bakış açısı alma özelliği ve olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, Hoffman'a (1982) göre, çocukların bakış açısı alma becerilerindeki gelişim, kendilerinin ve diğerlerinin sıkıntılarını kavrayabilmelerine katkıda bulunmaktadır. Diğerlerinin duygusal tepkilerini tahmin edebilen bu çocuklarda, empati duygusunu tetiklenmesi de, olumlu sosyal davranışlarda bulunma olasılığını arttırmaktadır (aktaran Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006).

Chalmers ve Townsend (1990) tarafından ergenlerle yapılan çalışmada, katılımcılara rol alma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olan 15 seanslık bir eğitim verilmiş; belirli problemlere çözüm üretmeleri istenmiştir. Birçok farklı bakış açısını sergileyebilecekleri alıştırmalar yapılarak, sosyal bakış açısı alma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bunun sonucunda, rol ama becerilerine dair eğitimin, ergenlerin olumlu sosyal davranışlarına katkıda bulunduğu, yaşlılarına kıyasla daha işbirlikçi, diğerlerinin ihtiyaçlarına daha fazla odaklı, daha yardım sever oldukları bulunmuştur.

Daha önce belirtildiği gibi olumlu sosyal davranışlar, bilişsel gelişim kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak sosyal biliş unsurları ve ahlaki muhakemeler üzerinedir. Bilişsel bir unsur olarak olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin, olumlu sosyal davranışlarla olan ilişkisi birçok ampirik bulguyla gösterilmiştir (Eisenberg, Zhou ve Koller, 2001; Kumru, Carlo ve Edwards 2004).

1.4. Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler

Başkalarına yardım etmenin ahlaki önemini kavrayabilme, bireyin bilişsel kapasitesindeki değişim ile birlikte meydana gelmektedir (Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006). Piaget (1932) ve Kohlberg'in (1984) ahlak gelişimi kuramları, bilişsel gelişimle paralel olan ve bireyin bilişsel kapasitesinin bulunduğu ahlaki evreyi belirlediği kuramlardır. Kohlberg'e göre, bireyin bilişsel kapasitesi, bulunduğu ahlak gelişimi evresini belirlerken, bulunduğu ahlak gelişimi evresi de, verilen durumlarda ne kadar ahlaki davranabileceği ile ilişkilidir (aktaran Baston ve Powell, 2003).

Kohlberg (1984) ahlak gelişimi kuramında 3 düzey ve her düzeyde yer alan ikişer evre tanımlamıştır. Gelenek öncesi düzeyde; bireyin ahlaki yargıları kişisel çıkarlara ve sonuçlara bağlıdır, geleneksel düzeyde; bireyin ahlaki yargıları sosyal normlara ve kurallara bağlıdır, gelenek sonrası düzeyde ise birey evrensel ahlaki ilkelere bağlı olarak ahlaki yargıda bulunur (aktaran Papalia, Olds ve Feldman, 2011).

Literatürde yer alan ahlaki yargı ve yönelimlerle ilgili çalışmaların çoğu, ahlaki muhakemeleri; kurallar, kanunlar ve otoritenin dayattıklarını merkeze alan

ahlaki ikilemlerle belirlemeye çalışmıştır (Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court, 1995). Buna karşın Eisenberg ve ark (1986), olumlu sosyal ahlaki muhakemelerde yaşla birlikte meydana gelen değişimleri çalışarak, otoritenin dayattıklarını, yükümlülükler ve yasal zorunlulukları minimuma indiren ve bireyin ihtiyaçlarının ve arzularının diğerleriyle çatışmasını ele alan konulardan ahlaki ikilemler oluşturmuşlardır (aktaran Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court, 1995). Bu ahlaki ikilemler “olumlu sosyal ahlaki muhakeme düzeyini” belirlemek amacıyla birçok çalışmada kullanılmıştır (Carlo, Koller, Eisenberg, Silva ve Frohlich, 1996; Eisenberg, Zhou, ve Koller, 2001; Kumru, Carlo ve Edwards, 2004).

Eisenberg ve ark (1979) çocukların olumlu sosyal konularla ilgili muhakeme becerileri ve bunun özgeci davranışlarla ilişkisini açıklayabilmek üzere oluşturdukları ikilemlere göre, olumlu sosyal ahlaki muhakeme düzeylerini sınıflandırmışlardır (aktaran Shaffer, 1994). Buna göre, birinci evre, hedonistik ve kendine odaklı dönem olarak adlandırılır. Bu düzeydeki bireyler, kendine odaklıdır ve yardım etme davranışını sadece kendisi yarar göreceği zaman yapma eğilimindedir. İkinci evre, ihtiyaç odaklı dönemdir. Bu evredeki birey için yardım etme davranışı sadece ihtiyaca odaklıdır ve yardım etmediği zaman suçluluk hissine ya da sempati duygusuna rastlanmaz. Üçüncü evre, onay odaklı evredir; bu evrede birey; öncelikli olarak toplum tarafından onaylanmayı, diğer insanların onun yaptığı özgeci davranışı takdir etmesini bekler. Dördüncü evre, empatik ve geçişsel evre olarak adlandırılır. Bu evrede birey, ihtiyaca cevap veremediğinde suçluluk ve üzüntü hisseder, doğru olan eylemi gerçekleştiğinde iyi hisseder ve eylemlerini soyut prensipleri, ödevleri ve değerleri referans göstererek gerçekleştirir. Beşinci ve son evre; içselleştirilmiş evredir. Bu evrede birey, yardım etme davranışını, güçlü biçimde içselleştirilmiş değerlere, norm ve ilkelere dayandırmaktadır (Eisenberg, Lennon ve Roth, 1983). Olumlu sosyal ahlaki muhakemeler, Carlo, Eisenberg ve Knight (1992) tarafından yapılan çalışmada, ergenlerin muhakeme düzeylerini belirleyebilecek bir ölçüm aracı haline getirilmiştir. Bu ölçüme göre, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler beş ayrı evreden oluşmaktadır. Bu evreler sırasıyla, hedonistik muhakeme, onay odaklı muhakeme, ihtiyaç odaklı muhakeme, stereotipik muhakeme ve içselleştirilmiş muhakemedir. Stereotipik muhakeme, kalıp yargılarla düşünerek, yardım etme kararının verilmesini ifade etmektedir, diğer muhakeme biçimleri Eisenberg ve ark (1983) tarafından tanımlanan biçimdedir.

Olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin, yaşla birlikte değişim göstermesi, bakış açısı alma özelliklerindeki değişim, soyut düşünebilme yeteneğinin gelişimi gibi faktörlerle ilişkilidir. Kohlberg'in (1984) ahlak gelişimi kuramı da, çocukluk döneminden ergenlik dönemine kadar, ileri düzey muhakeme kurabilme yetisinin gelişimini bu faktörlerle açıklamaktadır (aktaran Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court, 1995). Bununla birlikte; hedonistik ve kendine odaklı muhakemelerin daha fazla okul öncesi dönemdeki çocuklarda görüldüğü belirtilmiştir. İhtiyaç odaklı muhakemelerin ise, daha fazla ilkökul çocuklarında, onay odaklı muhakemelerin ise, ilkökulun sonlarındaki çocuklarda ve lise öğrencilerinin bir kısmında görüldüğü belirtilmiştir. Empatik ve geçişsel evredeki muhakemelerin lise öğrencilerinde, içselleştirilmiş muhakemelerin de, ender olmakla birlikte, lise öğrencilerinin bir kısmında görüldüğü belirtilmiştir (Eisenberg, Lennon ve Roth, 1983).

Yapılan çalışmalarda, okul öncesi çocukların daha fazla ilkel hedonistik ya da kendi ihtiyacına odaklı olumlu sosyal muhakemeleri kullandıkları görülmüştür; hedonistik muhakeme, diğerlerine karşı düşük düzeyde ilgi gösterme ve bireyin kendisini ön plana koyan muhakemeleri içermektedir. İlkokul çağındaki çocukların ahlaki muhakemeleri ise, diğerlerinden beklenen onay ve takdir beklentisine dair ilgiyi yansıtan, kişilerarası ilişkileri geliştirmeye yönelik ve tipik olarak tanımlanan "iyi olma" davranışını sürdürme arzusuna dayanmaktadır (Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court, 1995).

Eisenberg ve Miller (1987) tarafından yapılan çalışmada, karşılıklılık ilkesi gereği yardım etme gereği duymaya dair ahlaki muhakemeler, ilkökul çağları boyunca artarak devam etmekte; bunun nedeni bilişsel kapasitedeki değişim ve karmaşıklaşma ile açıklanmaktadır.

Ahlaki muhakemelerde yaşla birlikte görülen, hedonistik odaklı muhakemelerden karşılıklılık ilkesini gözeten muhakemelere ilerleme, Eisenberg ve ark (1991) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, orta ergenlik dönemindeki bireyler için aynı sırayı izlemediğini ortaya koymuştur. Daha ayrıntılı ifadeyle, 11 ve 12 yaş civarında keskin bir düşüşe geçen hedonistik muhakeme kurmanın, 15-16 yaş civarında tekrar artışa geçtiği saptanmıştır (aktaran Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court, 1995).

Ergenlik sonrasında olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin ve olumlu sosyal davranışların nasıl bir değişim gösterdiğini boylamsal anlamda inceleyen Eisenberg ve ark (2005) tarafından yapılan çalışmada, ergenlikten genç yetişkinliğe geçişte onay odaklı muhakemelerin artış gösterdiği bulgulanırken, empatik odaklı muhakemelerin, geç ergenlikten genç yetişkinliğe kadar artış gösterdiği, ancak sonrasında azalma gösterdiği bulunmuştur. İhtiyaç odaklı muhakemelerin ise ergenlikten genç yetişkinliğe geçişte azalma gösterdiği bulgulanırken, cinsiyet arası farklılıklarda sadece kadınların empati odaklı muhakemelerinde artış olduğu bulunmuştur. Söz konusu çalışmada, olumlu sosyal ahlaki muhakemelerdeki farklılaşmanın yaştaki artışla paralel olduğu, bu durumun da olumlu sosyal muhakemeler ve sosyal bilişteki değişimlerle açıklanabileceği vurgusu yapılmıştır (Eisenberg ve ark, 2005).

Genç yetişkinlikteki olumlu sosyal davranışların ve olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin, bireyin erken çocukluk dönemindeki söz konusu davranışlarıyla bağıntısını kuran, Eisenberg ve ark (2014) tarafından yapılan bir diğer boylamsal çalışmada, içselleştirilmiş ve onay odaklı olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin genç yetişkinlik dönemi boyunca sabit bir seyir izlediği, hedonistik olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin ise genç yetişkin erkeklerde yaşla birlikte azalma gösterdiği belirtilmiştir. Yine aynı çalışmada kadınların erkeklere nazaran daha fazla ileri düzeyde ahlaki muhakemeleri kullandıkları gözlemlenmiştir (Eisenberg ve ark, 2013). Söz konusu bulgulardan yola çıkılarak, yaşın artması neticesinde karmaşıklaşan ve kapasitesi artan bilişsel yapının, ahlaki muhakeme kurmada farklılıklara sebep olduğu görülmektedir.

Ahlak muhakemeler konusunda yaşla birlikte görülen değişimler ilgili çalışmalarda belirtilmiştir. Bu değişimin nörobiyolojisini açıklayan çalışmalar mevcuttur. Ahlaki muhakemeler ve karar verme biçimi ile ilgili sinir bilim çalışmaları özellikle ergenlik dönemine odaklanmıştır. Bunun nedeni ergenlik döneminin başlangıcından itibaren beynin maruz kaldığı değişimlerdir. Gri madde ve beyaz madde oranı, bununla birlikte duyguları düzenleme, ödül-risk sistemleri, davranış kontrolü gibi sistemler özellikle ergenlik başlangıcı ve ergenlik sonrası dönemde değişim göstermektedir (Steinberg, 2005).

Ergenlik döneminde, özellikle prefrontal korteks alanında yaşanan, sinir liflerinin miyelin kılıfla kaplanması (dolayısıyla iletim hızının artması), beynin farklı alanlarının birbirleriyle olan iletişiminin sinapsların azalması (budanması) yoluyla artması gibi değişimler önem taşımaktadır. Prefrontal kortekste bu değişimler, bilgi edinme sürecini kolaylaştırmaktadır (Paus, 2005). Sinaps sayısının azalması, aynı miktarda işin daha az sayıda sinaps tarafından gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir; böylelikle mevcut sinapsların etkinliği artmaktadır. Bu durum, üst biliş, uzun süreli planlama, kendini değerlendirme ve düzenleme, duygu ve biliş koordinasyonu gibi merkezi yürütücü işlevlerinin gelişiminde rol oynamaktadır (Blakemore, 2008).

Nörogelişimsel çalışmalar, prefrontal korteksin, dorsolateral, orta ve ventromedial kısımlarının ergenlik sürecince ve genç yetişkinliğe kadar gelişimini sürdürdüğünü göstermektedir. Bu bölümler, ahlaki muhakemeler, bakış açısı alma ahlaki biliş ile ilişkilidir (Decety, Michalska ve Kinzler, 2012).

Ahlaki muhakemelerde, prefrontal korteksin işlevi çeşitli çalışmalarda gösterilmiştir. Örneğin, Green (2001) tarafından yapılan çalışmada, frontal korteksin orta bölümünün, ahlaki ikilemlerdeki karar verme sürecinde aktive olduğu bulunmuştur. Benzeri biçimde, Anderson ve ark (1999) tarafından, beyinlerinin bu bölümü çocuklukta ve yetişkinlikte hasar gören hastalarla yapılan çalışmada, ahlaki muhakemelerin etkilendiği bulunmuştur. Ancak bu etki yalnızca, çocukluk döneminde orta prefrontal korteksi hasar gören katılımcılarda görülmüştür. Erken dönemde orta prefrontal kortekste görülen hasar muhakeme biçimini etkilemektedir (Blakemore, Winston ve Frith, 2004).

Ahlaki muhakemelerin nörogelişimsel süreci, Decety ve ark (2012) tarafından, yaşları 4 ile 37 arasında değişen katılımcılarda izlenmiştir. Bu çalışmada, niyetli ve kazara zarara neden olan çeşitli senaryolara katılımcıların verdiği tepkiler kaydedilmiştir. Niyetli olarak zarara sebep olan senaryolarda, küçük yaşta katılımcıların, yüksek düzeyde empatik üzüntü gösterdiği, amigdalada görülen yüksek düzeyde aktivite ile gözlenmiştir. Niyetli olarak zarar verme eğilimi, tüm yaş gruplarında eşit düzeyde yanlış olarak değerlendirilirken, hak edilen cezaya dair değerlendirmeler, yaşla birlikte değişim göstermiştir. Bunun nedeni, ventromedial prefrontal korteksteki aktivitenin ve amigdala ile bu kısım arasındaki bağımlı işlevin,

yaşla birlikte artış göstermesi olarak bulunmuştur. Muhakeme etme süreci, hem bilişsel hem de duyusal sistemlerin birlikte hareket etmesi ile gelişimsel olarak değişim göstermektedir (Decety, Michalska, ve Kinzler, 2012).

Ahlaki muhakeme kurabilme becerilerinin yanında, bireyleri olumlu sosyal davranmaya sevk eden unsurlar incelendiğinde, ahlaki kimliğin, yapılan çalışmalarda ahlaki davranışları yordamada önemli rol oynadığı gösterilmiştir.

1.5.Ahlaki Kimlik

Ahlaki muhakeme kurabilme becerilerinin yanında, ahlaki kimlik özelliklerinin, ahlaki davranışları yordamada rol oynadığı gösterilmiştir. Arnold (1993) tarafından yapılan çalışmada, özgeci eylemlerde bulunan ergenlerin, ahlaki değerlerle ilgili özellikleri, benlik şemalarının merkezinde gördükleri bulgulanmıştır. Benzeri biçimde, çalışmaya katılan ergenlerden, diğerlerinin bakımını ve iyi halini önemseyenlerin, akranlarına kıyasla, kendilerini daha fazla ahlaki kişilik özellikleri ve ahlaki hedefler bağlamında tanımladıkları gözlemlenmiştir (aktaran Barigga ve ark, 2001).

Ahlaki benlik, bireyin benliği içerisinde bütünleşmiş olan fikirler ve değerlerin bireyin benlik temsilindeki göstergesi olarak ifade edilmektedir (Johnston ve Krettenauer, 2011). Bu bağlamda ahlaki kimlik, bireyin, ahlaki eylemde bulunma girişimini düzenleyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Hardy (2006) tarafından yapılan çalışmada da, olumlu sosyal kimlik özelliklerinin, olumlu sosyal davranışları anlamlı düzeyde yordadığı bulgulanmıştır. Bireyin benlik tanımında ahlaki unsurlar merkez durumuna geldiğinde, birey benliğine tutarlı biçimde davranmaya motive olarak söz konusu ahlaki eylemlerini ya da olumlu sosyal davranışlarını gerçekleştirmektedir.

Blasi (2004) ahlakı, yalnız başına var olan bir bütünlükten ziyade, her bireyi bütün olarak ele alan işlevsel bir süreç olarak ifade etmektedir, ahlaki yetkinlikler kişilik sistemiyle bütünleşmiş olarak ortaya çıkmaktadır. Ahlakın ikinci özelliği ise, sıradan, günlük sosyal paylaşımlar ve karşılaşmalar yoluyla, psikolojik işlevselliğin olağan karakteristiği olmasıdır. Diğer özelliği ise, ahlaki eylemin, ahlaki anlayışa bakılarak anlaşılabilirliğidir. Bununla bağıntılı olarak, bireyin ahlaki davranma niyeti, bunu kişiliğinin önemli bir parçası olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Ahlaki

davranma niyetine dair motivasyonun, bireyde nasıl oluştuğu ve söz konusu işlevselliğin nasıl kazanıldığına yönelik yaptığı açıklamalarda, Blasi (2004) bireyin kişiliğinin hali hazırda yapılandırılmış bir organizasyon olarak buna eşlik ettiğini, buna ek olarak yarı özerk bir yapının, yani bireyin içinde bulunduğu durumları değerlendirme ve kendini düzenleme etkinliğinin söz konusu ahlaki eylemleri motive ettiğini belirtmiştir (aktaran Treviño, Weaver ve Reynolds, 2006).

Blasi (2004) ahlaki eylemlerin, içsel olarak duygusal boyutu olduğunu öne sürmüştür, bu görüşe göre ahlakın bilişsel gelişimci bir bakışla incelenmesi, ahlaki eylemin ve işlevselliğin doğasını tahrip edebilmektedir. Bununla birlikte değinilmek istenen, insanların karar verme süreçlerinin muhakeme etme sonucunda gerçekleşmediği, daha sezgisel ve algısal bir doğruyu anlama biçimleri olduğudur. Sonuç itibarıyla birey, gerçekleştirdiği eylem sonrasında, neden bu eylemi yaptığına dair açıklamada bulunmakta ya da söz konusu gerekçeyi kelimelerle ifade etmekte zorluk yaşayabilmektedir. Çünkü söz konusu ahlaki eylemi açıklayan nedenler, durumdan duruma değişebilir niteliktedir, bu bağlamda rasyonalize etme ya da muhakeme kurma biçimleri gerçekleşen eylemi öngörebilmeye etkili olmayabilir. Bununla birlikte ahlaki eylemleri sınıflandırma biçimi söz konusu eylemin, takdir edilmesi ya da kabahatli bulunması ile değerlendirilmektedir (aktaran Aquino, McFerran ve Laven, 2011).

Benzeri biçimde, Haidt (2001) yaptığı izleme çalışmasında, sosyal sezgisel modelden bahsetmiştir. Sosyal sezgisel model, ahlaki eylemi, rasyonalist bakış açısından daha farklı biçimde ele almaktadır. Buna göre, sezgisel modelde, ahlaki yargının hızlı bir biçimde gerçekleşmesi söz konusudur, yargıya varma sürecinde, bilinç düzeyinde kanıt arama, doğruluğu yanlışlığı tartma gibi bir durum söz konusu değildir. Karar birey tarafından ivedilikle verilmektedir ve bu süreç duyguları da içermektedir.

Bireyin eyleminin takdir edilmesinin 3 önemli unsuru vardır. İlk unsur, söz konusu eylemin sonucunun takdire değer bir ürün ortaya çıkarması, ikinci unsur, eylemin bireyin niyetini barındırması ve bireyin bu eylem sonucunda takdir göreceğini bilmesidir. Üçüncü unsur da, bireyin bu davranışı amaçlayarak hareket etmesidir (Blasi, 2004). Örneğin bir birey iş arkadaşıyla öğle yemeğini paylaştığında, eyleminin takdiri hak ettiğinin farkında olmalıdır. Farklı bir motivasyonla yemeğini

paylaşıyorsa, örneğin diğer iş arkadaşları tarafından dışlanma korkusuyla yemeğini paylaşmıyorsa sonuç olumlu da olsa eylemin ahlaki değerlendirilmemesi gereklidir.

Ahlaki eylemin gerçekleştirilebilmesi için gerekli unsurlardan biri de ahlaki anlayıştır. Blasi (2004) ahlaki anlayışın ahlaki eylemi gerçekleştirmeye dönüşebilmesinin ise iki önemli kriteri olduğunu vurgulamıştır, ilk unsur bu eylemi gerçekleştirmeye yönelik arzudur, diğeri ise, eylemin, bireyin benlik yapısında bulunan değerler ile bağıntısıdır. Örneğin birey başış yapmaya dair istek duyduğunda, yardıma ihtiyacı olanlara yardım edilmesi gereklidir, yardımseverlik benim için önemlidir motivasyonu ile hareket etmektedir. İlk kriter olan arzu duyma, bu konuda kişiyi sorumlu kılar, gelecekte de bu davranışı gerçekleştirme ihtimalini artırır, çünkü birey önceki eylemleri ve sonra eylemleri arasında tutarlı olma gereği duyar. Bu bağlamda ahlaki kimlik özellikleri, bireyin benliğinde işgal ettiği yer bakımından ve tutarlı davranma isteği bakımından, ahlaki eylemlerin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır (aktaran Hardy ve Carlo, 2011).

Buna karşın, Lee, Winterich ve Ross (2014) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin yalnızca ahlaki kimlik özelliklerinin yardım etme davranışına sebep olmadığı görülmüştür. Söz konusu çalışmada, yardımseverlik, dürüstlük gibi olumlu özelliklere sahip olan bireyler, koşulsuz olarak yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmemişlerdir, buradaki koşul, yardıma muhtaç bireyleri, bu hale getiren durumda, kendilerinin ne kadar pay sahibi olduklarıdır. Diğer bir deyişle ne kadar sorumlu olduklarıdır. Sorumluluk duygusu ahlaki kimlik özellikleri ve yardım etme davranışı arasındaki ilişkide aracı rol üstlenmektedir.

Blasi (1993) ahlaki kimliğin gelişimsel biçimini Loevinger'in (1970) ego gelişimi kuramından yola çıkarak, 4 türde tanımlamıştır: Sosyal rol kimliği, gözlenen kimlik, kimliğin yönetimi ve gerçek olarak kimlik (aktaran Lapsley ve Narvaez, 2004). Sosyal rol kimliği, özellikle bireyin dışsal görünüş ve sosyal özellikleri ile ilişkilidir. Bu özellikteki bireyin neyin önemli ve doğru olduğundan ziyade eylemlerinin dışarıdan nasıl görüneceğine odaklıdır. Ahlaklı görünme arzusu burada ön plana çıkmaktadır (Lapsley ve Narvaez, 2004). Bu evre, Loevinger'in (1970) ego gelişim evrelerinde yer alan uyumlu (konformist evre) ile örtüşmektedir. Söz konusu evrede birey içinde bulunduğu grubun doğru ve iyi olarak benimsediği davranışları

yapmaya yönelirken, grubun benimsemediği davranışları yapmamayı seçer (aktaran Austrian, 2008).

Buna karşın Brambilla, Sacchi, Pagliaro ve Ellemers (2013) tarafından yapılan, iç ve dış grup dinamiklerinin, ahlaki kimlik özellikleri ile ilişkisi inceleyen çalışmada, bireyin iç ya da dış grubunda yer alan kişilerin olumlu ya da olumsuz ahlaki kimlik özelliklerinin, bireyin davranışlarını öngördüğü belirtilmiştir. Burada olan önemli husus, iç ya da dış grupta yer alan bireyin olumlu ya da olumsuz ahlaki kimlik özellikleri barındırmasıdır, diğer bir deyişle birey yalnızca kendi iç grubunda yer aldığı için karşı tarafa yaklaşma eğilimi göstermemektedir. İç ve dış gruba yaklaşma davranışı ve ahlaki kimlik özelliği arasında aracı rol üstlenen değişken ise tehdit algısıdır. Birey dış gruptaki bireyin olumsuz ahlaki kimlik özelliklerini fark ettiğinde güvenliğe dair tehdit algısı hissederken, aynı kimlik özellikleri iç gruptaki bireyde görüldüğünde, grubun kimliğine ve imajına dair tehdit algısı hissetmektedir.

Blasi (1993) tarafından tanımlanan ikinci tür kimlik ise gözlenen kimliktir. Bu kimlik, içsel benliğin dışsal benlikle kıyaslanarak çatışması sonucu ortaya çıkar. Gözlenen kimlik unsurları da bireyin olmak istediği ve asıl olan benliğin çatışması ve kıyaslanması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu kimlik özellikleri de Loevinger'in (1970) kendine dair farkındalık evresi ile örtüşmektedir. Bu evrede yer alan bireyler, düşüncelerini ve inançlarını, aileleri ve arkadaş grupları arasında sorgulamaya başlarlar, karşıtlıkların farkına varırlar. Kendilerinin ve diğerlerinin biricik fikirlerinin ve inançlarının olabileceğini, bir gruba ait olmanın muhakkak o grupta yer alan bireyler gibi düşünmeyi gerektirmediğini fark ederler (aktaran Austrian, 2008).

Bu noktada, Brambilla ve ark (2013) çalışmasında görüldüğü gibi, birey kendi grubunda yer alan kişilerin olumsuz ahlaki özellikler gösterdiğini gözlemlediğinde, bu durum onun bu kişilere yaklaşmasını engelleyecektir. Bu engellenmede bir diğer önemli unsur da, bireyin özdeşim kurma düzeyidir. Eğer birey iç gruba yüksek düzeyde özdeşim kurmuşsa, olumsuz ahlaki özellikleri gözlemlenen kişinin, grubun tümünü ve aynı zamanda kendi benliğini tehdit ettiğini düşünmektedir. Bu durumda izlenecek yol, o kişiyi dışlamaktır. Eğer bireyin özdeşim kurma düzeyi düşük ise, birey grup içerisindeki kendi varlığını sorgulamaya başlayacaktır, özdeşim düzeyinin düşüklüğü aynı zamanda grubu heterojen yapıda

görme eğilimini de göstermektedir; bu nedenle kendini grubun dışında görebilmektedir.

Kimliğin yönetimi ise devam eden bir görevde, kimliğin korunmasıdır. Birilerinin problemlerini çözme gibi özellikler bireylerin benlik algılarında önemli hale gelir. Ahlaki davranış kimliğin bu yönünün ortaya çıkabilmesini sağlar (Lapsley ve Narvaez, 2004). Gerçek olarak kimlik ise, bireylerin gerçek benleri, amaçlarının açık algısı, başarılmış idealler tarafından tanımlanmıştır.

Blasi (1993) kimliğin yapısını inceleyerek kimliğin ahlaki davranışlara nasıl motive ettiğini açıklamıştır. Benlik modelinin ahlaki fonksiyonunu öne çıkarmaktadır (aktaran Lapsley ve Narvaez, 2004). İlk unsur, sorumlulukların yargısıdır. Burada birey, olay üzerinde ne kadar sorumluluğu olduğunu düşünür ve yargıya varır. Sorumluluklar üzerindeki yargı kriterinin değişkenlik göstermesi bireylerin benlik yapısındaki farklılıklardan kaynaklanır. Ahlaki yargı ahlak kişiliğine dayandırılmış sorumluluk yargısıyla filtrelenir. Ahlaki benlik tutarlılığı eğilimi amacıyla eylem ileri sürülürse ahlaki davranışlar öngörülebilir.

Bireyin ahlaki eylemde bulunması, olaya dair sorumluluk algısı, ahlaki kimliğinin ya da ahlaki özelliklerin benliğinde ne kadar temsil edildiği ve söz konusu temsil ile tutarlı davranma isteği sonucunda gerçekleşmektedir. Blasi (1993), ahlaki davranışın oluşumunda, ahlaki muhakemelerden ve duygulardan ziyade benliğe odaklanmıştır (aktaran Hardy ve Carlo, 2005).

Buna karşın günümüzde yalnızca sorumluluk duygusuna dair yargı kriterinin ahlaki eylemlerde değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Örneğin devam eden mülteci krizini düşündüğümüzde, Avrupa Birliği ülkelerinin, bugünkü tavrı ile geçmişteki tavrı arasında tutarsızlıklar olduğu görülmektedir. Avusturya, Danimarka, Fransa gibi AB ülkelerinin, mültecilerin ülkeye girişlerine kota koymak ve sınırlandırmak için çaba sarf ettiği görülmektedir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ülkesine yaklaşık 250 bin Belçikalı'nın sığınmasına izin veren Birleşik Krallık'ın, Suriye'de halen devam eden savaşa karşın sınırlarından geçişi kati biçimde engelleme politikası izlediği görülmektedir (Baele, 2016). Bu durumda, Haidt (2001) tarafından belirtilen sosyal sezgisel model kapsamında düşünmek, ahlaki yargılarda doğruluğu tartmadan, duygular vasıtasıyla davranışta bulunma eğiliminin daha ağır bastığı görülmektedir. Diğer bir deyişle ahlaki yargı sürecinde bireyler, "gerçeği arayan bir bilim insanı ya

da bir yargıçtan ziyade, müvekkilini savunan bir avukata benzemektedir" (s. 820). Bu açıdan, duruma ilişkin sorumluluğa dair yargı, makro düzeyde ülkelerin politikaları ya da mikro düzeyde kişilerarası ilişkiler bağlamında düşünüldüğünde, bireyin kendi çıkarları doğrultusunda şekillenebilmektedir.

Blasi (1993) tarafından öne sürülen ahlaki kimlik modeline ek olarak, Hart (1988) ahlaki kimliği, bireyin benlik duygusuna olan bağlılığı neticesinde, diğerlerinin yararına yaptığı eylemler olarak ifade etmiştir (aktaran Aquino ve Reed, 2002). Blasi (2004) gibi, Hart (1992) ahlaki kimliğin ahlaki eylemin tutarlı bir biçimde yaşam boyu devam edeceğini ileri sürmüştür. Ancak ayrıldıkları nokta, Hart (1988) modelinde ahlaki eylemin ortaya çıkışının ahlaki muhakeme kurma ile de ilişkilendirilmiş olmasıdır.

Blasi (1993) tarafından öne sürülen kimlik modeli ilk olarak, ahlaki eylemlerle ahlaki kimliğin nasıl ilişkilendirilebileceği noktasında eleştiri almıştır. Bununla birlikte Hart'ın (1988) ahlaki kimlik modeli de, ahlaki kimlik özelliği olarak gönüllülük gerektiren işler yapmayı esas almış buna dayalı olarak ahlaki kimlik özellikleri ile olumlu sosyal davranışların ilişkisini araştıran bir çalışma yapmıştır (aktaran Hart ve Fegley, 1995).

Hart ve Fegley (1995) tarafından yapılan çalışmada, sosyal sorumluluk projelerinde çalışan 15 ergen ile bu çalışmalarda görev almayan 15 ergen, diğerlerine yardım etme davranışını bakımından karşılaştırılmıştır. Bununla birlikte, dürüst, adil olmak gibi ahlaki kişilik özelliklerini hangi grupta yer alan ergenlerin daha fazla kullandığını araştırılmıştır. Bunun sonucunda, gönüllülük işlerinde yer alan ergenlerin diğer ergenlere kıyasla, kendilerini tanımlamada söz konusu ahlaki özellikleri daha çok kullandıkları ve yardım etme davranışını daha fazla gösterdikleri bulunmuştur.

Benzeri biçimde, Hardy, Bean ve Olsen (2015) tarafından, 15-18 yaş arasındaki ergenlerle yapılan çalışmada, ahlaki kimlik özelliklerinin, yardım etme davranışlarıyla olumlu yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte ahlaki kimlik özelliklerinin, kurallara uymama ve saldırganlık davranışlarıyla olumsuz yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Hart ve Fegley (1995) tarafından yapılan çalışmada vurgulanan, ahlaki eylemlerle ahlaki benlik temsillerinin ilişkisidir; ancak ahlaki benlik temsilleri sadece bireyin kendisini nasıl tanımladığı üzerine odaklanmaktadır, Blasi'nin (1993) kimlik modelinde ise, bireyin söz konusu ahlaki özellikleri benliğinin merkezine koyması vurgusu yapılmaktadır (aktaran Hardy ve Carlo, 2005). Bu yüzden söz konusu kimlik modeli yapılan çalışmada sadece kısmi biçimde incelenebilmiştir.

Buna karşın Aquino ve Reed (2002) tarafından yapılan çalışmada, benliğin merkezine ahlaki özelliklerin konumlandırılması ve sonucunda ahlaki eylemlerin gerçekleşeceği bilgisinden hareketle, ahlaki eylemin gerçekleşmesini motive eden unsurun, bireyin ahlaki kimliği olduğu vurgusunu yapmışlardır. Burada söz konusu motivasyon, ahlaki kimlik özelliklerinin bireyi ahlaki eyleme yönlendirmesidir. Buna ek olarak, bilişsel gelişimsel ahlak kuramında, bireyin muhakeme kurma ve eylemde bulunma arasındaki bağıntıda etki ettiği düşünülen zekanın, ahlaki eylemi ortaya koymada etkili olmayabileceğinin vurgusunun yapılmasıdır.

Blasi (1993) tarafından ifade edilen ahlaki kimlik modelinden hareketle Aquino ve Reed (2002) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin kendilerini tanımladıkları ahlaki özellikler incelenmiştir. Araştırmacılar burada Blasi (1993) ahlak kimlik modelinde yer alan unsurlara ek olarak, ahlaki kimliği bireyin sosyal benlik şemalarını içeren sosyal kimliklerinden birisi olarak ele almışlardır. Şefkatli, bencil, adil gibi çeşitli sıfatlarla belirtilen ahlaki özelliklerin, bireyler tarafından ne kadar içselleştirdikleri ve sembolleştirdikleri ölçülmüştür. Bu bağlamda Aquino ve Reed (2002) tarafından yapılan çalışmada, ahlaki kimlik özellikleri sosyal bilişsel kuramın benlik tanımından hareketle, etkileşimde bulunan, içinde bulunduğu sosyal duruma göre değişkenlik gösterebilen bireyin, geçmişte yaşadığı benzeri durumların zihninde temsillerinin varlığı ve bu temsillere ulaşılabilirlik özelliklerinin de kapsandığı bir ölçüm geliştirilmiştir.

Ahlaki kimlik özelliklerinin bu şekilde ölçülme nedeni Erikson'ın (1964) kimlik kuramına dayandırılmıştır. Söz konusu kuramda, kimliğin birincil özelliği, bireyin yaşamının merkezinde yer alması, ikinci özelliği ise bireyin eylemlerinin kendisiyle tutarlı olmasıdır (aktaran Aquino ve Reed, 2002). Sembolleştirme, kişinin toplum içindeki davranışlarının bu özellikleri ne kadar yansıtılabildiği ile tanımlanırken, içselleştirme kişinin bu özellikleri ne kadar kişiliğinin merkezi haline

getirdiği olarak belirtilmiştir. Söz konusu çalışmada, ahlaki özellikleri içselleştirme ve sembolleştirme unsurlarının, olumlu sosyal davranışlarla olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur (Aquino ve Reed, 2002).

Olumlu sosyal davranışların ortaya çıkmasında, bakış açısı alma ahlaki muhakemeler, ahlaki kimlik özellikleri gibi unsurların yanı sıra toplum içindeki kişilerarası etkileşimin devamlılığı ve sağlıklı biçimde yürütülebilmesi bakımından, sosyal duygular da önem taşımaktadır.

Ekonomist olan Frank (1988) sosyal duyguların önemini, bağlılık (commitment) problemi ile açıklamaktadır. Bu probleme göre bireyin bencil ihtiyaçları ahlaki normlarla çatışmaktadır. Bu çatışmadan kurtulmanın yolu, bireyin bencil davranmak yerine daha özgeci davranmasıdır. Böyle davranabilmesinin temelinde ise sosyal duygular özellikle de suçluluk duygusu yatmaktadır. Bu duygu vasıtasıyla birey, ortak fayda sağlayacak eylemlerde bulunmayı ve bağlılığın yeniden inşasını sağlamaktadır (aktaran Stearns ve Parrott, 2012).

Bununla birlikte Kagan (1984) ahlaki değerlendirme sürecinde, iki unsurdan bahsetmektedir. Birinci unsur, bilişsel süreç ve rol alma özellikleridir. İkinci unsur ise, ilk unsurdan daha güçlü olan, duygusal durumlardır, duygu durumu ahlaki davranma ve yargı süreçlerinde etkili olmaktadır (aktaran Haidt, Koller ve Dias, 1993). Benzeri biçimde Haidt (2003) zellikle suçluluk ve utanç duygularının, ahlaki değerlerle ilişkili olduğunu belirtmiştir, çünkü bu duygular bireyin durum içerisinde kendini ya da kendisinin eylemlerinden etkilenen diğer bireyleri değerlendirme süreçlerini içermektedir (aktaran Ketelaar ve Au, 2003).

Sosyal duygular, bu bağlamda ahlaki eylemlere ve değerlendirme süreçlerine etkileri bakımından psikologlar ve ekonomistler tarafından incelenmiştir. Bu duygulardan özellikle suçluluk duygusu ağırlıklı olarak mercek altına alınmiştir.

Suçluluk duygusunun incelenme nedeni, bireylerin suçlu hissettiklerinde, olumsuz duygulanımın yarattığı zarardan korunmak için, bu zararı telafi etmek üzere eylemlerde bulunma girişimleridir. Diğer bir açıdan ifade etmek gerekirse, suçluluk duygusu, bireylerin çevresindeki insanlara daha fazla olumlu sosyal davranışlarda bulunma olasılığını arttırarak, duyguyu yaşayan birey ve çevresindeki insanlara olumlu sonuçları beraberinde getirmektedir (De Hooge, 2012).

Suçluluk duygularının olumlu sosyal davranışlara olan olumlu katkısı, amprik bulgularla da pek çok çalışmada desteklenmiştir (De Hooge, 2008; De Hooge, Zeelenberg ve Breugelmans, 2007; Ketelaar ve Au, 2003). Bu bağlamda, öz bilinç duygularının suçluluk duygusu özelinde, özellikleri, gelişimsel temelleri ve ahlaki eylemlerle ilişkisinin açıklanması hedeflenmektedir.

1.6. Öz Bilinç Duyguları

Jean-Baptiste Clamence'in "Size hizmetlerimi sunabilir miyim, bayım, canınızı sıkmadan?" cümlesiyle başlayan, *Düşüş* adlı romanında Albert Camus (1956), karakterin kendini ve eylemlerini sorgulaması vasıtasıyla, her insanın içine düşebileceği vicdani açmazlara dair çıkarımlarda bulunur. Söz konusu romanda Clamence özellikle etkisinden kurtulamadığı bir olaydan bahseder. Séine Nehri'nin kıyısında yürümekte iken, bir genç kızın köprüden atlamaya çalıştığını ve kendini öldürmek üzere olduğunu fark eder. Bunun üzerine hiçbir şey olmamışçasına yürümeye ve uzaklaşmaya devam eder, adımlarını sıklaştırırken, bir şeyin suya düşmesi sonucunda oluşan çarpma sesini işitir, fakat buna rağmen geri dönmez. Ertesi gün ise hiçbir gazeteyi okumak istemez, sürekli onu kurtarabilme ihtimali varken, suya atladığında üşütebileceği gerekçesiyle oradan uzaklaşmasının, ama bu durumun da kızın ölümüne yol açmasının vicdani muhasebesini yapmayı sürdürür.

Eylemde bulunabilecekken, bunu yapmamayı tercih etmesi, bunun neticesinde oluşan suçluluk duygusu roman boyunca Clamence'in yakasını bırakmaz. Tıpkı karakterin yaşadığı suçluluk duygusu gibi, öz bilinç duyguları, insanların düşüncelerini, hissiyatlarını ve davranışlarını düzenlemede ve güdülemede etkin bir biçimde rol oynamaktadır. Bu duygular bireyleri, daha fazla çalışmaya, daha ahlaki davranmaya, ya da sosyal anlamda uygun davranış kalıplarını uygulamaya itmektedir. Diğer bir deyişle öz bilinç duyguları, insanların sosyal çevrede nasıl davranmaları gerektiğine dair yönlendirici ve yol gösterici bir işleve sahiptir (Muris ve Meesters, 2014).

Öz bilinç duyguları insanların kendi davranışlarını değerlendirme ve buna tepki verme unsurları bakımından diğer duygulardan ayrılmaktadır. Örneğin insanlar, olumlu hadiselerle karşılaştıklarında bununla bağıntılı olarak mutluluk, neşe, tatminkar olma gibi temel duyguları hissedebilirler. Ancak söz konusu olumlu duygular yaratan olaylar, kendi eylemlerine ve kendi çıkarımlarına atfedildiğinde

"gurur" duygusunu hissederler. Benzeri biçimde kötü hadiseler gerçekleştiğinde insanlar üzüntü, öfke, düş kırıklığı gibi duyguları hissedebilirler. Ancak söz konusu durumların meydana gelmesinde kendi katkılarını fark ettiklerinde, suçluluk, utanç gibi öz bilinç duyguları hissedilir (Tracy ve Robins, 2007).

Tıpkı Clamence karakterinin yaşadığı durum gibi, karakter olayla hiçbir bağı olmaksızın yalnızca bir genç kızın intihar ettiğini gazetelerden okusaydı, üzüntü hissedecekti, ancak söz konusu kişiyi kurtarabilme ihtimali varken oradan uzaklaştığı için, bu olaya müdahil olabileceğini daha da önemlisi engelleyebileceğini bildiği için suçluluk hissetmektedir.

Öz bilinç duyguları daha önce belirtildiği gibi kişinin kendisini değerlendirmesi sonucunda oluşan duygulardır. Leary (2004) bu nedenle söz konusu duyguların, bireyin kendisini ve eylemlerini bir başkasının gözünden değerlendirmesi ve algılaması sonucu oluştuğunu, diğer bir deyişle birey başkalarının gözlüğünden kendisine bakarak söz konusu değerlendirmeyi yaptığını ifade eder (aktaran Muris ve Meesters, 2014). Eğer kişi yaptığı eylemlerin diğerlerinin kanaatince olumlu olduğunu düşünüyorsa gururlu hissedecekken, söz konusu eylemlerin diğerleri tarafından olumsuz karşılandığını düşündüğünde utanç ya da suçluluk hissedecektir.

1.6.1. Öz Bilinç Duygularının Özellikleri

Öz bilinç duyguları, temel duygulardan bireyin kendini ve davranışlarını değerlendirme yönü bakımından ayrılmaktadır. Bu bağlamda öz bilinç duygularının ayırıcı özellikleri, kendilik temsili ve kendine dair farkındalık, söz konusu duyguların gelişimsel süreci, sosyal hedefleri içermeleri, karakteristik yüz ifadesi barındırmamaları ve bilişsel anlamda daha kompleks olmaları kapsamında ele alınmaktadır.

Öz bilinç duyguları, kendine dair farkındalık ve benlik temsilini içermesi bakımından temel duygulardan ayrılmaktadır. Kendilik hissi William James'e (1890) göre hem devam eden bir kendine dair farkındalık sürecini (ben) hem de hem de daha karmaşık benlik temsillerini (benim, bana) ve bireyin kimliğini oluşturan benlik temsillerini kapsamaktadır (aktaran Shaffer, 2009). Söz konusu benlik süreçleri kendini değerlendirme yetisine olanak vererek, öz bilinç duygularının oluşumunu mümkün kılmaktadır. Benlik temsilleri, bilişsel unsurların yanında, kendimizi yakın

ve geniş çevremiz karşısında nasıl gördüğümüz ve değerlendirdiğimiz gibi, sosyal ve ilişkisel unsurları da bünyesinde barındırmaktadır.

Öz bilinç duygularını temel duygulardan ayıran ikinci önemli unsur da söz konusu duyguların gelişimsel sürecidir. Bununla kastedilen, temel duyguların oluşumu bebeğin 9 aylık olmasından itibaren gerçekleşirken, öz bilinç duygularının oluşumunun, söz konusu duyguların oluşumu için gereken unsurlardan biri olan kendine dair farkındalığın gerçekleşmeye başladığı, 18-24 aylık dönemden sonra gerçekleştiğidir (Lewis, Sullivan, Stanger ve Weiss, 1989).

Öz bilinç duygularını temel duygulardan ayıran üçüncü önemli unsur da, söz konusu duyguların sosyal hedeflere yönelik olmasıdır. Bu bağlamda kastedilen, temel duyguların yaşamsal ve türü devam ettirici özelliklerinin yanında, öz bilinç duygularının da toplumda yer edinme ya da yerini sağlamlaştırma, çeşitli sosyal hedefleri gerçekleştirme gibi unsurları barındırdığıdır. (Tracy ve Robins, 2004). Örneğin, bir temel duygu olarak korku, yaşamımızı tehdit eden bir durumda kendimizi söz konusu tehditlerden koruyabilmek adına hissettiğimiz bir duygu iken, öz bilinç duyguları sosyal hiyerarşideki yerimizi korumak, bulunduğumuz statüyü geliştirmek ya da garanti altına almak ve çeşitli sosyal hedeflere ulaşmak amacıyla evrilmiş duygulardır.

Öz bilinç duyguları söz konusu özelliklere ek olarak temel duygulardan evrensel bir yüz ifadesi barındırmamaları unsuruyla da temel duygulardan ayrılmaktadır. Temel duygulardan farklı olarak öz bilinç duygularının ayırt edici yüz ifadesi barındırmamalarının ilk nedeni, öz bilinç duygularının diğer duygulara göre karmaşıklığının fazla olmasıdır. Öz bilinç duygularının, ifade edilmesinde, daha fazla bedensel işarete gereksinim duyulmaktadır. İkinci nedeni ise, öz bilinç duygularının temel duygulara kıyasla, daha fazla sözel olarak ifade edilmesidir. Yüz ifadeleri, mesajların daha otomatik ve acil biçimde iletilmesine neden olurken, öz bilinç duygularının içerdikleri mesajlar onlara nazaran daha az acildir. Bu nedenle, sözel olarak ifade etmeye daha fazla olanak sağlamaktadır. Diğer bir neden, öz bilinç duygularının kişinin kendisini değerlendirme ve bu duyguları düzenleme unsurları içermesidir. Temel duygular ise, kendini düzenleme etkinliğine zaman bırakmamakta ve otomatik gerçekleşmektedir (Lewis, Sullivan, Stanger ve Weiss, 1989). Örneğin acil bir durumda kalan insanın korku duygusunu ifadesi daha hızlı ve ani

gerçekleşmekte iken, söz konusu acil durumda kalan insana yardım etmeden oradan uzaklaşan insanın sonrasında hissedebileceği suçluluk duygusu daha uzun bir değerlendirme sürecini kapsamaktadır.

Öz bilinç duygularını ayıran bir diğer önemli unsur da bilişsel anlamda daha karmaşık yapıya sahip olmalarıdır. Örneğin bir insanın korkuyu hissedebilmesi için, deneyimlediği olayı yaşamını tehdit eden bir unsur olarak değerlendirme süreci yeterlidir. Ancak, utanç gibi bir öz bilinç duygusunu hissedebilmesi için, bireyin yaşadığı durumun sonucunu, benlik temsiline yansıtabilmesi ve söz konusu temsille örtüşmeyen noktaları fark edebilmesi gibi daha karmaşık bir bilişsel süreç gereklidir (Tracy ve Robins, 2007).

1.6.2. Öz Bilinç Duygularının Oluşum Süreci

Tracy ve Robins (2004) öz bilinç duygularının oluşum sürecini kuramsal bir modelle açıklamıştır. Söz konusu modelin ilk unsuru, yaşanan olayın yaşamı devam ettirme sürecine katkısı bağlamında, olayın değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bu durumda, eğer olay ilk değerlendirmede yaşamsal olarak değerlendirilirse, bunun sonucunda temel duygular meydana gelmektedir. Eğer aynı olay yaşamsal süreçlerle ilgisiz olarak değerlendirilirse duygu meydana getirmeyecektir. Ancak söz konusu olay, bireyin kimliğine ilişkin hedefleri barındırıyorsa, birey bu durumda kendilik temsilleri ile ilgili değerlendirmeye gidecektir.

Bireyin benlik temsili ile o anki olaydaki davranışını birlikte değerlendirmesi, öz bilinç duygularının oluşum sürecini meydana getirir. Bu süreç hem var olan benlik temsilinin harekete geçmesini hem de ideal olan ya da olması gereken benlik temsilinin harekete geçmesini sağlamaktadır (Tracy ve Robins 2004). Bunun sonucunda birey, benlik temsiline dair değerlendirme sürecinin harekete geçmesiyle birlikte, gerçekleştirdiği eylemi kimliğini içeren hedefler bağlamında değerlendirir.

Tracy ve Robins (2004) modeline göre, öz bilinç duygularının deneyimlenmesi, bireyin kimliğine dair unsurların özel ya da kamusal anlamda tehdit edilmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Örneğin bireyin diğerleri tarafından alkışlanması ve takdir edilmesi, eğer bireyin kendisi bu değerlendirmeleri önemsemiyorsa onda gurur duygusunu uyandırmayacaktır. Olay bireyin kimliği ile ilişkili olarak değerlendirildiğinde ise, olayın sonucunda ortaya çıkan durumun,

bireyin kimliğine ilişkin hedefleri ile ne kadar örtüştüğünün değerlendirmesi yapılmaktadır. Örneğin müşterisinden hatalı beden ölçüsü alan bir terzi, durumun içerisinde kendisini, hem mevcut benlik temsili (Ben işini iyi yapan bir terziyim) ile hem de olması gereken idealize ettiği benlik temsili (Ben işimi iyi yapmalıyım) ile kıyaslar. Bu durumda olayın sonucu, olması gereken (ideal benlik) ve gerçekte var olan benlik temsilleri arasında tutarsızlık yaratıyorsa, birey suçluluk ya da utanç hissedebilir. Bir sonraki aşama ise, olayın kişinin kendisinden ya da başka bir nedenden kaynaklanıp kaynaklanmadığını değerlendirme sürecini içerir. Durum, eğer bireyin kendisinden kaynaklanıyorsa öz bilinç duyguları meydana gelmektedir. Bunun aksine olayın meydana gelişi dışsal nedenlere atfedildiğinde, temel duyguların oluşumu gerçekleşmektedir (aktaran Tracy ve Robins, 2006).

Bu bağlamda bireyde öz bilinç duygularının meydana gelmesi, diğerlerinin bireyin davranışlarına dair değerlendirmelerinde önem taşımaktadır. Stearns ve Parrott (2012) tarafından yapılan çalışmada, bireyin yanlış eylemi sonrasında ifade ettiği suçluluk duygusunun, bireye ilişkin algıda değişime sebep olduğu gözlenmiştir. Bunun nedeni duygu ifadesinin, bireyin ahlaki normu zedelediğinin bir göstergesi olmasıdır. Suçluluk duymak, bir nevi "yanlış yaptım" demektir. Bunun diğer bireylere ifade edilmesi ise, aynı davranışın tekrar edilme olasılığını azaltan bir unsur olarak görülmektedir. Suçluluk duygusu ifade eden bireylere ilişkin olumlu yargı, "Şu an yanlış yaptım ancak ileride yapmayacağım" değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

Günümüzde cereyan eden terör olaylarını ve etkilerini düşündüğümüzde, insanların bu terör olaylarının gerçekleşmesi sonrasında verdiği tepkiler ve beklentileri, devletlerin bu olayların oluşumuna dair önlem almaları üzerinedir. Bu durumda, yönetici kademesindeki bireylerin sorumluluğunu kabul etmesinin, özür dilemesinin ya da istifa etmesinin beklenmesi, Stearns ve Parrott (2012) çalışmasında ortaya çıkan sonucun bir yansımasıdır, olayların tekrar etmeyeceğine, gereken önlemlerin alınacağına dair inanç. Ancak suçluluk ya da utanç gibi öz bilinç duygularının meydana gelmemesi, bu inancın oluşumunu engellemektedir.

1.6.3. Öz Bilinç Duygularının Gelişimsel Süreci

Öz bilinç duygularının oluşumu, karmaşık bir bilişsel yapıyı gerektirmektedir. Bununla birlikte söz konusu duyguların oluşumunda yatan bilişsel ve sosyal süreçler,

erken dönem benlik, zihin ve diğerlerine yönelik temsillerin özellikle suçluluk duygusunun oluşumunun gelişimsel sürecinin incelenmesi önem taşımaktadır.

Lewis'e (2000) göre çocukların suçluluk, utanç ve gurur gibi öz bilinç duygularını deneyimleyebilmesi için 3 önemli bilişsel beceriye sahip olması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, kendine dair farkındalık ve süreklilik arz eden kendilik temsidir. Söz konusu kendilik temsili yaşamın 18 ile 24 aylık döneminde şekillenmeye başlamaktadır (aktaran Muris ve Meesters, 2014).

Lewis, Sullivan, Stanger ve Weiss (1989) tarafından yapılan çalışmada, 9 aylık ve 24 aylık çocuklara "mirror rouge test" uygulanmış ve kendini tanıma özelliği gösterip göstermediklerine bakılmıştır. Bu testte çocukların burunlarına benek halinde ruj sürülerek, çocukların burunlarındaki ruj lekesini fark edip etmeyecekleri, ona dokunmayı seçmeleri ya da silmeyi deneyip denemeyeceklerinin kaydedilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte çocuklara, temel duygu olarak korku ve öz bilinç duygusu olarak utanma (embarrassment) duygularını uyandıracak prosedürler uygulanmıştır. Bunun sonucunda, iki farklı yaş grubunda yer alan çocuklar, korku duygusu gösterirken, utanma duygusunu yalnızca kendini tanıma konusunda başarılı olan grupta yer alanlar göstermiştir.

Kendine dair farklılık ve süreklilik arz eden kendilik temsilinden sonra gelen ikinci önemli unsur, çocukların sosyal anlamda uygun davranış kalıplarına, kurallarına ve standartlarına dair farkındalığının olmasıdır. Yapılan çalışmalara göre, 21 aylık olmalarından itibaren bebeklerin sosyal bağlamda neyin adil olup olmadığına dair fikirleri şekillenmeye başlamaktadır (Lagattuta ve Thompson, 2007).

Cole, Barrett ve Zahn-Waxler (1992) tarafından 2 yaşındaki çocuklarla yapılan çalışmada, çocuklar deneysel manipülasyon yoluyla, ufak kazalara sebep olmuşlardır. (oyuncak bebeğin kollarının kırılması, meyve suyunu yere dökme vb.) Bunun ardından, çocukların öfke, gerginlik ve olumsuz durumu onarmaya yönelik tepkileri kaydedilmiştir. Çalışmanın sonucu, bu yaş grubunda oluşan suçluluk duygusuna ve onu onarmaya yönelik girişimleri göstermektedir.

Sosyal anlamda uygun davranış kalıplarının, kurallarının farkında olmanın yanı sıra, öz bilinç duygularının gelişebilmesi için gerekli olan bir diğer önemli unsur da, zihin kuramı gelişimidir. Çocuklar, gittikçe artarak diğerlerinin özellikle de

ebeveynlerinin, kendi davranışlarına yönelik beklentilerinin farkına varmaya başladıkça kendilerini dışsal bir değerlendirme sürecine sokmaktadırlar, bununla bağıntılı olarak otizm rahatsızlığı olan çocuklar, öz bilinç duygularını anlamakta ve tecrübe etmekte güçlük yaşamaktadırlar (Heerey, Keltner ve Capps, 2003).

Bilişsel anlamda olgunlaşma sayesinde, çocukların kendi davranışlarına dair dışsal değerlendirmeleri, kendi benlik temsillerini içermektedir. Bu durum da, çocukların olayları içsel anlamda değerlendirebilmelerine olanak sağlamaktadır. Ferguson, Stegge ve Damhuis (1991) tarafından yapılan çalışmada 7-12 yaş aralığındaki çocuklara, suçluluk ve utanç duygularını içeren çeşitli senaryolar verilerek, senaryolarla ilgili sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Çalışmanın sonucunda, 7-9 yaş arasındaki çocukların, olaylar sonrasında kendilerini değerlendirirken, diğerlerinden gelecek tepkilere daha fazla odaklandığı gözlemlenmiştir. 10-12 yaş arasındaki çocukların ise, kendilerini değerlendirmede, kendilerine koydukları standartları daha fazla ön plana koydukları izlenmiştir.

Öz bilinç duyguları, bireyin değerlere ve standartlara göre kendi benliğini yansıtması ve benliğine dair değerlendirmeleri sonucunda meydana gelmektedir. Bu bağlamda öz bilinç duyguları, sosyal duygular, ahlaki duygular olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, öz bilinç duygularının olumlu sosyal davranışlar ve ahlak ile ilişkisi açıklanmıştır.

1.6.4. Öz Bilinç Duygularının Ahlaki Temelleri

Ahlaki duygular olarak da tanımlanan, suçluluk, utanç gibi öz bilinç duyguları ahlaki standartlar ve ahlaki eylemler arasındaki ilişkiyi etkilemektedir. Bununla birlikte ahlaki duyguların, ahlaki standartlar ve ahlaki biliş özellikleri arasındaki rolünü ortaya koymak, ahlaki eylemleri ve o eyleme götüren niyetleri anlayabilmeyi kolaylaştırmaktadır.

Öz bilinç duygularının ahlaki işlevi, daha önce belirtildiği gibi kendini değerlendirme unsuru ile ilişkilidir. Değerlendirme ile kastedilen, davranış etiği (davranışın diğerleri üzerindeki etkisi) ve davranışın bireyin benliği ile ilgili ortaya çıkardığı özelliklerdir.

Öz bilinç duygularının oluşum süresinde, bireyin bu duyguları, davranışı gerçekleştirmeden önce tecrübe etmesi mümkündür. Burada söz konusu olan,

davranışın gerçekleşmesi sonucunda oluşacak duyguya dair öngörünün, bireye davranışı ile ilgili geri bildirim vermesidir. Olthof (2012) tarafından yapılan çalışmada, 10 ve 13 yaş arasındaki ergenlerin, öngörülen suçluluk ve utanç duygularının, arkadaşları tarafından rapor edilen olumlu sosyal davranışlarıyla olumlu yönde ilişkili olduğu görülürken, zorbalık gibi anti sosyal davranışlarla da olumsuz yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Öngörülen suçluluk, bireye ahlaki değerleri ve normları hatırlatarak, söz konusu anti sosyal davranışlardan kaçınmayı sağlamaktadır.

Bununla birlikte, öz bilinç duyguları, davranışın gerçekleşmesinin ardından da bireye geri bildirim sunabilmektedir. Bu bağlamda, suçluluk duygusu yaşayan bireylerin, suçluluk duygularını telafi etmek adına olumlu sosyal davranışlarda bulunduğu yapılan çalışmalarda gösterilmiştir (De Hooge, 2008; De Hooge, Zeelenberg ve Breugelmans, 2007; Ketelaar ve Au, 2003).

Öz bilinç duyguları bu bağlamda bir barometre işlevi görerek, öngörülen ya da eyleme konan davranışlara dair geri bildirim sağlamakta, sosyal çevremizde kabul edilebilir ve ahlaki standartlarla örtüşen eylemleri gerçekleştirmemize yardımcı olmaktadır. Bireylerin ahlaki eylemleri ortaya koymalarında, öz bilinç duygularının rolünü ortaya koyan Tangney, Stuewig ve Mashek (2007) modeline göre, söz konusu eylemlerin ortaya çıkabilmesi için üç temel unsur gerekmektedir. Bu unsurlar, ahlaki standartlar, ahlaki biliş ve ahlaki duygulardır.

Ahlaki standartlar, bireyin ahlaki normlara ve geleneklere dair bilgisini ve söz konusu bilgiyi ne kadar içselleştirdiğini kapsamaktadır. Bireylerin ahlaki standartları, evrensel ahlaki kanunlarla ve kısmi olarak da spesifik kültürel kısıtlamalarla oluşmaktadır. Ancak Blasi (2004) ahlaki standartların olmadığını, bireyler arasında, kabul gören davranışlar ve kurallara dair bilgi farklılığının çok az olduğunu öne sürmektedir. Örneğin çoğu insan, öldürme eyleminin, aldatmanın, çalmanın ve diğer insanlara zarar vermenin sonuçlarının, doğru ve yanlış arasındaki farkın bilincindedir. Buna karşın, ahlaki standartlar, kültürel olarak çeşitlilik gösterebilmektedir.

Shweder, Much, Mahapatra ve Park (1997) yaptıkları incelemede, ahlaki standartları inceleyerek, söz konusu standartların, üç etik ilkeye dayandığını belirtmişlerdir; bu ilkeler, özerklik, toplum ve kutsallıktır. Özerklik unsuru, bireyin

hakları, adalet kavramlarına odaklanırken, toplum unsuru görev, sadakat, sosyal geleneklere odaklanmaktadır. Kutsallık unsuru ise, fiziksel saflığı koruma, değerlere sahip çıkma anlamına gelmektedir. Schweder ve ark (1997) tarafından, Hindistan'ın Orissa Bölgesinin, Bhubaneswar kentinde, 47 kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda, katılımcıların birtakım olaylara ilişkin değerlendirmeleri ahlaki standart unsurlarına göre yüksek, orta ve düşük düzeyde olarak kaydedilmiştir. Örneğin, hasta çocuğu ve eşiyile birlikte dilenen bir dilencinin, ev sahibi tarafından evden atılması özerklik unsuru bakımından yüksek düzeyde aykırı kabul edilirken, arkadaşlarıyla kart oynayan bir kadına kocasının pilav yapması, ahlaki standardın toplum unsuru bakımından yüksek düzeyde aykırı kabul edilmektedir. Kutsallık unsuru bakımından aykırılık teşkil eden bir diğer örnekte, bir kadının kocasının ölümünden 6 ay sonra, parlak giysiler giymesi ve mücevher takmasıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, özerklik unsuruna dair standartlar evrensel iken kutsallık ve toplum unsurları kültürlerarası değişkenlik gösterebilmektedir.

Ahlaki eylemi ortaya koyabilmede bir diğer unsur da ahlaki biliştir. Ahlaki biliş ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle ahlaki muhakeme kurmayı kapsamaktadır. Bu bağlamda yüksek düzeyde ahlaki muhakemenin bireyleri adaletli ve daha az kendine odaklı davranmaya iterek, ahlaki eylemlerin oluşumuna katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Muhakeme kurmanın yanında ahlaki biliş unsuru içerisinde yer alan bir diğer yapı da kendini düzenleme kapasitesidir.

Bandura, Caprara, Barbaranelli, Gerbino ve Pastorelli (2003) tarafından yapılan çalışmada 14-19 yaşları arasındaki bireylerin duygularını ve davranışlarını düzenleme yetilerinin olumlu sosyal, anti sosyal davranışlarıyla ilişkisi boylamsal olarak incelenmiştir. Duyusal ve davranışsal olarak kendini düzenleme kapasiteleri daha fazla olan bireylerin olumlu sosyal davranışlarda daha fazla bulunduğu gözlemlenmiştir (Bandura ve ark, 2003).

Ahlaki eylemi ortaya koyabilmede yer alan diğer unsur da ahlaki duygulardır. Haidt (2003) ahlaki duyguların, toplumun devamlılığını ve iyi halini sürdürebilmesi için gerekli olduğunu belirtmiştir (aktaran De Hooge, Zeelenberg ve Breugelmans, 2007).

Bunun yanı sıra Haidt (2003) ahlaki duyguların işlevine, sadece bu duyguları deneyimleyenler tarafından bakmamıştır. Bu duyguların oluşumu sonrasında

gözlenen telafi edici eylemlerin, izleyiciler tarafından da gerçekleştirilme olasılığının arttığını ifade etmiştir. Bu durumun da, ortak çıkarı gözeterek eylemde bulunma potansiyeline katkıda bulunduğunu belirtmiştir (aktaran Tangney ve ark, 2007).

Özetle ahlaki eylemlerin meydana gelmesinde, ahlaki standartlar, ahlaki biliş özellikleri ve ahlaki duygular önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte öz bilinç duyguları, söz konusu duygular öngörüldüğünde ya da davranış sonrası deneyimlendiğinde, bireye geri bildirim vererek, kendini diğerleri karşısında değerlendirmesine ve davranışlarını sosyal anlamda kabul edilir anlamda düzenlemesine yol açmaktadır. Bu bağlamda öz bilinç duygusu olarak suçluluk duygusunun, bireyin kendini değerlendirme ve düzenleme işlevleri bakımından özelliklerinin incelenmesi önem taşımaktadır.

1.6.5. Öz Bilinç Duygusu Olarak Suçluluk Duygusu

Sosyal bir duygu olarak suçluluk duygusu, sosyal anlamda arzu edilmeyen bir davranış sonucunda ya da birey tarafından yanlış yapılan bir eylem sonucunda ortaya çıkmaktadır. Suçluluk duygusu, Tangney, Miller, Flicker ve Barlow (1996) tarafından, bireyin kendi standartlarına ya da genel ahlaki standartlara uygun olmayan bir davranış sergilemesi neticesinde sorumluluk hissetmesi ve bu duruma yönelik bilişsel ve duygusal deneyimleri içeren duygu olarak tanımlanmaktadır.

Suçluluk duygusu bununla birlikte, sosyal standartlara uygun görülmeyen davranışlara karşın bireyin gösterdiği duygusal tepki olarak ifade edilmiştir. Sosyal standartlara uygun görülmeyen davranışlar; aldatma, hile yapma, sorunluluğunu görmezden gelme gibi davranışları kapsamaktadır (Tangney ve ark, 1996).

Bununla birlikte suçluluk duygusunu deneyimleyen bireyler, kendileri yerine davranışlarına odaklanarak, suçluluk duygusunu yaratan davranışı telafi etmek üzere eylemlerde bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda suçluluk duygusu yaşayan bireylerin sonrasında yaptıkları eylemlerin bu telafi mekanizmasıyla işlediği görülmektedir.

Ketelaar ve Au (2003) tarafından yapılan çalışmada suçluluk duygusu manipülasyonuna uğrayan bireylerin söz konusu manipülasyona uğramayan bireylere göre daha fazla yardım etme davranışı gösterdikleri bulunmuştur (Ketelaar ve Au, 2003). Benzeri biçimde, De Hooge (2012) tarafından yapılan çalışmada, suçluluk

duygusu yaşıyan bireylerin yardım etme ve bağış yapma davranışlarını, suçluluk duygusunu daha az yaşıyan bireylere ya da hiç yaşamayanlara kıyasla daha fazla gerçekleştirdikleri görülmüştür (De Hooge, 2012).

Suçluluk duygusunun oluşumu sonrasında gerçekleşen telafi davranışlarının varlığı, birçok amprik bulguyla desteklenmiştir. Suçluluk duygusunun deneyimlenmesi ya da hatırlanması, bireyin o duygunun zarar verici etkisinden kurtulmak adına diğerlerinin yararına davranmasına olumlu katkı sağlamaktadır.

1.7. Olumlu Sosyal Davranışlar, Suçluluk Duyguları, Ahlaki Muhakemeler ve Ahlaki Kimlik Özellikleri ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Suçluluk duygusu, çeşitli sosyal bağlamlarda ahlaki davranışı düzenleyici etkiye sahiptir (De Hooge, Zeelenberg ve Breugelmans, 2007). Suçluluk duygusu özellikle, ahlaki ihlalde bulunmaktan kaçınma, söz konusu ahlaki ihlal içeren davranışı onarma ya da söz konusu ihlalin ardından özür dileme gibi davranışların oluşumunu sağlayarak, ahlaki ihlalde bulunan kişinin diğeriyle olan ilişkisinin düzelmesine katkıda bulunmaktadır (Baumeister, Stillwell ve Heatherton, 1994). Bununla birlikte, birçok çalışmada suçluluk duygusunun işbirliği davranışlarına ve olumlu sosyal davranışlara olan etkisi amprik bulgularla desteklenmiştir (De Hooge ve ark, 2011; De Hooge, Zeelenberg ve Breugelmans, 2007; Hanyi XU, Bègue ve Bushman, 2014; Ketelaar ve Au, 2003).

Ketelaar ve Au (2003) tarafından yapılan çalışmada, katılımcılara ilk etapta mahpus ikilemi olarak bilinen, iki kişiyle oynanan, oyuncuların işbirliğine gitme ya da işbirliği yapmama seçeneklerinin olduğu oyun oynatılmıştır. Söz konusu oyundan sonra, katılımcılar iki farklı gruba ayrılarak, bir gruptan kendilerini suçlu hissettikleri bir olayı hatırlayarak yazmaları istenmiş, diğlerinden de olağan bir günü yazmaları istenmiştir. Söz konusu otobiyografik geri çağırma sisteminde amaç, katılımcıların geçmişte yaşadıkları suçluluk hissettikleri olayı hatırlarken, o anda da suçluluk duygusunu yaşamalarını sağlamaktır. Söz konusu manipülasyonun ardından katılımcılar tekrar mahpus ikilemi oyununu oynamışlardır. İlk oyundaki işbirliği davranışı girişimlerine göre işbirliği yapan ve yapmayan katılımcıların suçluluk duygusu manipülasyonundan sonra aynı oyundaki işbirliğine gitme ya da gitmeme durumları incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, suçluluk manipülasyonuna uğramadan önce işbirliğine gitmeyen katılımcıların, söz konusu manipülasyonun

ardından daha fazla işbirliği davranışı sergilediği gözlemlenmiştir, bunun yanı sıra hali hazırda işbirliği davranışı sergileyenlerin manipülasyonun sonrasında işbirliği davranışlarında anlamlı bir değişim gözlemlenmemiştir.

De Hooge ve ark (2007) tarafından yapılan çalışmada ise, araştırmacı tarafından rastgele seçkisiz gruplara ayrılan katılımcılara otobiyografik suçluluk ve utanç manipülasyonları uygulanmıştır. Söz konusu manipülasyonlarda, araştırmacı tarafından rastgele seçkisiz örnekleme yoluyla suçluluk grubuna atanan katılımcıların, kendilerini suçlu hissettiren bir olayı düşünerek kağıda yazmaları istenmiş, utanç grubuna atanan katılımcıların da benzeri biçimde kendilerini utanmış hissettikleri bir durumu kağıda yazmaları istenmiştir. Kontrol grubundaki katılımcılar ise önceki hafta yaşadıkları herhangi bir günü anlatmışlardır. Söz konusu manipülasyonun ardından katılımcılar mahkum açmazı adlı oyunu etkileşimde oldukları bir partnerle oynamışlardır. Oyunun başında ikisinde de 10'ar adet jeton bulunmaktadır. Elleri bulunan her bir jeton kendileri için "½", partnerleri için "1" tamsayı değerindedir. Partnerleri için de aynı durum geçerlidir. Katılımcı partnerinin kendisi için ne kadar jeton vereceğini bilmeksizin, kendisinin partnerine ne kadar jeton vereceğine karar vermek durumundadır. Söz konusu oyunda katılımcılar ellerindeki tüm jetonları partnerlerine teklif ettiklerinde beraber maksimum kazanç elde edebilme imkanına sahipken (işbirliği seçeneği), jetonları kendilerine sakladıklarında en çok kazanan kendileri olacaktır (bencil seçenek). Teklif edilen jeton sayısı söz konusu çalışmadaki işbirliği düzeyini ölçmektedir. Söz konusu oyunun ardından katılımcılar, ilk görevde yazdıkları metni okuyarak ne kadar suçlu, utanmış olduklarını ifade eden bir ölçek doldürmüşlerdir. Buna ek olarak katılımcılara suçluluk ve utanç duygularının yanında duygu manipülasyonunun kontrol edilmesi açısından ne kadar düş kırıklığına uğramış, öfkeli, korkulu ya da tatminsiz oldukları da sorulmuştur. Bunun sonrasında katılımcılar tekrar mahkum açmazı oyununu oynamışlardır. De Hooge ve ark (2007) tarafından yapılan çalışmada işbirlikçi ve bencil olarak ikiye ayrılan katılımcıların, duygu manipülasyonuna göre buldukları gruplarda, ikinci mahkum açmazı oyununda gösterdikleri işbirliği davranışları kıyaslanmıştır. Bunun sonucunda, suçluluk manipülasyonuna uğrayan grupta yer alan ve bencil olarak gruba ayrılan katılımcıların işbirliği davranışlarının kontrol grubundan anlamlı düzeyde yüksek

olduğu bulunmuştur. Buna karşın aynı durum utanç manipülasyonu grubunda gözlemlenmemiştir.

Söz konusu çalışmalarda suçluluk duygusunun işbirliği davranışlarına olan etkisi görülmektedir. Buna karşın suçluluk duygusunun başkası tarafından onarılmasının, bireyin suçluluk duygusunu ve dolayısıyla da olumlu sosyal davranışlarını nasıl etkileyeceği De Hooge (2012) tarafından araştırılarak, suçluluk duygusu ve olumlu sosyal davranışlar arasındaki bağıntıya farklı bir bakış geliştirilmiştir. Suçluluk duyguları, daha önce belirtildiği gibi olumsuz duyguları rahatlatma hipotezi çerçevesinde bireyin söz konusu olumsuz durumu düzeltme girişimine ve dolayısıyla olumsuz duygudan kurtulmaya imkan vermektedir.

De Hooge (2012) tarafından yapılan çalışmada, suçluluk duymamıza sebep olan durumun başkası tarafından düzeltilmesinin, bizi söz konusu duygudan arındırmasının, ahlaki ihlali yaptığımız kişinin iyi halinden bağımsız olduğu belirtilmiştir. Diğer bir deyişle, önemli olan suçluluk duygusu yaşayan bireyin, söz konusu duygudan kurtulması ve duygularını düzenleyebilmesidir. Benzeri bir örüntü kolektif suçluluk çalışmalarında da görülmektedir, suçluluğu onarmaya yönelik eylemlerin gerçekleştirilmesi güç olduğunda, bireylerin suçluluk duyguları azalmaktadır.

De Hooge (2012) tarafından yapılan ilk deneyde katılımcılar suçluluk duygusu içeren ve onarma koşulu olmayan, kısmi onarma koşulu olan, tümel onarma koşulu içeren ve araştırmacı tarafından oluşturulan senaryolarla, söz konusu 3 gruba ayrılmışlardır. Bu senaryolar sonrasında ise, duygu manipülasyonu kontrolü için verilen ölçekte ne kadar suçlu hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu görevin sonrasında ise katılımcılara, suçlu hissetmelerine sebep olan olaydaki “kurbanın” doğum günü için katılımcıların ne kadar bağış yapacakları sorulmuştur, bu soru da, çalışmadaki olumlu sosyal davranışta bulunma düzeyini ölçmektedir. Deneyin sonucunda, suçluluk duygusunun hem kısmi onarma sonrasında, hem de tümel onarma sonrasında anlamlı düzeyde azaldığı bununla birlikte, katılımcıların olumlu sosyal davranışlarının hem onarma içermeyen suçluluk grubunda, hem kısmi onarma hem de tümel onarma içeren gruplardan anlamlı düzeyde fazla olduğu bulunmuştur.

De Hooge (2012) tarafından yapılan çalışmadaki diğer deneylerde özetle, bireylerin suçluluk duygusunun kendisi, üçüncü bir kişi tarafından, kısmen ya da

tamamen onarılmasının suçluluk duygularında azalmaya neden olduğu görülmüştür. Bununla birlikte suçluluk duygusu sonrasında yapılan onarma davranışının söz konusu ahlaki ihlalle alakalı olmamasının, suçluluk duygusunu azaltarak, olumlu sosyal davranışta azalmaya sebep olduğu görülmüştür.

Literatürdeki bulgular ışığında, bu çalışmada, suçluluk duygusunun, bireyin kendisi ve başkası tarafından onarıldığı senaryolar oluşturularak ve suçluluk manipülasyonuna uğramayan kontrol grubu da dahil edilerek katılımcıların “kamusal mallar” oyununda gösterdikleri işbirliği davranışındaki değişimler incelenmiştir.

Bu çalışmanın ayırt edici yönü, olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğu bulunan olumlu sosyal ahlaki muhakeme düzeyinin, olumlu sosyal davranışları belirleme düzeyindeki etkisini araştırmaktır. Buna ek olarak, katılımcıların ahlaki benlik özelliklerinin, içselleştirme ve sembolleştirme puanlarının yüksekliği ile ahlaki davranışlarda bulunma arasındaki bağıntıdan yola çıkılarak, ahlaki kimlik özellikleri ile işbirliği davranışı arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bununla birlikte bu çalışmada, olumlu sosyal ahlaki muhakeme düzeylerine göre olumlu sosyal davranışlar bakımından anlamlı düzeyde farklılık görülmesi beklenmektedir. Yapılan çalışmalarda, hedonistik ahlaki muhakemelerin, olumlu sosyal davranışlarla negatif yönde ilişkili olduğu bulgulanırken, içselleştirilmiş ahlaki muhakeme düzeyinin söz konusu davranışlarla pozitif yönde ilişkili olduğu bulgulanmıştır (Eisenberg ve ark, 2005; Eisenberg ve ark, 2014; Kumru ve ark, 2004).

Olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin olumlu sosyal davranışlarla ilişkisine ek olarak, ahlaki kimlik özellikleri benlik tanımında daha fazla yer tutan bireyler, diğerlerine göre, cömertlik, adil olma gibi özellikleri yansıtabilecekleri davranışlarda daha fazla bulunurlar, örneğin yardım etme davranışını daha fazla gösterirler. Örneğin Hardy (2006) tarafından yapılan çalışmada da, olumlu sosyal benlik özelliklerinin, ahlaki muhakemelerden daha fazla olumlu sosyal davranışlarla ilişkili bulunduğu tespit edilmiştir. Aquino ve Reed (2002) tarafından yapılan çalışmada, içselleştirilmiş ve sembolleştirilmiş ahlaki benlik özellikleri ile yardım etme, işbirliğinde bulunma olumlu sosyal davranışları ile ilişkili bulunmuştur. Diğer bir çalışmada, ahlaki benlik özellikleri yüksek olan bireylerin, kendi grupları dışındaki

bireylere karşı daha destekleyici davrandıkları gözlemlenmiştir (Aquino ve Reed, 2007).

Lee, Winterich ve Ross (2014) tarafından üniversite öğrencileriyle yapılan başka bir çalışmada, ahlaki kimlik özelliklerinin içselleştirme puanı daha yüksek olan katılımcıların, düşük olanlarına göre anlamlı düzeyde daha fazla yardım etme davranışını gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda yapılan ikinci çalışmada, ahlaki kimlik özellikleri ölçülebilir belirlenmemiştir. Bu çalışmada, deney grubunda yer alan katılımcıların, “Ahlaki Kimlik Özellikleri” bahsi geçen 9 farklı ahlaki özelliği incelemeleri ve sonrasında da niçin bu özelliklere sahip olmak isteyeceklerini yazmaları istenmiştir. Kampüs, sınıf gibi kelimeleri okuyan, kontrol grubunda yer alan katılımcılardan ise sıradan bir günlerini anlatmaları istenmiştir. Bunun sonucunda deney grubundaki katılımcıların, yardım kuruluşuna daha fazla bağış yaptıkları bulunmuştur.

Yapılan bir diğer çalışmada, katılımcılara kendi ahlaki açmazlarının, hatalarının hatırlatıldığı ya da nötr olan iki koşul sağlanarak, ahlaki kimlik özellikleri ve bağış yapma miktarları arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Ahlaki açmazları hatırlatılan katılımcılardan ahlaki kimlik özellikleri daha belirgin olanlar, nötr olanlara göre, daha fazla bağış yapmışlardır. Burada daha fazla bağışta bulunan bireylerin davranışı empati faktörünün biçimlendirici rolü ile açıklanmıştır (Lee ve ark, 2014).

Mevcut çalışmalarda ahlaki kimlikle bireylerin bağış yapma davranışı bakımından ilişkiler tespit edilmiştir. Ancak Reed ve Aquino ve (2007) tarafından yapılan çalışmada, ahlaki kimlik özellikleri benlik temsiline daha fazla yer tutan bireylerin ve bu özellikleri daha az olan bireylerin para bağışı yapma ya da zamanını verme bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemişlerdir. Buna göre, ahlaki kimlik özellikleri benlik temsiline daha fazla yer tutan bireyler diğerlerine göre anlamlı düzeyde daha fazla para yardımı yapmak yerine zamanlarını vermeyi tercih etmişlerdir.

Daha önce belirtildiği gibi bakış açısı alma özelliklerinin, olumlu sosyal davranışlarla olan ilişkisinden hareketle söz konusu özelliklerin, yardım etme davranışında kontrol edilmesi gereken bir unsur olduğu düşünülmektedir. Hoffman (1982) çocukların bakış açısı alma becerilerindeki gelişimin; kendilerinin ve

diğerlerinin sıkıntılarını kavrayabilmelerine katkıda bulunarak diğerlerinin duygusal tepkilerini tahmin edebilmelerini sağladığını, bu durumun da empati duygusunu tetikleyerek, olumlu sosyal davranışta bulunma olasılığının arttırdığını belirtmiştir (aktaran Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006). Benzeri biçimde Taylor ve ark (2013) tarafından yapılan çalışmada, empati özelliğinin 18 ile 36 aylık dönemde artış gösterebildiği ancak daha sonrasında durağan bir seyir izlediği tespit edilmiş, bu durumun da olumlu sosyal davranışlarla ilgili artışın, artan bakış açısı alma becerileriyle ilişkili olabileceği belirtilmiştir.

Bununla birlikte bakış açısı alma özelliklerinin duyguları tanımlamada ve anlamada önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir. Yang, Yang ve Chiou (2010) tarafından yapılan çalışmada, suçluluk duygusu koşulunda olan bireylerin utanç duygusu koşulunda olanlara göre, bakış açısı alma özelliklerini kullanmada daha başarılı oldukları belirtilmiştir. Bu durumun, suçluluğu onarma hipotezi ile ilişkili olduğu, kişinin bakış açısı alma özelliklerini kullanarak suçluluğunu telafi edebilme imkanına sahip olabileceği belirtilmiştir. Benzeri biçimde, öngörülen suçluluk duygusunun da bakış açısı alma özelliklerini aktive ederek, olumlu sosyal davranışların artmasına ve anti sosyal davranışların, zorbalık davranışlarının azalmasına yol açtığı belirtilmiştir (Olthof, 2012).

Joireman (2004) yapılan çalışmada suçluluk duygusuna maruz kalmanın, bakış açısı alma, empati kurma gibi özelliklere olan etkisinden hareketle yapılan çalışmada, kendine yansıtma yapabilmeyenin, suçluluk duygusu ve bakış açısı alma özellikleri arasındaki ilişkide biçimlendirici rol oynadığı belirtilmiştir. Suçluluk duygusu grubunda yer alanların, kontrol grubunda ve utanç duygusu grubunda yer alanlara göre bakış açısı alma özelliklerini, anlamlı düzeyde daha fazla kullandığı bulunmuştur.

1.8. Amaç

Suçluluk duygusunun bireyin olumlu sosyal davranışlarına olumlu etkisi olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (De Hooge ve ark, 2007; Ketelaar ve Au, 2003; Steiner, 2009). Bireyin ahlaki ihlalde bulunmasının ardından suçluluk duygusundan arınma girişimi, olumsuz duygudan arınma hipotezi ile açıklanmaktadır. Cialdini ve ark (1982) tarafından öne sürülen bu hipoteze göre, suçluluk duygusu olumsuz duygulanım yaratarak bireyin bu hissiyatta kurtulma

isteğini uyandırır ve birey kendini daha iyi hissetmek ve duygu durumunu olumluya çevirmek adına olumlu sosyal davranışlarda bulunur (aktaran Bierhoff, 2002). Bu bağlamda birey olumlu sosyal davranışta bulunduğu, suçluluk duygusu neticesinde oluşan olumsuz duygulanımdan kurtulma şansı bulur, bu durumda söz konusu davranışlar birey için kendini ödüllendiren bir unsura dönüşür

Buna karşın De Hooge (2012) tarafından yapılan çalışmada, bireyin suçluluk duygusu yaşamasına neden olan durum bir başkası tarafından onarıldığında, bireyin suçluluk duygusu azalmakta ve bununla bağlantılı olarak da, bireyin olumlu sosyal davranışları azalmaktadır.

De Hooge (2012) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin ahlaki ihlal içeren davranışta bulunmalarının ardından gerçekleştirdikleri olumlu sosyal davranışların, ahlaki ihlalde bulunan kişiden ziyade, bireyin kendisiyle ilgili olduğu belirtilmiştir. Bu noktada, kişinin kendi iyi halini düşündüğü için söz konusu davranışı bizzat kendisi onarmasa da, olumlu sosyal davranışta bulunulacağı belirtmiştir. Nitekim yapılan çalışmada bu hipotez doğrulanmıştır. Bireylerin suçluluk yaşadıkları durum diğer kişiler tarafından onarıldığında, suçluluk duyguları kısmi olarak azalmakta, dolayısıyla suçluluk yaşayan diğer bireylere göre, olumlu sosyal davranışlarında azalma görülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada da, suçluluk duygusu yaşayan, aynı zamanda söz konusu suçluluk duyguları hem kendileri hem de üçüncü bir kişi tarafından onarılan bireylerin, yardım etme davranışında bulunma bakımından karşılaştırılması hedeflenmektedir.

Yapılan çalışmalarda, olumlu sosyal davranışlarla ahlaki muhakeme kurma arasındaki bağlantı görülmektedir (Eisenberg, Zhou ve Koller, 2001; Eisenberg ve ark, 2014; Kumru ve ark, 2004). Daha önce belirtildiği gibi, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler; Carlo ve ark (1992) tarafından hedonistik, onay odaklı, ihtiyaç odaklı, stereotipik ve içselleştirilmiş olmak üzere 5 farklı evre biçiminde tanımlanmıştır.

Eisenberg ve ark (2014) tarafından yapılan çalışmada, paylaşma davranışlarıyla ihtiyaç odaklı ve onay odaklı muhakemeler arasında pozitif bir ilişki bulunurken, hedonistik odaklı muhakemeler ile söz konusu paylaşma davranışları arasında anlamlı düzeyde olmayan negatif ilişki gözlemlenmiştir. Benzeri biçimde Carlo ve ark (2003) tarafından yapılan çalışmada ergenlerin içselleştirilmiş ahlaki muhakeme düzeyleri ile özgeci olumlu sosyal davranışları olumlu ve anlamlı

düzyeyde ilişkiili bulunurken, onay odaklı ve hedonistik ahlaki muhakemeler kamusal olumlu sosyal davranışlarla olumlu yönde, özgeci davranışlarla olumsuz yönde ilişkiili bulunmuştur.

Bireyleri olumlu sosyal davranmaya sevk eden unsurlar incelendiğinde, ahlaki kimliğin, yapılan çalışmalarda ahlaki davranışları yordamada önemli rol oynadığı gösterilmiştir. Örneğin Hardy, Bean ve Olsen (2015) tarafından yapılan çalışmada, ergenlerin ahlaki kimlik özellikleri ile yardım davranışları olumlu yönde ilişkiili bulunmuştur.

Hardy (2006) tarafından yapılan çalışmada, olumlu sosyal ahlaki kimlik özellikleri, gizli, duygusal, özgeci olumlu sosyal davranışlarla olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkiili bulunmuştur.

Buradan hareketle bu çalışmada, bireylerin olumlu sosyal davranışlarda bulunmasına etki eden, ahlaki muhakemeler, suçluluk duyguları unsurlarının yanında, bireylerin benlik tanımlarında ahlaki özelliklerin ne kadar temsil edildiğinin de araştırılması hedeflenmektedir. Bu hedefle katılımcılara, suçluluk içeren, suçluluk içermeyen, suçluluk duygusunu ve akabinde, bireyin söz konusu suçluluğu kendisinin onardığı ve başkası tarafından onarılan, 4 farklı türde senaryo verilmiştir. Sonrasında, kamusal mallar oyunu oynatılarak, yardım davranışları ölçülmüştür.

Katılımcıların olumlu sosyal ahlaki muhakeme düzeylerinin, yardım etme davranışlarıyla ilişkiili olması beklenmektedir. Hedonistik evrede muhakemelerini kullananların, diğer bir deyişle ahlaki ikilemlerde kendi ihtiyaçlarını önceleme eğiliminde olanların, içselleştirilmiş muhakeme kuranlara göre, diğer bir deyişle karşı tarafın ihtiyaçlarını gözeterek ve özgeci eylemde bulunma motivasyonu ile hareket edenlerin, yardım etme davranışlarının suçluluk manipülasyonundan bağımsız olarak fazla olması beklenmektedir.

Buna ek olarak sosyal biliş unsurlarından bakış açısı almanın, suçluluk manipülasyonlarının, yardım etme davranışı üzerine olan etkisinde kontrol değişkeni olarak kullanılması hedeflenmektedir. Daha önce belirtildiği gibi bakış açısı alma değişkeni olumlu sosyal davranışlarla yapılan çalışmalarda ilişkiili bulunmuştur.

Öz bilinç duyguları olarak ifade edilen duyguların oluşumunda, kendine dair farkındalık, sosyal kabul ve zihin kuramı gelişiminin gerekliliği bilinmektedir

(Heerey, Keltner ve Capps, 2003; Muris ve Meesters, 2014; Tracy ve Robins, 2004). Durumu ya da olayı diğzerinin bakış açısından görebilme ve değlerlendirebilme özelliklerini içeren bakış açısı alma faktörünün, olumlu sosyal davranışların oluşumunda ve öz bilinç duygularının oluşumunda kontrol edilmesi gereken bir faktör olduğu düşünölmektedir. Ahlaki ihlal davranışı ile bakış açısı alma değışkeni arasında Mceternan, Love ve Rettinger (2014) tarafından yapılan çalışmada, bakış açısı almanın, ahlaki ihlal davranışlarıyla olumsuz yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Bakış açısı alma değışkeni, yapılan çalışmalarda, olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olarak bulunmuştur (Eisenberg ve ark, 2005; Kumru ve ark, 2004). Buradan hareketle bu çalışmada bakış açısı alma değışkenin kontrol değışkeni olarak kullanılması hedeflenmektedir.

1.8.1. Hipotezler

Hipotez 1: Suçluluk grubunda bulunan bireylerin yardım miktarı, suçluluk kendi tarafından onarma, suçluluk başkası tarafından onarılma ve kontrol gruplarında yer alan bireylerden anlamlı düzeyde fazladır.

Hipotez 2: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler puanlarına göre yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Hipotez 2a: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler toplam puanına göre, yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Hipotez 2b: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler hedonistik muhakeme puanına göre, yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Hipotez 2c: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler onay odaklı muhakeme puanına göre, yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Hipotez 2d: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler ihtiyaç odaklı muhakeme puanına göre, yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Hipotez 2e: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler stereotip odaklı muhakeme puanına göre, yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Hipotez 2f: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler içelleştirilmiş muhakeme puanına göre, yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Hipotez 3: Ahlaki kimlik özelliklerine göre yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Hipotez 3a: Ahlaki kimlik özellikleri içelleştirme puanına göre yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Hipotez 3b: Ahlaki kimlik özellikleri sembolleştirme puanına göre yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Hipotez 4: Olumlu Sosyal Ahlaki muhakemeler puanlarına göre ayrılan katılımcı gruplarıyla, suçluluk manipülasyonu gruplarının yapılan para yardım miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 4a: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler toplam puanına göre ayrılan katılımcı gruplarının ve suçluluk gruplarının yardım miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 4b: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler hedonistik muhakeme puanına göre ayrılan katılımcı gruplarının ve suçluluk gruplarının yardım miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 4c: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler onay odaklı muhakeme puanına göre ayrılan katılımcı gruplarının ve suçluluk gruplarının yardım miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 4d: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler ihtiyaç odaklı muhakeme puanına göre ayrılan katılımcı gruplarının ve suçluluk gruplarının yardım miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 4e: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler stereotip odaklı muhakeme puanına göre ayrılan katılımcı gruplarının ve suçluluk gruplarının yardım miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 4f: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler içelleştirilmiş muhakeme puanına göre ayrılan katılımcı gruplarının ve suçluluk gruplarının yardım miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 5: Ahlaki Kimlik Özellikleri puanına göre ayrılan katılımcı gruplarıyla, suçluluk manipülasyonu gruplarının yapılan para yardımı miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 5a: Ahlaki kimlik özellikleri içselleştirme puanına göre ayrılan katılımcı gruplarıyla, suçluluk manipülasyonu gruplarının yapılan para yardımı miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Hipotez 5b: Ahlaki kimlik özellikleri sembolleştirme puanına göre ayrılan katılımcı gruplarıyla, suçluluk manipülasyonu gruplarının yapılan para yardımı miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

1.8.2. Diğer Araştırma Soruları

1- Suçluluk puanı, yapılan yardım miktarı, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler toplam puanı ve alt ölçekleri puanları, ahlaki benlik özellikleri içselleştirme, sembolleştirme faktörleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2- Yapılan yardım miktarını anlamlı düzeyde yordayan değişkenler nelerdir?

3- Olumlu sosyal Ahlaki Muhakemeler toplam puanını anlamlı düzeyde yordayan değişkenler nelerdir?

4- Cinsiyete göre bakış açısı alma, yardım miktarı farklı mıdır?

5- Cinsiyete göre, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler toplam puanı ve alt ölçekleri puanları farklı mıdır?

7- Cinsiyete göre ahlaki kimlik özelliklerinin içselleştirme ve sembolleştirme puanları farklı mıdır?

1.9. Tezin Önemi

Bireylerin bir diğerinin yararına gerçekleştirdiği eylemler olarak ifade edilen olumlu sosyal davranışlar, toplumun devamlılığını sürdürebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Sosyal etkileşimde bulunan bireyler, bir diğerinin ihtiyacını fark ederek ona yardımcı olduğunda, bir yandan da kendisinin de benzeri bir durumda aynı yardımı göreceğinin bilincini taşır. Bireylerin toplumsal yaşamda varlıklarını sürdürebilmeleri için yardımlaşmaları bu bakımdan gereklidir.

Günümüzde devam eden savaşları, terör olaylarını, iklim değişikliğine bağlı yaşanan kuraklığı ve bunun beraberinde gelen açlık gibi problemleri düşündüğümüzde, "bir diğèrinin yararına eylemde bulunma" olarak ifade edilen olumlu sosyal davranışlara etki eden faktörlerin araştırılması büyük önem arz etmektedir. Olumlu sosyal davranışların, işleyiş mekanizmasının anlaşılması, bu davranışı ortaya çıkartacak ya da teşvik edecek unsurların da anlaşılabilmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu mekanizmaya dair bilginin artması, bu bağlamda yapılabilecek uygulamalar üzerine düşünebilmemizi de sağlayacaktır.

Literatürdeki bulgular ışığında suçluluk duygusunun olumlu sosyal davranışlarda bulunmada rol oynadığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda maruz kalınan suçluluk duygusunun, olumlu sosyal davranışları arttırdığı gözlemlenmiştir (De Hooge, 2008; Ketelaar ve Au, 2003). Suçluluk duygusu olumsuz duygulanımı azaltmaya yönelik eylemlerde bulunma hipotezinden hareketle bireyin bu duyguyu yaşaması sonrasında olumlu sosyal davranışlarda bulunma olasılığını arttırmaktadır. Buna karşın, kişinin yaptığı bir ihlal sonucu meydana gelen suçluluk duygusunun, üçüncü bir kişinin söz konusu ihlali onarma davranışı bireyin suçluluk duygusunu azaltarak olumlu sosyal davranışta bulunma eğilimini azaltmaktadır (De Hooge, 2012).

Bu çalışmada, 4 farklı suçluluk manipölasyonu grubu bulunmaktadır. Bu gruplara, suçluluk duygusu içeren ve içermeyen senaryolar verilmiştir. Suçluluk içeren senaryolar, aynı zamanda, bireyin kendisi ya da başkası tarafından telafi edildiği ek senaryoyu da içermektedir. Bu bağlamda söz konusu çalışmada literatürde yer alan bulgular toparlanarak; suçluluk duygusunun olumlu sosyal davranışa olan etkisi, ahlaki muhakeme düzeyleri, ahlaki benlik özellikleri ve bakış açısı alma değişkeni ile birlikte incelenmiş olacaktır.

Ahlaki muhakemeler ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki bağıntı, yardım etme davranışının deneysel yöntemle ölçülmesiyle, davranışsal olarak da gözlemlenmiş olacaktır. Buna ek olarak ahlaki benlik özelliklerinin, diğèr bir deyişle bireyin benliğinde ahlaki kavramları ne kadar merkeze oturttuğunun, ahlaki davranışlara olan olumlu katkısından yola çıkarak, bu özelliklerinin, yardım etme davranışlarıyla ilişkisinin incelenmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmada, bakış açısı alma, olumlu sosyal ahlaki muhakeme düzeyi ve ahlaki benlik özellikleri gibi

gelişimsel özelliklerin, o anki duygulanımla nasıl bir etkileşim içerisinde olacağı, yardım etme davranışını ne düzeyde etkileyeceğinin araştırılması hedeflenerek, literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Araştırmada 18-28 yaş arasında ($M=20,31$), 175 (%72.9) kadın ve 65 (%27.1) erkek olmak üzere 240 lisans öğrencisine, uygun örneklem seçimi ile ulaşılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 20.31 ($ss=1.57$) dir. Katılımcıların gelir durumu dağılımına bakıldığında; 1500 TL altı geliri olanlar katılımcıların %5'ini, 1500-4000 TL geliri olanlar katılımcıların %42.4'ünü, 4000- 6000 TL geliri olanlar katılımcıların %37.5'ini, 6000 TL ve üzeri geliri olanlar katılımcıların %15.4'ünü oluşturmaktadır. Katılımcıların anne eğitim durumuna göre dağılımına göre annesi ilkokul mezunu olanlar katılımcıların %24.2'sini, ortaokul mezunu olanlar %12.9'unu, lise mezunu olanlar %48.3'ünü, lisans mezunu olanlar %13.8'ini ve yüksek lisans mezunu olanlar %0.8'ini oluşturmaktadır. Katılımcıların baba eğitim durumuna göre dağılımına göre babası ilkokul mezunu olanlar katılımcıların %12.1'ini, ortaokul mezunu olanlar %14.2'sini, lise mezunu olanlar %45'ini, lisans mezunu olanlar %24.2'sini ve yüksek lisans mezunu olanlar %4.6'sını oluşturmaktadır. Katılımcılar, orta-üst sosyo ekonomik düzeyi temsil etmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırmada kullanılan veri toplama araçları, olumlu sosyal davranışlarla ilgili ahlaki muhakeme ölçeği, ahlaki kimlik ölçeği, kişilerarası tepkisellik indeksi, suçluluk senaryoları ve kamusal mallar oyunu prosedürü ile ilgili bilgi verilmesi hedeflenmektedir.

2.2.1. Suçluluk Senaryoları

Bu çalışmada araştırmacı tarafından 4 farklı gruba rastgele atanan katılımcılara, yine araştırmacı tarafından oluşturulan farklı suçluluk senaryoları verilmiştir. Söz konusu suçluluk senaryolarının ilki, suçluluk duygusunu içermektedir. İkincisi, suçluluk senaryosuna ek olarak, söz konusu suçluluk duygusunun bireyin kendisi tarafından onarıldığı bir senaryo daha içermektedir. Üçüncü senaryo, suçluluk senaryosuna ek olarak, bireyin suçluluğunun bir başkası tarafından onarıldığı bir senaryoyu içermektedir. Dördüncü senaryo ise suçluluk duygusu içermeyen nötr bir senaryo olarak tasarlanmıştır (*bkz: EK A*). Katılımcılar senaryoları okuduktan sonra duygu durumlarını 1-11 arasında değişen bir skalada

değerlendirmişlerdir. Bu skalada, suçluluk duygusunun yanı sıra, ilgili, güçlü, mutlu, heyecanlı, hevesli gibi (bkz: EK A) duygu durumlarını da değerlendirmeleri istenmiştir. SKO ve SBO gruplarında yer alan katılımcılar artı olarak birer senaryo daha okumuşlardır. Bunun ardından tekrar duygu durumlarını değerlendirmişlerdir.

2.2.1.1. Pilot Çalışma

Çalışmada, araştırmacı tarafından oluşturulan senaryoların çalışıp çalışmadığını denetlemek adına senaryolarla ilgili bir pilot çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, her grupta 20 kişi olmak üzere 4 gruptan oluşan katılımcılara söz konusu 4 farklı senaryo verilmiştir (Bkz: EK A). Kontrol grubuna nötr bir senaryo, suçluluk, SKO ve SBO gruplarına, suçluluk duygusu içeren bir senaryo verilmiştir. SKO ve SBO gruplarında yer alan katılımcılar, ek olarak telafi içeren birer senaryo daha okumuşlardır. Katılımcılar bu senaryoları okuduktan sonra duygu durumlarını 1 ile 11 arasında değişen bir skalada değerlendirmişlerdir (Bkz: EK A). Buna göre; SKO, ve kontrol gruplarının suçluluk puanlarının, suçluluk ve SBO gruplarının suçluluk puanından anlamlı düzeyde düşük olduğu tespit edilmiştir ($F(3,76)=70.75$ $p<.001$). Suçluluk senaryosu okuyan grubun suçluluk puanı ortalaması 10.35 ($ss=1.26$), kontrol grubu puan ortalaması 1.35 ($ss=0.67$), SKO puan ortalaması 2.15 ($s=1.98$) ve SBO puan ortalaması 6.4'tür ($ss=3.69$). Yapılan post hoc Bonferroni kıyaslaması sonucunda, suçluluk grubu ile SKO arasında ($p<.01$), SBO arasında ($p<.05$) ve kontrol grubu arasında ($p<.01$), suçluluk puanı bakımından anlamlı düzeyde farklılık vardır. Bu bağlamda, senaryoların, gruplar arasındaki suçluluk duygusu puanını ayırt etme bakımından işe yarar olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu senaryolar çalışmada bu nedenle kullanılmıştır.

2.2.2. Kamusal Mallar Oyunu

Bu çalışmada, olumlu sosyal davranışlar, bireylerin ihtiyacı olan bir diğerine maddi anlamda yardım etme düzeylerine göre ölçülmüştür. Kamusal mallar oyunu, her bireyin oyunun başından itibaren elinde olan kaynağı ya da parayı, oyunun devam eden turları boyunca kişisel ya da ortak hesaba aktarması yoluyla ilerleyen bir oyundur. Söz konusu oyunda bireyler varsayımsal olarak ellerinde bulunan paranın tamamını ya da bir kısmını kendilerine saklama ya da ortak olan hesaba verme şansına sahiptir, söz konusu oyunda birey ortak hesaba aktarmaksızın paranın tamamını her turda kendine de aktarabilmektedir (Capraro, 2013).

Bu bağlamda, kamusal mallar oyununun bazı özelliklerinin de kullanıldığı bir oturum gerçekleştirilerek, araştırmacı tarafından oluşturulan senaryoyu dinleyen katılımcıların, muhtaç durumda olan kişiye, kendi birikimlerinin ne kadarını vereceklerine dair karar vermeleri istenmiştir. Söz konusu senaryo katılımcıların, maddi güçlük yaşayan iş arkadaşlarına yardım etme kararı üzerinedir (*Bkz: EK B*).

Senaryo katılımcılara okunarak, kendilerine her hafta aldıkları parayı temsil eden ve verecekleri miktarı işaretlemeleri istenen fişler verilmiştir. Kamusal mallar oyunundan yola çıkılarak oluşturulan bu oyun deneysel çalışmalarda kullanılan kamusal mallar oyunu ile benzerlikler ve farklılıklar taşımaktadır. Örneğin Holt ve Laury (1997) tarafından tasarlanan kamusal mallar oyununda öğrenciler, iskambil kağıtlarıyla söz konusu oyunu oynamışlardır. Aynı değerde olan karo, kupa, maça ve sinek kartlar öğrencilere verilerek, ortak hesaba yalnızca kırmızı renkli kartları yatırdıklarında katkıda bulunabilecekleri ve siyah kartların, ellerinde tutsalar da ya da ortak hesaba yatırsalar da, maddi anlamda bir değeri olmadığı söylenmiştir. Ellerinde kalan kırmızı kartlar 4 dolar değerindeyken, ortak hesaba yatırılanlar 1 dolar değerindedir. Burada arka yüzü eş desende olan iskambil kağıtlarının kullanımı, kişinin hangi renkteki kartı yatırdığının, diğerleri tarafından bilinmemesini sağlamıştır. Böylelikle 10 ile 13 arasında değişen gruplardaki katılımcılar 10 tur boyunca söz konusu oyunu oynayarak kişisel kazançlarını ve ortak hesaba yatırdıkları kartı, kayıt için tuttıkları bireysel formlarına doldurmaktadırlar. Öğrenciler verdikleri kararları birbirleriyle paylaşma imkanına sahip olmadığı için, kararlarını bağımsız vermişlerdir (Holt ve Laury, 1997).

Bir diğer kamusal mallar oyunu prosedüründe, iklim değişikliği konusu ele alınarak, bireylerin iklim değişikliği için ne kadar yardımda bulunacağına dair bir oyun tasarlanmışlardır. Söz konusu oyunda, bireylerin her tur boyunca ellerinde 40 avro para vardır, 10 tur boyunca oynanan oyunda, ortak hesaba (yani iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını gidermek için toplanan yardım hesabına) 0,2 avro ya da 4 avro para verebilmektedirler. 10 turun sonunda, ortak hesaba 120 avro toplanabilirse, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini önlemek için gerekli miktar toplanmış olacaktır. 6'şar kişilik gruplarla oynanan bu oyunun sonunda, katılımcıların ortak hesaba yatırmadıkları ve kendi hesaplarında kalan paranın katılımcılarda kalacağı belirtilmiştir. Deneyin sonucunda 30 gruptan oluşan

katılımcıların yalnızca yarısının, 120 avro toplayabildikleri görülmüştür (Milinski ve ark, 2008).

Milinski ve ark (2008) tarafından yapılan çalışmada ortak hesapta birikmesi gereken minimum miktar katılımcılara bildirilirken, bu çalışmada böyle bir hedef konulmamıştır. Bunun nedeni katılımcıların kararlarını vermede onları kısıtlayan bir durumun önüne geçmektedir. Araştırmacı tarafından oluşturulan senaryo sonrasında katılımcıların karar vermesinin istenme nedeni de, katılımcıların ihtiyacı olan bir değeri kendi birikimlerinden ne kadarını vereceklerinin sayısal olarak tespit edilmek istenmesidir.

2.2.3. Olumlu Sosyal Davranışlarla ilgili Ahlaki Muhakeme Ölçeği (PROM)

Olumlu Sosyal Davranışlarla ilgili Ahlaki Muhakeme Ölçeği (Prosocial Moral Reasoning-PROM-R) olan ölçek; Carlo, Eisenberg ve Knight (1992) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek; beş ayrı hikayeden oluşmakta, olumlu sosyal davranışlarla ilgili ahlaki muhakemeyi ölçmektedir. Her bir hikayede, hikayedeki ana karakter kendi istek ve ihtiyaçları ile diğerinin ihtiyaçları arasında ikilem yaşamaktadır (*Bkz: EK C*). Katılımcılar her bir soruda, hikayedeki ana karakterin, söz konusu yardıma ihtiyacı olan kişiye, yardımda bulunup bulunmamasına karar verirler. Bunun ardından gelen 5'li likert tipi 6 soruyu da önem derecesine göre cevaplandırır. Ölçek, 5 alt ölçekten oluşur. Bunlar; hedonistik, onay görme, ihtiyaç odaklı stereotipik ve içselleştirilmiş ahlaki muhakemelerdir. Kumru ve ark (2004) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach alfa değerini .81 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin alt ölçekleri ve toplam puanı için Cronbach Alpha değerleri hesaplanmıştır. Buna göre ölçek toplam puanı Cronbach alfa değeri .86; stereotipik muhakeme Cronbach alfa değeri .56; ihtiyaç odaklı muhakeme Cronbach alfa değeri .60; hedonistik odaklı muhakeme Cronbach alfa değeri .60; onay odaklı muhakeme Cronbach alfa değeri .83; içselleştirilmiş muhakeme Cronbach alfa değeri .60 olarak hesaplanmıştır.

2.2.4. Kişilerarası Tepkisellik İndeksi (IRI) (Bakış Açısı Alma Alt Ölçeği)

Bu ölçek bireylerin empati ve başkalarının bakış açısını alma özelliklerini ölçmek amacıyla Davis (1983) tarafından geliştirilmiştir. Toplam madde sayısı 28 olan, 5li likert tipi ölçeğin, 4 adet alt ölçeği bulunmaktadır. Bu çalışmada bakış açısı

alma değişkenini içeren alt ölçek kullanılmıştır (*Bkz: EK D*). Söz konusu ölçekten alınan yüksek puanlar ileri düzey bakış açısı alma özelliklerine işaret etmektedir. Başkalarının bakış açısını alma alt ölçeğinin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı Kumru ve ark (2004) tarafından yapılan çalışmada “.59” olarak bulunmuştur (Kumru, Carlo ve Edwards, 2004). Bu çalışmada söz konusu ölçeğin, bakış açısı alma özellikleri alt ölçeğinin cronbach alpha değeri “.60” olarak bulunmuştur.

2.2.5. Ahlaki Kimlik Ölçeği

Söz konusu ölçek Aquino ve Reed (2002) tarafından geliştirilen bu ölçek ahlaki kimliği, içselleştirme ve sembolleştirme boyutlarını içeren iki faktörden oluşan 10 maddede ölçen, 7li likert tipi bir ölçektir. İçselleştirme faktörü, ahlak şemasının hangi düzeyde bireyin benliğinin merkezini oluşturduğunu ölçerken, sembolleştirme faktörü benlik şemasının dış dünyaya ne kadar yansıtıldığını ölçen maddeleri içermektedir. Söz konusu ölçekte bireylere dokuz tane ahlaki özellik verilerek bu özellikleri barındıran birini düşünmeleri istenmektedir. Bu bağlamda bireyler söz konusu özelliklere sahip olan bireyin bu özellikleri ne kadar eylemlerine yansıtacağını (sembolleştirme) ve de bu özelliklerin bireylerin benliğinde ne kadar önem arz ettiğini (içselleştirme) içeren ifadeleri puanlandırmaktadır (*Bkz: EK E*). Ölçeğin içselleştirme faktörü için alınan yüksek puanları, bireyin bu ahlaki kimlik özelliklerini yüksek düzeyde içselleştirdiği anlamına gelmektedir. Sembolleştirme faktörü maddelerinin toplamından alınan yüksek puanlar da bireyin bu özellikleri gündelik yaşamındaki tercihlerine fazlasıyla yansıttığını ifade etmektedir.

Aquino ve Reed (2002) tarafından üniversite öğrencileri arasında yapılan çalışmada cronbach alpha katsayısı içselleştirme faktörü için .70 sembolleştirme faktörü için .80 olarak bulunmuştur. Yılmaz ve ark (2015) tarafından yapılan çalışmada, ölçeğin, içselleştirme cronbach alpha katsayısı .77, sembolleştirme cronbach alpha katsayısı .76 olarak hesaplanmıştır. Yine aynı çalışmada ölçeğin test tekrar test korelasyon katsayısı, içselleştirme için .71, sembolleştirme için .74 olarak hesaplanmıştır.

Bu çalışmada, içselleştirme faktörünün cronbach alpha değeri .64 olarak hesaplanırken, sembolleştirme ölçeği cronbach alpha katsayısı .80 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada, Ahlaki Kimlik Ölçeği'nin test tekrar test güvenilirliğini test etmek amacıyla, katılımcılara bir ay sonra aynı ölçek tekrar uygulanmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, test re-test güvenilirliği korelasyon katsayısı sembolleştirme faktörü için tatmin edici bulunmuştur ($r=.89, p<.001$). İşselleştirme faktörü için ise korelasyon katsayısı tatmin edici bulunmuştur ($r=.77 p<.001$).

2.3. İşlem

Araştırmanın yapılması için gerekli izni almak amacıyla T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurul Başkanlığı'na, 21.04.2015 tarihinde, araştırmayı yapabilmek adına izin dilekçesi yazılmıştır. Söz konusu izin dilekçesine, araştırmanın yapılmasında sakınca olmadığına dair bilgiyi içeren onay dilekçesi 24.08.2015 tarihinde verilmiştir (*Bkz: EK F*).

Katılımcılar suçluluk manipölasyonu gruplarına rastgele seçkisiz olarak atanmışlardır. Altışar kişilik gruplar halinde randevu verilen katılımcılar, sınıflara davet edilmişlerdir. Kendilerine ilk olarak bilgilendirilmiş onam formu verilmiştir (*Bkz: EK G*). Kontrol grubuna (suçluluk duygusu içermeyen) nötr bir senaryo, suçluluk, SKO ve SBO gruplarına, suçluluk duygusu içeren bir senaryo verilmiştir. Katılımcılar bu senaryoyu okuduktan sonra duygu durumlarını 1 ile 11 arasında değişen bir skalada değerlendirmişlerdir (*Bkz: EK A*). Bunun ardından; SKO ve SBO gruplarında yer alan bireyler; suçluluğun bireyin kendisi veya başkası tarafından onarıldığı bir senaryo daha okumuşlardır. Bunun sonrasında duygu durumlarını tekrar değerlendirmişlerdir (*Bkz: EK A*). Bunun ardından araştırmacı tarafından senaryosu yazılan kamusal mallar oyunu oynatılarak katılımcıların yardım davranışı ölçölmüştür. Bunun sonrasında, katılımcılar sırasıyla olumlu sosyal ahlaki muhakemeler ölçeği, ahlaki benlik özellikleri ölçeği ve bilişsel bakış açısı alma ile ilgili ölçeğini doldurmuşlardır.

3. BULGULAR

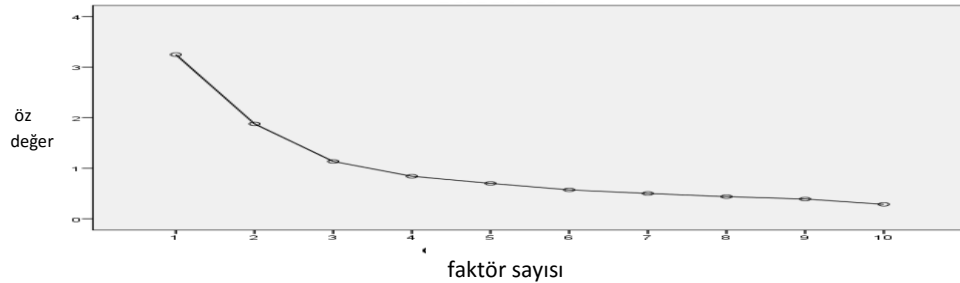
Çalışmanın bu bölümünde toplanan verilere ilişkin betimleyici istatistiklerin, varyans analizlerinin yapılması hedeflenmektedir. Verilere ilişkin betimleyici istatistikler belirtilmeden önce Ahlaki Kimlik Ölçeği için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır.

3.1. Ahlaki Kimlik Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Bu bölümde Ahlaki Kimlik Ölçeğinin yapı geçerliğini sınamak adına açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bunun sonrasında, ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı değerleri ve test re-test güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır.

3.1.1. Ahlaki Kimlik Ölçeği İçin Yapılan Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ahlaki Kimlik Ölçeği'nin, yapı geçerliğini sınamak amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz yapılmadan önce, ölçeğin faktörleştirmeye uygun olup olmadığını sınamak amacıyla KMO katsayısı ve Barlett testi değerlendirilmiştir. Buna göre, KMO katsayısı 0.76 olarak bulunurken, Barlett testi sonucu da anlamlı olarak bulgulanmıştır ($\chi^2=651.24, p<.05$). Bu aşamanın ardından, faktör analizinde maddenin öz değeri 1 olacak şekilde temel bileşenler analizi öncelikli olmak üzere varimax (25) eksen döndürmesi gerçekleştirilmiştir. Açımlayıcı faktör analizine göre ölçeğin öz değeri 1'den yüksek 3 faktörden oluştuğu ve bu faktörlerin de toplam varyansın % 62.63'ünü açıkladığı gözlemlenmiştir. Ancak faktör sayısını azaltmak için bir yöntem olarak kabul edilen “yamaç –birikinti grafiği” incelendiğinde ölçek formunun 2 alt boyuta işaret ettiği görülmüştür.

Şekil 1. Ahlaki Kimlik Ölçeği Yamaç-Birikinti Grafiği Faktör Yapısı Şekli

Madde yük değerinin en az .40, maddelerin tek bir faktörde yer alması ve iki faktörde yer alan maddeler arasında en az .10 fark olmasına dikkat edildiğinde ölçek

formunun faktör sayısının 2'ye indiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, ölçeğin; 1,2,3,4 ve 10. Maddeleri ölçeğin 1. Faktörünü oluştururken, ölçeğin, 5,6,7,8 ve 9. Maddeleri ölçeğin 2. Faktörünü oluşturmaktadır. Aquino ve Reed (2002) tarafından yapılan çalışmada da ölçek 2 faktörlü olarak bulunmuştur. Birinci faktör içselleştirme faktörü olarak adlandırılırken, ikinci faktör de sembolleştirme olarak adlandırılmıştır. İçselleştirme faktörü varyansın %34.81'ini açıklarken, sembolleştirme faktörü varyansın %16'sını açıklamaktadır. İki faktör toplamda varyansın %50.14'ünü açıklamaktadır. İçselleştirme faktöründe yer alan maddelerin faktör yüklerinin, .74 ve .55 arasında değiştiği, sembolleştirme faktöründe yer alan maddelerin faktör yüklerinin .82 ile .42 arasında değiştiği görülmektedir. Yapılan analizler neticesinde ahlaki kimlik ölçeğinin iki faktörlü yapıda olduğu ortaya konmuştur.

3.1.2. Ahlaki Kimlik Ölçeği İçin Yapılan Güvenirlik Analizleri

Ahlaki kimlik ölçeğinin güvenirliliğini test etmek için yapılan analizler sonucunda test re-test güvenirliliği korelasyon katsayısı ($N=187$), sembolleştirme puanı için tatmin edici bulunmuştur ($r=.89$ $p<.001$). İçselleştirme puanı için ise korelasyon katsayısı ($N=187$) tatmin edici bulunmuştur ($r=.77$ $p<.001$). İçselleştirme faktörünün cronbach alpha değeri .64 olarak hesaplanırken, sembolleştirme ölçeği cronbach alpha katsayısı .80 olarak hesaplanmıştır.

3.2. Verilere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Sosyo demografik verilere ilişkin betimleyici istatistikler yöntem bölümünde sunulmuştur. Bu bölümde ise ölçek puanlarına ilişkin ortalama puanlar ve standart sapma değerleri verilmektedir.

Tablo 1: Ölçek Puanlarına İlişkin Betimleyici İstatistikler

	<i>Kadın</i>			<i>Erkek</i>			<i>Toplam</i>		
	<i>M</i>	<i>Ss</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>Ss</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>Ss</i>	<i>N</i>
Yardım Miktarı	495.14	259.95	175	537.69	240.77	65	506.66	255.10	240
Bakış Açısı Alma	25.46	4.44	175	24.32	4.31	65	25.15	4.42	240
İçselleştirme	26.70	2.88	175	25.52	3.23	65	27.04	4.29	240
Sembolleştirme	22.92	5.77	175	20.63	5.59	65	19.40	6.15	240

Ahlaki-Muhakeme T.	1.61	.08	175	1.66	.09	65	1.62	.09	240
Hedonistik Muhakeme	.23	.04	175	.23	.04	65	.23	.04	240
Stereotipik Muhakeme	.17	.03	175	.17	.03	65	.17	.03	240
Onay-Odaklı Muhakeme	.28	.04	175	.25	.05	65	.27	.05	240
İhtiyaç-Odaklı Muhakeme	.16	.03	175	.17	.03	65	.17	.03	240
İçselleştirilmiş Muhakeme	.13	.03	175	.15	.03	65	.14	.03	240

Yapılan yardım miktarı cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır ($t(238)=-1.14$ $p>.05$). Katılımcıların, bakış açısı alma özellikleri cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklıdır ($t(238)=1.78$ $p<.05$). Katılımcıların ahlaki kimlik özellikleri içselleştirme puanı cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklıdır ($t(238)=2.73$ $p<.05$). Katılımcıların ahlaki kimlik özellikleri sembolleştirme puanı cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklıdır ($t(238)=2.75$ $p<.05$). Katılımcıların cinsiyete göre ahlaki muhakeme puanları, hedonistik ve stereotipik muhakemeler bakımından farklılaşmamaktadır. Cinsiyete göre onay odaklı muhakemeler bakımından anlamlı düzeyde farklılık vardır ($t(238)=4.04$ $p<.01$). Cinsiyete göre ihtiyaç odaklı muhakemeler bakımından anlamlı düzeyde farklılık vardır ($t(238)=-1.90$, $p<.05$). Cinsiyete göre içselleştirilmiş muhakemeler bakımından anlamlı düzeyde farklılık vardır ($t(238)=-3.80$, $p<.01$). Cinsiyete göre ahlaki muhakemeler toplam puanı bakımından anlamlı düzeyde farklılık vardır ($t(238)=-3.98$, $p<.01$).

Tablo 2:Suçluluk Puanına İlişkin Betimleyici İstatistikler

	Suçluluk		SKO*		SBO**		Kontrol		Toplam	
	M	Ss	M	Ss	M	Ss	M	Ss	M	Ss
Suçluluk 1	9.88	1.39	9.20	2.52	9.21	2.32	1.16	.45	7.36	4.04
Suçluluk 2			1.71	1.24	5.53	3.23				

*SKO: Suçluluk Kendi Tarafından Onarma, **SBO: Suçluluk Başkası Tarafından Onarma

Tablo 2’de, her bir suçluluk grubunda yer alan katılımcıların ($n=60$), ilk senaryoyu okuduktan sonra duygu durum değerlendirmelerinden alınan suçluluk puanı ortalamaları ve standart sapmaları gösterilmiştir. Suçluluk puanı 2 ise, ikinci senaryoyu okuyan SKO ve SBO gruplarının, bu senaryo sonrasındaki suçluluk puanı ortalamasını göstermektedir. SBO, SKO ve suçluluk gruplarının suçluluk puanı ortalamaları birbirlerinden anlamlı düzeyde farklı değildir; ancak kontrol grubunun suçluluk puanı diğer 3 grubun suçluluk puanından anlamlı düzeyde düşüktür ($F(3,236)=295.23$ $p<.001$ $\eta^2=0.79$). SBO ve SKO gruplarının suçluluk 2 puanları birbirinden anlamlı düzeyde farklıdır ($t(118)=8.52$ $p<.001$).

3.3. Değişkenlere İlişkin Analizler

Bu bölümde, söz konusu değişkenlere ilişkin, çalışmanın hipotezleri doğrultusunda analizler yapılmıştır.

Hipotez 1: Suçluluk grubunda bulunan bireylerin yardım miktarı, suçluluk kendi tarafından onarma, suçluluk başkası tarafından onarılma ve kontrol gruplarında yer alan bireylerden anlamlı düzeyde fazladır.

Birinci hipotez kapsamında, suçluluk senaryoları bakımından ayrılan gruplarda, toplanan yardım parasının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçları tabloda yer almaktadır.

Tablo 3: Suçluluk Gruplarına Göre Yapılan Yardımın Farklılaşıp Farklılaşmadığını Anlamak Üzere Yapılan Varyans Analizi Sonuçları

	<i>S</i>	<i>F</i>	η^2	<i>p</i>
Yardım Miktarı	3	51.13	.39	.00

$N=240$ $p<.001$

Tablo 3’te görüldüğü gibi, suçluluk gruplarına göre ayrılan gruplarda, yapılan toplam para yardımı bakımından anlamlı düzeyde farklılık bulunmaktadır ($F(3,236)=51.13$ $p<.001$, $\eta^2=.39$). Bu sonuçtan yola çıkarak hangi grupların birbirlerinden anlamlı düzeyde farklı olduğunu anlamak üzere *post hoc Bonferroni* kıyaslaması yapılmıştır. Buna göre suçluluk grubunda yer alan katılımcıların yaptıkları yardım miktarı ortalamaları tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Buldukları Suçluluk Grubuna ve Cinsiyete Göre Yardım Miktarı Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

	<i>Kadın</i>		<i>Erkek</i>		<i>Toplam</i>	
	<i>M</i>	<i>Ss</i>	<i>M</i>	<i>Ss</i>	<i>M</i>	<i>Ss</i>
Suçluluk	767.50	257.09	800	153.03	778.33	226.8
SKO*	413	178.08	355	215.31	433.33	184.08
SBTO**	464.42	208.71	462.50	118.77	464.16	198.31
Kontrol	337.87	196.46	433.30	164.08	380.83	198.31
Toplam	495.14	259.95	537.69	240.77		

*SKO: Suçluluk Kendi Onarma, **SBO: Suçluluk Başkası Onarma

Post hoc Bonferroni sonucuna göre; suçluluk grubunda yer alan katılımcıların yaptıkları yardım miktarı, kontrol grubunda yer alan katılımcıların yaptıkları yardım miktarından anlamlı düzeyde fazladır ($p < .001$). Suçluluk grubunda bulunanların yardım miktarı, SKO grubundan ($p < .001$) ve SBO grubundan anlamlı düzeyde fazladır ($p < .001$). Bununla birlikte, kontrol grubunda yer alan katılımcıların yaptıkları para yardımı, SBO ($p < .05$) ve suçluluk grubundan anlamlı düzeyde düşüktür ($p < .01$).

Hipotez 2: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler toplam puanı ve alt ölçekleri puanlarına göre gruplara ayrılan katılımcıların, yardım miktarı farklılaşmaktadır.

İkinci hipotez kapsamında, olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin, yapılan para yardımı bakımından anlamlı farklılık yaratıp yaratmayacağını anlamak amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmak istenmiştir. Ancak söz konusu varyans analizi yapılmadan önce olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin toplam puanı ve alt ölçeklerinden aldıkları puana göre katılımcılar ortalama puan temel alınarak ikiye ayrılmıştır. Puan ortalamalarına göre ikiye ayrılan katılımcıların frekans ve yüzdeleri Tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo 5: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakeme Puanlarına Göre Ayrılan Katılımcıların Frekans ve Yüzdeleri

<i>Değişkenler</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Ahlaki Muhakeme Düşük	109	45.6	Onay-Odaklı Muhakeme Düşük	104	43.5
Ahlaki Muhakeme Yüksek	130	54.4	Onay-OdaklıMuhakemeYüksek	135	56.5
Toplam	239	100	Toplam	239	100
Hedonistik Muhakeme Düşük	112	50.9	İhtiyaç-Odaklı Muhakeme Düşük	117	49.2
Hedonistik Muhakeme Yüksek	108	40.1	İhtiyaç-Odaklı Muhakeme Yüksek	121	50.8
Toplam	220	100	Toplam	238	100
Stereotipik Muhakeme Düşük	112	46.7	İçselleştirilmiş Muhakeme Düşük	128	53.6
Stereotipik Muhakeme Yüksek	128	53.3	İçselleştirilmiş Muhakeme Yüksek	111	46.4
Toplam	240	100	Toplam	239	100

Tablo 5'te, ahlaki muhakemeler ölçeğinden aldıkları puanlara göre katılımcılar ortalama puandan yüksek ve düşük alanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Katılımcılar ahlaki muhakemeler ölçeği toplam puanı, hedonistik ahlaki muhakeme puanı, stereotipik muhakeme puanı, onay odaklı muhakeme puanı, ihtiyaç odaklı muhakeme puanı ve içselleştirilmiş ahlaki muhakeme puanı bakımından iki gruba ayrılmıştır. Tablo 6'da ise katılımcıların, ahlaki muhakeme gruplarına göre, yaptıkları yardım miktarı ortalaması ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Tablo 6: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakeme Puanlarına Göre İki Gruba Ayrılan Katılımcıların Yardım Miktarı Ortalamaları ve standart Sapmaları

	<i>Düşük</i>			<i>Yüksek</i>		
	<i>M</i>	<i>Ss</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>Ss</i>	<i>n</i>
Ahlaki Muhakeme Toplam	473.39	219.59	109	535.0	280.06	130
Hedonistik Muhakeme	500.89	274.76	112	518.51	247.09	108
Stereotipik Muhakeme	487.05	221.86	112	523.82	280.74	128
Onay-Odaklı Muhakeme	566.82	268.90	104	460.00	235.53	135
İhtiyaç-Odaklı Muhakeme	469.65	241.66	117	540.08	264.54	121
İçselleştirilmiş Ahlaki Muhakeme	488.28	249.21	128	529.27	261.85	111

Katılımcılar, olumlu sosyal ahlaki muhakeme toplam puanlarına göre iki gruba ayrıldıktan sonra yaptıkları para yardımı bakımından kıyaslanmıştır. Varyans analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($F(1,237)=3.48$ $p>.05$, $\eta^2=.01$).

Hedonistik ahlaki muhakemeler bakımından katılımcıların yardım miktarının farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak üzere varyans analizi yapılmıştır.

Katılımcılar, hedonistik ahlaki muhakemeler toplam puanlarına göre iki gruba ayrıldıktan sonra yaptıkları para yardımı bakımından kıyaslanmıştır. Varyans analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($F(1,218)= 0.25$ $p>.05$, $\eta^2=.00$).

Stereotipik ahlaki muhakemeler bakımından katılımcıların yardım miktarının farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak üzere varyans analizi yapılmıştır.

Katılımcılar, stereotipik ahlaki muhakemeler toplam puanlarına göre iki gruba ayrıldıktan sonra yaptıkları para yardımı bakımından kıyaslanmıştır. Varyans analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($F(1,218)= 1.24$ $p>.05$, $\eta^2=.00$).

Onay Odaklı ahlaki muhakemeler bakımından katılımcıların yardım miktarının farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak üzere varyans analizi yapılmıştır.

Katılımcılar, onay odaklı ahlaki muhakemeler toplam puanlarına göre iki gruba ayrıldıktan sonra yaptıkları para yardımı bakımından kıyaslanmıştır. Varyans analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($F(1,238)= 10.67$ $p<.001$, $\eta^2=.04$). Onay odaklı ahlaki muhakeme puanı yüksek olanlar ($M=460$; $ss=235.53$) düşük puan alanlara göre ($M=566.82$; $ss=268.90$) anlamlı düzeyde daha az para yardımında bulunmuşlardır.

İhtiyaç odaklı ahlaki muhakemeler bakımından katılımcıların yardım miktarının farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak üzere varyans analizi yapılmıştır.

Katılımcılar, ihtiyaç odaklı ahlaki muhakemeler toplam puanlarına göre iki gruba ayrıldıktan sonra yaptıkları para yardımı bakımından kıyaslanmıştır. Varyans analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($F(1,236)= 4.58$ $p<.05$, $\eta^2=.01$). İhtiyaç odaklı ahlaki muhakeme puanı yüksek olanlar ($M=540.08$

$ss=264.54$), düşük puan alanlara göre ($M=469.65$ $ss=241.66$) anlamlı düzeyde daha fazla para yardımında bulunmuşlardır.

İçselleştirilmiş ahlaki muhakemeler bakımından katılımcıların yardım miktarının farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak üzere varyans analizi yapılmıştır.

Katılımcılar, içselleştirilmiş ahlaki muhakemeler toplam puanlarına göre iki gruba ayrıldıktan sonra yaptıkları para yardımı bakımından kıyaslanmıştır. Varyans analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($F(1,237)= 1.53$ $p>.05$, $\eta^2=.00$).

Hipotez 3: Ahlaki benlik özelliklerinin içselleştirme ve sembolleştirme faktörlerinin puanlarına göre gruplara ayrılan katılımcıların yaptıkları yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Üçüncü hipotez kapsamında, ahlaki benlik özelliklerinin yapılan para yardımı bakımından anlamlı farklılık yaratıp yaratmayacağını anlamak hedefiyle tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmak istenmiştir. Ancak söz konusu varyans analizi yapılmadan önce ahlaki benlik özelliklerinin toplam puanı ve alt ölçeklerinden aldıkları puana göre katılımcılar ortalama puan temel alınarak ikiye ayrılmıştır. Puan ortalamalarına göre ikiye ayrılan katılımcıların frekans ve yüzdeleri Tablo 13'te belirtilmiştir.

Tablo 7: Ahlaki Kimlik Özellikleri Puanlarına Göre Ayrılan Katılımcıların Frekans ve Yüzdeleri

	<i>f</i>	<i>%</i>		<i>f</i>	<i>%</i>
İçselleştirme Düşük	124	48.3	Sembolleştirme Düşük	128	46.7
İçselleştirme Yüksek	116	51.7	Sembolleştirme Yüksek	112	53.3
Toplam	240	100	Toplam	240	100

Tablo 8: Ahlaki Kimlik Özellikleri Faktörlerine Göre İki Gruba Ayrılan Katılımcıların Yardım Miktarı Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	<i>Düşük</i>			<i>Yüksek</i>		
	<i>M</i>	<i>Ss</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>Ss</i>	<i>n</i>
İçselleştirme	506.04	257.29	124	507.32	253.86	116
Sembolleştirme	495.70	239.01	128	518.51	247.09	112

Ahlaki kimlik özelliklerinin içselleştirme faktörü bakımından katılımcıların yardım miktarının farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak üzere varyans analizi yapılmıştır.

Katılımcılar, içselleştirilmiş ahlaki kimlik özellikleri toplam puanlarına göre iki gruba ayrıldıktan sonra yaptıkları para yardımı bakımından kıyaslanmıştır. Varyans analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($F(1,238) = 0.02$ $p > .05$, $\eta^2 = .00$).

Katılımcılar, sembolleştirme ahlaki benlik özellikleri toplam puanlarına göre iki gruba ayrıldıktan sonra yaptıkları para yardımı bakımından kıyaslanmıştır. Varyans analizi sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($F(1,238) = 0.50$ $p > .05$, $\eta^2 = .00$).

Suçluluk manipülasyonu grupları, ahlaki benlik özellikleri ve olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin yapılan para yardımına olan etkisi yapılan varyans analizleriyle hipotezler kapsamında incelenmiştir. Bununla birlikte suçluluk duygusu, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler, ahlaki benlik özellikleri, bakış açısı alma özelliklerinin para yardımı ile ilişkisini anlamak amacıyla korelasyon yapılmıştır.

Tablo 9: Suçluluk Duygusu, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler, Ahlaki Kimlik, Bakış Açısı Alma, Para Yardımı İlişkisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5
1. Suçluluk Puanı ***	----				
2. Yapılan Yardım	.31**	----			
3. Ahlaki Muhakeme Toplam	.11	.14*	----		
4. İçselleştirme Puan	-.00	-.03	.25**	----	
5. Sembolleştirme Puan	-.01	.01	-.10	.30**	----
6. Bakış Açısı Alma Puanı	-.09	.09	.21**	.24**	.12*

*N=240 *p<.05 **p<.01*

Yapılan korelasyon analizi sonucunda suçluluk puanı ile yapılan yardım miktarı arasında olumlu yönde, anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.31$ $p<.001$). Suçluluk duygusu arttıkça yapılan yardım miktarı da artmaktadır.

Yapılan yardım miktarı ile olumlu sosyal ahlaki muhakeme toplam puanı ile de olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.14$ $p<.05$). Buna göre yapılan yardım miktarı arttıkça bireylerin olumlu sosyal muhakeme kurma puanı da yükselmektedir.

Bakış açısı alma özellikleri ile ahlaki muhakemeler arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=.21$ $p<.01$). Buna göre bakış açısı alma puanı arttıkça ahlaki muhakeme puanı artmaktadır.

Bakış açısı alma özellikleriyle içselleştirme ahlaki benlik özellikleri arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=.24$ $p<.01$). Buna göre bakış açısı alma puanı arttıkça içselleştirme ahlaki benlik puanı artmaktadır.

İçselleştirme ahlaki benlik puanı ile ahlaki muhakeme toplam puanı arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.25$ $p<.01$). Buna göre içselleştirme ahlaki benlik puanı arttıkça ahlaki muhakeme puanı artmaktadır.

Bakış açısı alma özellikleriyle sembolleştirme ahlaki benlik özellikleri arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=.12$ $p<.05$). Buna göre bakış açısı alma puanı arttıkça sembolleştirme ahlaki benlik puanı artmaktadır.

Suçluluk duygusu, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler, ahlaki benlik özellikleri, bakış açısı alma özelliklerinin para yardımı ile ilişkisini anlamak amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır, buna ek olarak suçluluk duygusu, ahlaki muhakemelerin alt ölçekleri, yapılan toplam yardım, içselleştirme ahlaki benlik özelliği ve bakış açısı alma özellikleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 10: Suçluluk Duygusu, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler Alt Ölçekleri, Ahlaki Benlik Özellikleri, Bakış Açısı Alma Özelliklerinin Para Yardımı ile İlişkisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Suçluluk puanı	----								
2.Yapılan Yardım	.31**	----							
3.Stereotipik Muhakeme	.10	.08	----						
4.Hedonistik Muhakeme	-.08	.06	-.34*	----					
5.Onay-Odaklı Muhakeme	-.09	-.26**	-.44**	-.01	----				
6.İhtiyaç-Odaklı Muhakeme	.06	.12	-.21*	-.33**	-.37**	----			
7.İçselleştirilmiş M.	.06	.07	.27**	-.43**	-.54**	.02	----		
8.İçselleştirme	.11	-.00	-.18*	-.23**	.13*	-.09	.18*	----	
9.Sembolleştirme	.00	.04	-.08	.11	.04	-.04	-.06	.30**	----
10.Bakış-Açısı Alma	-.09	.09	.23**	-.26*	.07	.07	.19*	.24**	.12

$N=240$ $p<.05$ * $p<.01$ **

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, onay odaklı ahlaki muhakemeler ile, yapılan yardım miktarı arasında olumsuz yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-.26$ $p<.01$). Onay odaklı muhakeme puanı arttıkça yapılan yardım azalmaktadır.

İçselleştirme ahlaki kimlik özelliği ile hedonistik muhakeme puanı arasında olumsuz yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-.23$ $p<.01$). Hedonistik odaklı muhakeme puanı arttıkça içselleştirme ahlaki kimlik özelliği puanı azalmaktadır.

İçselleştirme ahlaki kimlik özelliği ile içselleştirme muhakeme puanı arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.18$ $p<.05$). İçselleştirme muhakeme puanı arttıkça içselleştirme ahlaki kimlik özelliği puanı artmaktadır.

İçselleştirme ahlaki kimlik özelliği ile stereotipik muhakeme puanı arasında olumsuz yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-.18$ $p<.01$). Stereotipik muhakeme puanı arttıkça içselleştirme ahlaki kimlik özelliği puanı azalmaktadır.

İçselleştirme ahlaki kimlik özelliği ile onay odaklı ahlaki muhakemeler arasında da olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.13$ $p<.05$). Buna göre içselleştirilmiş ahlaki muhakeme puanı arttıkça onay odaklı muhakeme puanı da artmaktadır.

Bakış açısı alma özellikleriyle içselleştirme ahlaki kimlik puanı arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.24$ $p<.01$). Bakış açısı alma puanı arttıkça içselleştirmiş muhakeme kurma puanı artmaktadır.

Bakış açısı alma özellikleriyle içselleştirilmiş muhakeme puanı arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.19$ $p<.01$). Bakış açısı alma puanı azaldıkça hedonistik odaklı muhakeme puanı artmaktadır.

Bakış açısı alma özellikleriyle hedonistik odaklı muhakeme puanı arasında olumsuz yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-.26$ $p<.01$). Bakış açısı alma puanı azaldıkça hedonistik odaklı muhakeme puanı artmaktadır.

Bakış açısı alma özellikleriyle stereotipik odaklı muhakeme puanı arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.23$ $p<.01$). Bakış açısı alma puanı arttıkça stereotipik odaklı muhakeme puanı artmaktadır.

Tablo 11: Demografik Değişkenlerin, Para Yardımı ile İlişisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi

	1	2	3	4
1.Yardım miktarı	---	---	---	---
2.Yaş	.17**	---	---	---
3.Anne Eğitim	.19**	.14*	---	---
4.Baba Eğitim	.15*	.13*	.65**	---
5.Gelir Durumu	-.00	.15*	.27**	.23**

$N=240$ $p<.05$ * $p<.01$ **

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, yapılan yardım miktarı ile yaş arasında olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.17$ $p<.01$). Yardım miktarı ile anne eğitimi arasında olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.19$ $p<.01$). Yardım miktarı ile baba eğitimi arasında olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=.15$ $p<.05$).

Yapılan korelasyon analizleri sonucunda; yapılan toplam yardım miktarı ile anlamlı olarak ilişkili bulunan değişkenlerin, yapılan yardım miktarını ne düzeyde yordadığını anlamak amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Buna göre yardım miktarı ile ilişkili olan demografik değişkenler; yaş, baba eğitimi ve anne eğitimi ilk adımda girilerek kontrol edilmiştir. Sonraki adımda, onay odaklı muhakeme kurma, ahlaki muhakeme toplam ve suçluluk duygusunun, yardım miktarını ne düzeyde yordadığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 12: Demografik Değişkenler, Suçluluk Duygusu, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler Toplam Puanı, Onay Odaklı Muhakemenin Para Yardımını ne Düzeyde Yordadığını Anlamak İçin Yapılan Regresyon Analizi

	β	sh	t	p	Düzeltilmiş R^2
Sabit		.05			.16
Anne Eğitim	.10	.08	1.33	.18	
Baba Eğitim	.03	.06	.44	.65	
Yaş	.07	.06	1.25	.21	
Suçluluk Puanı	.26	.08	4.26	.00	
Onay odaklı Muhakemeler	-.36	.08	-4.04	.00	
Ahlaki Muhakeme Toplam	-.19	.05	-2.14	.03	

Sabit		.06		.17
Anne Eğitim	.13	.06	2.13	.03
Yaş	.07	.06	1.27	.20
Suçluluk Puanı	.26	.08	4.38	.00
Onay odaklı Muhakemeler	-.35	.08	4.03	.00
Ahlaki Muhakeme Toplam	-.18	.05	-2.12	.03
Sabit		.06		.17
Anne Eğitim	.13	.06	2.26	.02
Suçluluk Puanı	.28	.08	4.71	.00
Onay odaklı Muhakemeler	-.35	.08	-4.05	.00
Ahlaki Muhakeme Toplam	-.18		-2.05	.04

N=240 p<.05

Anne eğitimi, baba eğitimi, yaş, suçluluk puanı, onay odaklı muhakemeler ve ahlaki muhakeme toplam puanı, yardım miktarını adımda olumlu sosyal ahlaki muhakemeler toplam puanının yapılan yardım miktarını ne düzeyde açıkladığını belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır. Analizin sonucuna göre, anne eğitimi, suçluluk puanı, onay odaklı muhakemeler ve ahlaki muhakemeler toplam puanı, yardım miktarının anlamlı düzeyde yordayıcılarıdır. Bu değişkenler yardım miktarını %17 oranında açıklamaktadır.

Yapılan korelasyon analizleri sonucunda; ahlaki muhakeme toplam puanı ile anlamlı olarak ilişkili bulunan değişkenlerin ahlaki muhakeme toplam puanını ne düzeyde yordadığını anlamak amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Buna göre ahlaki muhakeme toplam puanı ile ilişkili olan, içselleştirme ahlaki kimlik özellikleri ve bakış açısı alma puanının ahlaki muhakeme toplam puanını ne düzeyde yordadığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 13: İçselleştirilme Ahlaki Kimlik Özelliği ve Bakış açısı Alma Puanlarının Ahlaki Muhakeme Toplam Puanını ne Düzeyde Yordadığını Anlamak İçin Yapılan Regresyon Analizi

	β	<i>sh</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	Düzeltilmiş R^2
Sabit		.06			
İçselleştirme	-.02	.06	-3.37	.00	.04
Bakış-Açısı Alma	-.21	.06	-.46	.64	

N=240 p<.05

Yapılan regresyon analizi sonucunda, içselleştirme ahlaki kimlik özelliğinin, ahlaki muhakeme toplam puanını anlamlı düzeyde yordadığı, bu değişkenin, ahlaki muhakeme toplam puanını yaklaşık %4 düzeyinde açıkladığı görülmektedir.

Hipotez 4: Olumlu Sosyal Ahlaki muhakemeler toplam puanı ve alt ölçekleri puanlarına göre ayrılan katılımcı gruplarıyla, suçluluk manipülasyonu gruplarının yapılan para yardımı miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Dördüncü hipotez kapsamında suçluluk manipülasyonu gruplarının ve ahlaki muhakemeleri etkileşiminin para yardımına olan etkisinin incelenmesi hedefiyle, ahlaki muhakemeler toplam puanı, hedonistik ahlaki muhakemeler, stereotipik ahlaki muhakemeler, onay odaklı ahlaki muhakemeler, ihtiyaç odaklı ahlaki muhakemeler ve içselleştirilmiş ahlaki muhakemelerin yapılan yardım miktarına etkisini incelemek amacıyla 4X2 ANCOVA yapılmıştır.

İlk olarak ahlaki muhakemeler toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla ANCOVA analizi yapılmıştır.

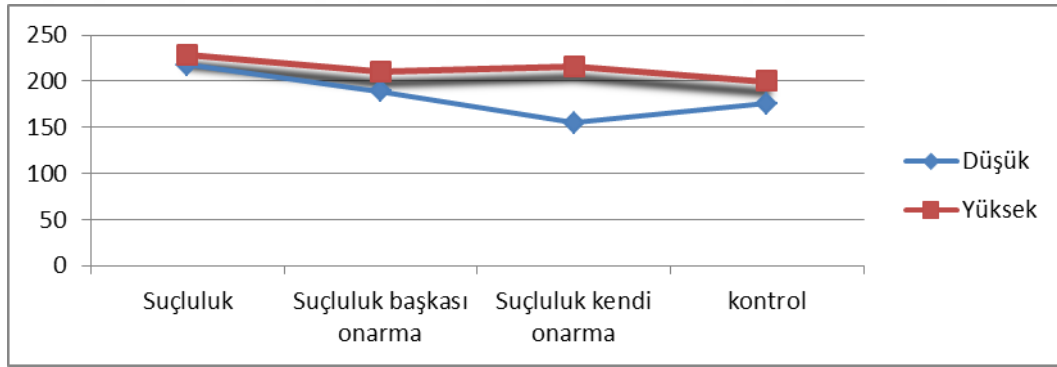
Tablo 14: Ahlaki Muhakeme toplam puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

	SS	S	MS	F	p	η^2
Suçluluk Grupları	5289413.43	3	1763137.81	43.74	.00	.36
Ahlaki Muhakeme	9668.48	1	9668.48	.24	.62	.00
Suçluluk-Grupları* Ahlaki Muhakeme	87565.88	3	29188.62	.72	.53	.00
Hata	9271105.47	230	40309.15			.63

$R^2=.40$ $p<.05$

Ahlaki muhakemeler toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla yapılan ANCOVA analizi sonucunda, ahlaki muhakemeler toplam puanı grupları ve suçluluk grupları etkileşiminin yardım miktarı üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi bulunmamıştır ($F(3,239)=0.72$ $p>.05$).

Şekil 2: Suçluluk Grupları ve Ahlaki Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği

Grafik 2'de ahlaki muhakeme toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ikiye ayrılan katılımcıların, suçluluk manipülasyonunun ayrı gruplarında yaptıkları para miktarı görülmektedir. Tüm suçluluk manipülasyon gruplarında yapılan yardım miktarının, ahlaki muhakeme toplam puanı yüksek olan gruplarda daha olduğu görülmektedir. Ancak, analiz sonucunda gözlemlendiği gibi arada anlamlı bir etkileşim etkisi yoktur. Buna ek olarak, suçluluk kendi onarma grubundaki katılımcılarda, ahlaki muhakeme toplam puanı düşük ve yüksek olan katılımcıların, yaptıkları yardım miktarı diğer suçluluk gruplarına göre daha fazla farklılaşmaktadır.

İkinci olarak hedonistik muhakeme kurma toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla 4X2 ANCOVA analizi yapılmıştır.

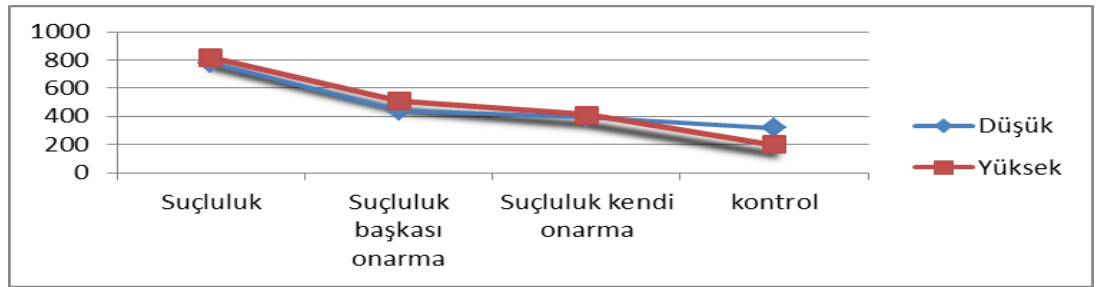
Tablo 15: Hedonistik Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

	SS	S	MS	F	p	η^2
Suçluluk Grupları	6293679.12	3	2097893.04	52.34	.00	.42
Hedonistik Muhakeme	153979.40	1	153979.40	3.84	.05	.01
Suçluluk-Grupları* Hedonistik Muhakeme	52672.93	3	17557.64	.438	.72	.00
Hata	8456713.57	211	40079.21			.56

$R^2=.43$ $p<.05$

Hedonistik Muhakeme toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla yapılan ANCOVA analizi sonucunda, hedonistik muhakeme toplam puanı grupları ve suçluluk grupları etkileşiminin yardım miktarı üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi bulunmamıştır ($F(3,219)=0.44$ $p>.05$).

Şekil 3: Suçluluk Grupları ve Hedonistik Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği

Grafik 3'te hedonistik muhakeme puanına göre düşük ve yüksek olarak ikiye ayrılan katılımcıların, suçluluk manipülasyonunun ayrı gruplarında yaptıkları para miktarı görülmektedir. Tüm suçluluk manipülasyon gruplarında yapılan yardım miktarının, ahlaki muhakeme toplam puanı yüksek olan gruplarda daha olduğu görülmektedir. Ancak, analiz sonucunda gözlemlendiği gibi arada anlamlı bir

etkileşim etkisi yoktur. Buna ek olarak, kontrol grubundaki katılımcılarda, hedonistik ahlaki muhakeme puanı düşük ve yüksek olan katılımcıların, yaptıkları yardım miktarı diğer suçluluk gruplarına göre daha fazla farklılaşmaktadır.

Üçüncü olarak stereotipik muhakeme kurma toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla 4X2 ANCOVA analizi yapılmıştır.

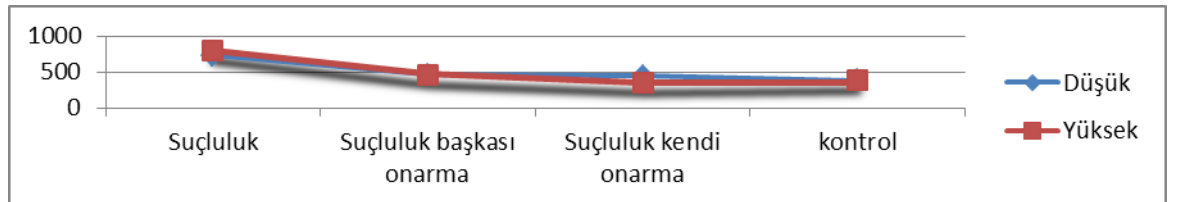
Tablo 16: Stereotipik Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

	SS	S	MS	F	p	η^2
Suçluluk Grupları	5622194.50	3	1874064.83	47.34	.00	.37
Stereotipik Muhakeme	3048.31	1	3048.31	.07	.78	.00
Suçluluk-Grupları* Stereotipik Muhakeme	219207.91	3	73069.30	1.84	.14	.01
Hata	9143713.00	231	39583.17			.61

$R^2=.43$ $p<.05$

Stereotipik Muhakeme toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla yapılan ANCOVA analizi sonucunda, stereotipik muhakeme toplam puanı grupları ve suçluluk grupları etkileşiminin yardım miktarı üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi bulunmamıştır ($F(3,239)=1.85$ $p>.05$).

Şekil 4: Suçluluk Grupları ve Stereotipik Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği

Grafik 4'de stereotipik muhakeme puanına göre düşük ve yüksek olarak ikiye ayrılan katılımcıların, suçluluk manipülasyonunun ayrı gruplarında yaptıkları para miktarı görülmektedir. Tüm suçluluk manipülasyon gruplarında yapılan yardım

miktarının, stereotipik ahlaki muhakeme puanı gruplarıyla paralel bir artış ve azalma gösterdiği gözlemlenmektedir. Dördüncü olarak onay odaklı muhakeme kurma toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla 4X2 ANCOVA analizi yapılmıştır.

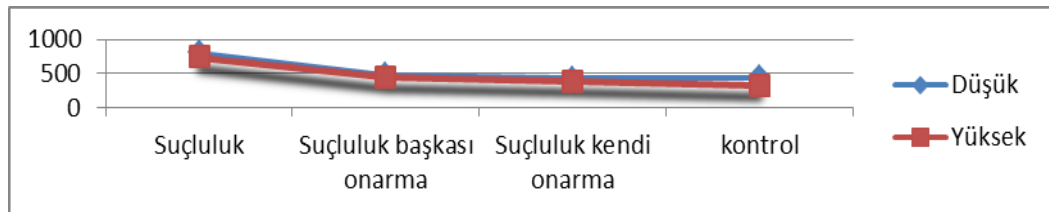
Tablo 17: Onay Odaklı Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

	SS	S	MS	F	p	η^2
Suçluluk Grupları	5607583.10	3	1869194.37	46.98	.00	.37
Onay-Odaklı Muhakeme	158352.26	1	158352.26	3.98	.04	.01
Suçluluk-Grupları* Onay-Odaklı Muhakeme	33632.40	3	11210.80	.28	.83	.00
Hata	9150326.12	230	39784.02			.61

$R^2=.43$ $p<.05$

Onay Odaklı Muhakeme toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla yapılan ANCOVA analizi sonucunda, onay odaklı muhakeme toplam puanı grupları ve suçluluk grupları etkileşiminin yardım miktarı üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi bulunmamıştır ($F(3,239)=.28$ $p>.05$).

Şekil 5: Suçluluk Grupları ve Onay Odaklı Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği

Grafik 5'te onay odaklı muhakeme toplam puanına göre yüksek ve düşük olarak ikiye ayrılan katılımcıların suçluluk manipülasyonunun ayrı gruplarında yaptıkları para miktarı görülmektedir. Tüm suçluluk manipülasyon gruplarında yapılan yardım miktarı, onay odaklı muhakeme toplam puanı düşük olan gruplarda daha fazla olduğu görülmektedir. Yapılan analizler neticesinde anlamlı bir etkileşim

etkisi tespit edilmemesine karşın, kontrol grubunda yer alan katılımcıların diğer suçluluk manipülasyonu gruplarına göre, onay odaklı muhakemelere göre ayrılan gruplarda daha farklı düzeyde para yardımı yaptığı belirlenmiştir.

Beşinci olarak ihtiyaç odaklı muhakeme kurma toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla 4X2 ANCOVA analizi yapılmıştır.

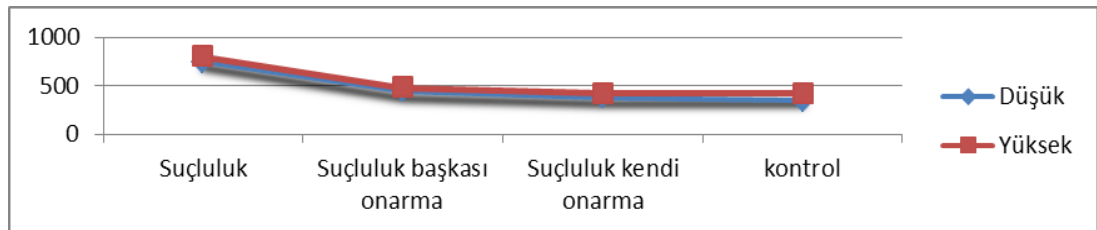
Tablo 18: İhtiyaç Odaklı Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

	SS	S	MS	F	p	η^2
Suçluluk Grupları	5937782.55	3	1979260.85	49.41	.00	.38
İhtiyaç-Odaklı Muhakeme	167389.12	1	167389.12	4.17	.04	.01
Suçluluk-Grupları* İhtiyaç-Odaklı Muhakeme	22412.86	3	7470.95	.18	.90	.00
Hata	9173326.79	229	40058.19			.59

$R^2=.40$ $p<.05$

İhtiyaç Odaklı Muhakeme toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla yapılan ANCOVA analizi sonucunda, ihtiyaç odaklı muhakeme toplam puanı grupları ve suçluluk grupları etkileşiminin yardım miktarı üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi bulunmamıştır ($F(3,238)=.18$ $p>.05$).

Şekil 6: Suçluluk Grupları ve İhtiyaç Odaklı Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği

Grafik 6'da ihtiyaç odaklı muhakeme toplam puanına göre yüksek ve düşük olarak ikiye ayrılan katılımcıların suçluluk manipülasyonunun ayrı gruplarında yaptıkları para miktarı görülmektedir. Tüm suçluluk manipülasyon gruplarında yapılan yardım miktarının ihtiyaç odaklı muhakemeler puanına göre fazla değişim göstermediği görülmektedir.

Son olarak, içselleştirilmiş muhakeme kurma toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla 4X2 ANCOVA analizi yapılmıştır.

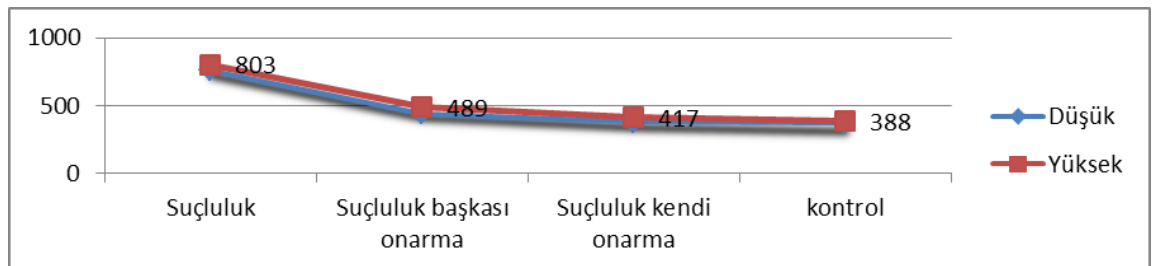
Tablo 19: İçselleştirilmiş Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

	SS	S	MS	F	p	η^2
Suçluluk Grupları	6136956.73	3	2045652.24	50.76	.00	.39
İçselleştirilmiş Muhakeme	11171.41	1	11171.41	.27	.59	.00
Suçluluk-Grupları* İçselleştirilmiş Muhakeme	88240.68	3	29413.56	.73	.53	.00
Hata	9267795.54	230	40294.76			.59

$R^2=.40$ $p<.05$

İçselleştirilmiş Muhakeme toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla yapılan ANCOVA analizi sonucunda, içselleştirilmiş muhakeme toplam puanı grupları ve suçluluk grupları etkileşiminin yardım miktarı üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi bulunmamıştır ($F(3,239)=.73$ $p>.05$).

Şekil 7: Suçluluk Grupları ve İçselleştirilmiş Muhakeme Kurma Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği

Grafik 7'de içselleştirilmiş muhakeme kurma toplam puanına göre yüksek ve düşük olarak ikiye ayrılan katılımcıların suçluluk manipülasyonunun ayrı gruplarında yaptıkları para miktarı görülmektedir. Tüm suçluluk manipülasyon gruplarında yapılan yardım miktarının içselleştirilmiş muhakemeler puanına göre değişim göstermediği görülmektedir.

Hipotez 5: Ahlaki Benlik Özellikleri içselleştirme ve sembolleştirme faktörleri puanlarına göre ayrılan katılımcı gruplarıyla, suçluluk manipülasyonu gruplarının yapılan para yardımı miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Araştırmanın beşinci hipotezi kapsamında, ahlaki benlik özelliklerinin içselleştirme ve sembolleştirme faktörlerinin, suçluluk gruplarıyla birlikte, yapılan para yardımı miktarı üzerindeki etkileşim etkisinin incelenmesi hedefiyle, bakış açısı alma değişkeni kontrol edilerek 4X2 ANCOVA yapılmıştır.

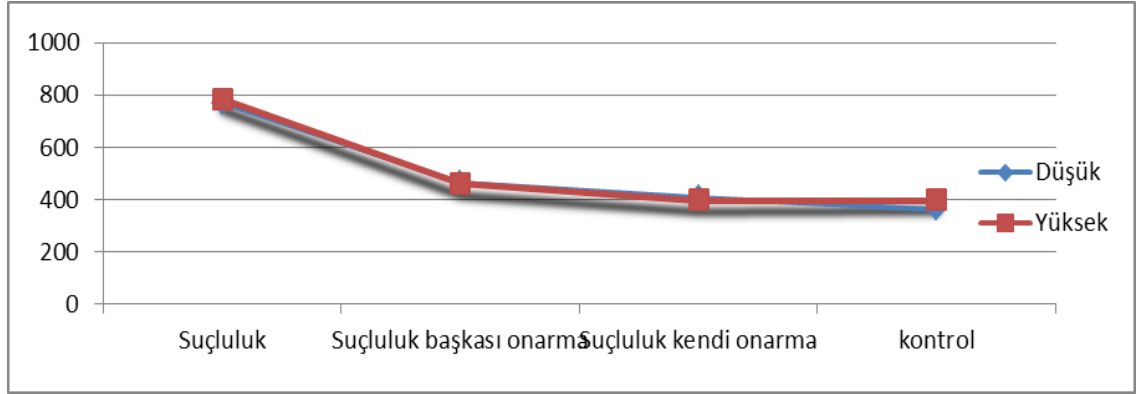
Tablo 20: İçselleştirme Ahlaki Kimlik Özellikleri Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

	SS	S	MS	F	p	η^2
Suçluluk Grupları	3983.42	3	3983.42	.10	.75	.00
İçselleştirme	6059117.41	1	2019705.80	50.84	.00	.38
Suçluluk-Grupları* İçselleştirme	187090.20	3	62363.40	1.57	.19	.01
Hata	9175737.63	231	39721.80			.59

$R^2=.41$ $p<.05$

İçselleştirilme ahlaki kimlik özelliği puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla yapılan ANCOVA analizi sonucunda, içselleştirilme ahlaki kimlik özelliği puanı grupları ve suçluluk grupları etkileşiminin yardım miktarı üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi bulunmamıştır ($F(3,239)= 1.57$ $p>.05$).

Şekil 8: Suçluluk Grupları ve İçselleştirme Ahlaki Kimlik Özelliği Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği

Grafik 8'de içselleştirilme ahlaki kimlik özelliği toplam puanına göre yüksek ve düşük olarak ikiye ayrılan katılımcıların suçluluk manipülasyonunun ayrı gruplarında yaptıkları para miktarı görülmektedir. Tüm suçluluk manipülasyon gruplarında yapılan yardım miktarının içselleştirme ahlaki benlik puanına göre değişim göstermediği görülmektedir.

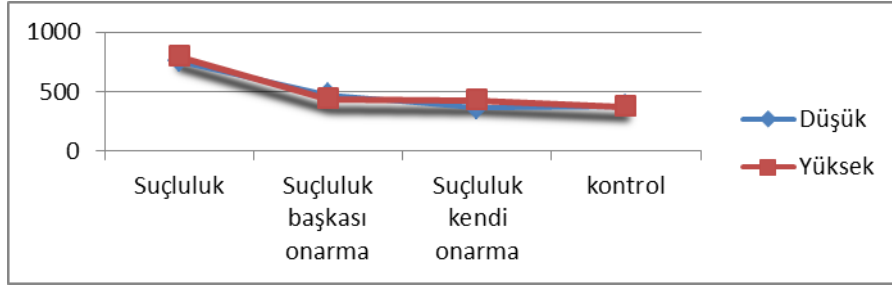
Tablo 21: Sembolleştirme Ahlaki Kimlik Özellikleri Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

	SS	S	MS	F	p	η^2
Suçluluk Grupları	6140888.27	1	2046962.75	50.69	.00	.39
Sembolleştirme	8637.82	3	8637.82	.21	.64	.00
Suçluluk-Grupları* Sembolleştirme	31221.66	3	10407.22	.25	.85	.00
Hata	9326764.22	231	40375.60			

$R^2 = .40$ $p < .05$

Sembolleştirme ahlaki kimlik özelliği puanına göre düşük ve yüksek olarak ayrılan grupların ve suçluluk gruplarının yardım miktarına olan etkileşim etkisini, bakış açısı alma puanını kontrol ederek incelemek amacıyla yapılan ANCOVA analizi sonucunda, sembolleştirme ahlaki benlik özelliği puanı grupları ve suçluluk grupları etkileşiminin yardım miktarı üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi bulunmamıştır ($F(3,239) = .258$ $p > .05$).

Şekil 9: Suçluluk Grupları ve Sembolleştirme Ahlaki Kimlik Özelliği Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği

Grafik 9'da sembolleştirme ahlaki benlik özelliği toplam puanına göre yüksek ve düşük olarak ikiye ayrılan katılımcıların suçluluk manipülasyonunun ayrı gruplarında yaptıkları para miktarı görülmektedir. Tüm suçluluk manipülasyon gruplarında yapılan yardım miktarının sembolleştirme ahlaki benlik puanına göre değişim göstermediği görülmektedir.

Çalışmanın bulgular bölümünde hipotezlere ve araştırma sorularına ilişkin gerekli görülen analizler yapılmıştır.

İlk etapta, yardım miktarı, ahlaki muhakemeler, bakış açısı alma ve ahlaki kimlik özellikleri puanlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Sonrasında, birinci hipotez kapsamında suçluluk manipülasyonu gruplarında yardım miktarı bakımından farklılaşma olup olmadığını görmek amacıyla, tek yönlü varyans analizi yapılmıştır.

İkinci hipotez kapsamında olumlu sosyal ahlaki muhakemeler toplam puanı ve alt ölçekleri gruplarının arasında yapılan para yardımı miktarı bakımından farklılık olup olmadığını araştırmak amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır.

Üçüncü hipotez kapsamında ahlaki kimlik özelliklerinin; sembolleştirme ve içselleştirme faktörleri bakımından, yapılan para yardımı miktarı bakımından farklılık yaratıp yaratmadığını anlamak amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır.

Dördüncü hipotez kapsamında ahlaki muhakemeler toplam puanı ve alt ölçeklerinin toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ikiye ayrılan katılımcı gruplarının, suçluluk manipülasyonu gruplarıyla birlikte yapılan para yardımı üzerindeki etkileşim etkisini tespit etmek amacıyla ANCOVA analizi yapılmıştır.

Beşinci hipotez kapsamında, ahlaki kimlik özellikleri içselleştirme ve sembolleştirme faktörleri toplam puanına göre düşük ve yüksek olarak ikiye ayrılan katılımcı gruplarının, suçluluk manipülasyonu gruplarıyla birlikte yapılan para yardımı üzerindeki etkileşim etkisini tespit etmek amacıyla ANCOVA analizi yapılmıştır.

Dördüncü ve beşinci hipotez kapsamında etkileşim etkisini denetleyen analizlere ek olarak yapılan para yardım miktarında, hem suçluluk grupları hem de söz konusu ahlaki kimlik özellikleri ve olumlu sosyal ahlaki muhakemeler değişkenleri nezdinde görülen değişiklikler grafiklerle gösterilmiştir.

Çalışmanın araştırma soruları kapsamında; demografik değişkenler, suçluluk puanı, yapılan yardım miktarı, ahlaki muhakeme toplam puanı, bakış açısı alma özellikleri, ahlaki kimlik özelliklerinin içselleştirme ve sembolleştirme faktörleri ve yardım miktarı arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

Korelasyon analizlerinin sonrasında, para yardım miktarı ile anlamlı düzeyde ilişkili olan, anne eğitimi, baba eğitimi, yaş, suçluluk duygusu, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler toplam puanı ve onay odaklı muhakeme kurmanın, yapılan yardım miktarının ne düzeyde yordandığını anlamak amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Para yardım miktarı; anne eğitim, suçluluk puanı, onay odaklı ahlaki muhakemeler ve ahlaki muhakemeler toplam puanı tarafından %17 düzeyinde açıklanmaktadır. Ahlaki muhakeme toplam puanı ile anlamlı düzeyde ilişkili olan, ahlaki kimlik özelliklerinin içselleştirme faktörü, bakış açısı alma özelliklerinin söz konusu değişkeni ne düzeyde yordadığını anlamak amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Ahlaki muhakeme toplam puanı, bu değişkenler bakımından %4 düzeyinde açıklandığı görülmüştür.

4. TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın hipotezleri doğrultusunda yapılan analizler ve söz konusu analizlerden elde edilen bulguların, ilgili literatür eşliğinde tartışılması hedeflenmektedir.

Hipotez 1: Suçluluk gruplarına göre, suçluluk grubundaki katılımcıların yardım miktarının, suçluluk kendi onarma, suçluluk başkası tarafından onarılma ve kontrol grubundan anlamlı düzeyde fazla olması beklenmektedir.

Çalışmanın birinci hipotezi kapsamında suçluluk manipülasyonu gruplarında yardım miktarı bakımından farklılaşma olup olmadığını görmek amacıyla, tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Yapılan analiz neticesinde, suçluluk grubundaki katılımcıların yardım miktarının, SKO, SBO ve kontrol grubundan anlamlı düzeyde fazla olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, çalışmanın birinci hipotezi kapsamında yapılan analizlerden elde edilen bulgular, ilgili literatürde yer alan çalışmaların sonuçları ile tutarlıdır. Ketelaar ve Au (2003) tarafından yapılan çalışmada, otobiyografik geri çağırma yöntemiyle oluşturulan suçluluk duygusu yaşayan grup ve kontrol grubu arasında olumlu sosyal davranışlar bakımından suçluluk duygusu yaşayan grup lehine anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir.

Benzeri biçimde, De Hooge ve ark (2007) tarafından yapılan çalışmada, araştırmacı tarafından rastgele seçkisiz gruplara ayrılan katılımcılara otobiyografik suçluluk ve utanç manipülasyonları uygulanmıştır. Bu çalışmada, suçluluk grubuna atanan katılımcıların, kendilerini suçlu hissettiren bir olayı düşünerek kağıda yazmaları istenmiş, utanç grubuna atanan katılımcıların da benzeri biçimde kendilerini utanmış hissettikleri bir durumu kağıda yazmaları istenmiştir. Kontrol grubundaki katılımcılar ise önceki hafta yaşadıkları herhangi bir günü anlatmışlardır.

Duygu durumu manipülasyonun ardından katılımcılar “Mahkum Açmazı” adlı oyunu oynamışlardır. Mahkum Açmazı oyunu, iki farklı seçenek içermektedir. Bu oyunda, katılımcılar, ellerindeki tüm jetonları partnerlerine teklif ettiğinde beraber maksimum kazanç elde edebilme imkanına sahipken (işbirliği seçeneği), jetonları kendilerine sakladıklarında en çok kazanan kendileri olacaktır (bencil seçenek). Oyun esnasında oyuncunun, partnerine vermeyi uygun gördüğü jeton sayısı çalışmadaki işbirliği düzeyini ölçmektedir. Bu oyunun ardından katılımcılar,

ilk görevde yazdıkları metni okuyarak ne kadar suçlu, utanmış olduklarını ifade eden bir ölçek doldurmuşlardır. Bunun sonrasında katılımcılar tekrar mahkum açmazı oyununu oynamışlardır. Ketelaar ve Au (2003) çalışmasına benzer biçimde, bu çalışmada da, işbirlikçi ve bencil olarak ikiye ayrılan katılımcıların, duygu manipülasyonuna göre buldukları gruplarda, ikinci mahkum açmazı oyununda gösterdikleri işbirliği davranışları kıyaslanmıştır. Bunun sonucunda, suçluluk manipülasyonuna uğrayan grupta yer alan ve aynı zamanda bencil olarak gruba sınıflandırılan katılımcıların işbirliği davranışlarının kontrol grubundan anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur (De Hooge ve ark, 2007).

De Hooge ve ark (2007) ve Ketelaar ve Au (2003) çalışmaları suçluluk manipülasyonu bakımından ve işbirliği davranışlarının ölçülmesi bakımından bu çalışma ile farklılık göstermektedir. Bu çalışmada, katılımcılara suçluluk duygusu yaratması beklenen senaryolar verilmiştir. İşbirliği davranışları ise mahkum açmazı oyunu yerine kamusal mallar oyunu ile ölçülmüştür. Kamusal mallar oyunu, mahkum açmazı oyunundan farklı olarak 5 ile 6 kişilik gruplarla oynanan, bireylerin kendi kaynaklarından ortak bir hesaba ne kadar para yatıracaklarını ölçerek, yardım davranışının gözlemlendiği bir oyundur. Bu farklılıklara rağmen, bu çalışmanın bulguları söz konusu çalışmalarla tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda farklı yöntemlerle elde edilen bu bulgunun literatüre önemli düzeyde katkı sağladığı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın suçluluk manipülasyonuna benzer biçimde De Hooge (2012) tarafından çalışmada ise, suçlulukla ilgili senaryolara, suçluluğun kısmen ya da tamamen telafi edildiği ve onarıldığı senaryolar eklenerek bireylerin olumlu sosyal davranışlarının, suçluluk duygusu telafi edilen ve edilmeyen gruplarda nasıl farklılaştığı incelenmiştir.

Bunun sonucunda, bireyin suçluluk duygusunun başkası tarafından telafi edilmesinin, telafi edilmediği duruma kıyasla bireyde suçluluk duygusunu azalttığını bu durumun da olumlu sosyal davranışlarında azalmaya yol açtığını, suçluluk duygusu arttıkça verilen para miktarında artış olduğu gözlenmiştir (De Hooge, 2012).

Daha önce belirlediği gibi bu çalışmada, suçluluk manipülasyonu gruplarında yer alan katılımcıların tümü, kontrol grubunda yer alan katılımcılardan anlamlı düzeyde fazla miktarda para yardımında bulunmuşlardır. De Hooge (2012)

tarafından yapılan çalışmada, benzer biçimde, suçluluk duygusunun azalması neticesinde, suçluluk duygusunu birey kendi onardığında yardım miktarının daha az olduğu görülürken, başkası tarafından söz konusu suçluluk duygusu onarıldığında yardım miktarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Benzeri biçimde, bu çalışmada kontrol grubunun yardım miktarının, SBO ve suçluluk gruplarından anlamlı düzeyde düşük olduğu bulunmuş; ancak SKO grubu ile kontrol arasında yardım bakımından anlamlı farklılık bulunmamıştır. SKO grubu, daha önce belirtildiği gibi, suçluluğun bireyin kendisi tarafından onarıldığı ek bir senaryo daha içermektedir. Bu bağlamda bu senaryoyu okuyan bireyin olası suçluluk duygusu, suçluluk ve SBO gruplarında yer alan katılımcılara göre daha fazla azaldığı için, kontrol grubu ile SKO arasında yardım bakımından anlamlı farklılığın bulunmadığı görülmektedir. Nitekim, SBO, SKO, suçluluk ve kontrol gruplarının, suçluluk duygu durum puanı incelendiğinde, kontrol grubu ile, SBO ve suçluluk grubu arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunurken, SKO ile anlamlı düzeyde farklılık bulunmamıştır. Suçluluk duygu durum puanının, kontrol ve SKO grupları bakımından azalması, yardım davranışı bakımından, iki grup arasında farklılık bulunmamasının nedenidir.

Yukarıda sözü edilen çalışmaların bulguları ve bu çalışmada elde edilen bulgular, bireylerin suçlu hissettiklerinde, söz konusu olumsuz duyguların yarattığı zarardan korunmak için, bu zararı telafi etmek üzere eylemde bulunma girişimlerini göstermektedir. Diğer bir deyişle, sosyal duygular, özellikle de suçluluk duygusu, bireylerin olumlu sosyal davranma olasılığını arttırarak, hem duyguyu yaşayan birey hem de çevresindekiler için olumlu sonuçlara yol açmaktadır.

Özetle çalışmanın birinci hipotezi kapsamında yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular, Cialdini ve ark (1982) tarafından ortaya konulan, olumsuz duyguları giderme hipotezi ile tutarlıdır (aktaran Bierhoff, 2002). Bu hipotez, suçluluk duyguları, yardım etme davranışları ve genel anlamda olumlu sosyal davranışlar arasında bağıntı kurmaktadır. Buna göre, suçluluk duyguları bireyde olumsuz bir duygulanım yaratır ve bunun neticesinde bireyler, bu duygulanım kurtulma isteğiyle hareket eder. Bu kurtulama isteği de, bireyin kendini daha iyi hissetmek adına ya da olumsuz duygulanımları olumluya çevirmek adına olumlu sosyal davranışlar bulunmasıyla sonuçlanır. Ancak suçluluk duygusunun telafi edilme imkanı olduğu

durumlarda, birey telafiyi kendisi yapıyorsa, suçluluk duygusu ve yardım davranışı azalırken, başkası tarafından telafi edildiğinde yardım davranışının kısmi olarak azalabileceği görülmüştür.

Hipotez 2: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler toplam puanı ve alt ölçekleri puanlarına göre gruplara ayrılan katılımcıların yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Çalışmanın ikinci hipotezi kapsamında, olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin yapılan para yardımı miktarı bakımından farklılık yaratıp yaratmadığına yönelik analizler yapılmıştır. Bu analizlerden elde edilen bulgular sonucunda, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler toplam puanı, hedonistik muhakeme kurma puanı, içselleştirilmiş muhakeme kurma puanı ve stereotipik muhakeme kurma puanları, puan ortalamaları temel alınarak yüksek ve düşük olarak ikiye ayrılan katılımcıların, yardım etme miktarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Bu bağlamda çalışmanın söz konusu bulguları ilgili literatürle tutarlı bir eğilim sergilememiştir.

Kumru ve ark (2004) tarafından yapılan çalışmada, ahlaki muhakemelerin yalnızca toplam puanı esas alınarak ergenlerin olumlu sosyal davranışlarıyla olumlu sosyal ahlaki muhakeme düzeyleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Çalışmanın sonucunda, ahlaki muhakeme toplam puanı yükseldikçe olumlu sosyal davranışların da artış gösterdiği, aralarında olumlu yönde ve anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Kumru ve ark, 2004). Ancak sözü geçen çalışmada, olumlu sosyal davranışlar, Carlo ve Randall (2002) tarafından geliştirilen olumlu sosyal davranışlar eğilimi ölçeğiyle ölçülmüştür. Bu çalışmada ise, olumlu sosyal davranış, kamusal mallar oyunundan yararlanılarak geliştirilen bir yöntemle ölçülmüş, yapılan para yardımı miktarı bakımından gruplar birbirleriyle kıyaslanmıştır. Bir diğer unsur da çalışmada olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin yalnızca toplam puanının analizlerinin yapılmış olmasıdır (Kumru ve ark, 2004). Ancak bu çalışmada olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin alt ölçekleri de değerlendirmeye katılmış ve yardım miktarı bakımından kıyaslamalar yapılmıştır.

Kumru ve ark (2004) tarafından yapılan çalışmaya ilişkin bir diğer farklılık, katılımcı grubunun orta ergenlik dönemindeki bireylerden oluşmasıdır. Labouvie-Vief'e (2003) göre, ergenlikten yetişkinlik evresine geçişte bireyler, varsayımsal düşünme biçimlerinden, pragmatik olan düşünme biçimine doğru ilerler (aktaran Berk, 2007). Bu çalışmadaki katılımcıların buldukları evre göz önüne alındığında,

orta ergenlik dönemindeki bireylere göre daha gerçekçi ya da varsayımdan uzak düşünme eğiliminde oldukları düşünülmektedir. Bunun nedeninin de yetişkinlik dönemine geçişle birlikte, artan sorumluluklar ve çeşitlenen roller sebebiyle, günlük yaşamın zorlukları ve çelişkilerinin daha fazla farkına varılması olduğu düşünülmektedir.

Olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin olumlu sosyal davranışlarla ilişkisini inceleyen Eisenberg ve ark (2005) tarafından yapılan çalışmada, yardım etme davranışının ve ahlaki muhakeme toplam puanı, onay odaklı muhakeme kurma, stereotipik muhakeme kurma, ihtiyaç odaklı muhakeme kurmanın yaşla birlikte, 15 yaşından 20 yaşına gelinene kadar birlikte artış gösterdiğini bulgulamışlardır.. İçselleştirilmiş ahlaki muhakemelerin ise, ergenlikten 20li yaşların ortasına değin artış göstermediği, bununla birlikte artan yardım davranışıyla söz konusu ahlaki muhakeme tipinin ilişkilendirilemediği belirtilmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bu çalışmada elde edilen, içselleştirilmiş ahlaki muhakeme puanına göre katılımcıların para yardım miktarının farklılaşmaması bulgusu, Eisenberg ve ark (2005) tarafından yapılan çalışmada elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

Eisenberg ve ark (2014) yapılan bir başka boylamsal çalışmada da, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler toplam puanının, katılımcıların anneleri tarafından rapor edilen okul öncesindeki olumlu sosyal davranışlarıyla, kendileri ve arkadaşları tarafından rapor edilen güncel olumlu sosyal davranışlarıyla ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

İkinci hipotez kapsamında yapılan analizler neticesinde, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler toplam puanı, hedonistik ahlaki muhakemeler, stereotipik ahlaki muhakemeler ve içselleştirilmiş ahlaki muhakemeler bakımından gruplara ayrılan katılımcıların, yaptıkları yardım miktarı bakımından farklılık göstermediği ortaya konmuştur. Ancak, onay odaklı ahlaki muhakemeler ve ihtiyaç odaklı ahlaki muhakemeler bakımından katılımcıların para yardımı miktarının anlamlı düzeyde değiştiği gözlemlenmiştir. Onay odaklı muhakeme puanı düşük olan katılımcılar, yüksek olanlara göre daha fazla yardım davranışında bulunmuşlardır. İhtiyaç odaklı muhakeme puanı yüksek olan katılımcıların ise düşük puan alanlara göre daha fazla yardım davranışında bulunduğu gözlenmiştir. Çalışmanın bu bulguları; Carlo ve ark

(1996) tarafından yapılan çalışma ile tutarlıdır. Söz konusu çalışmada onay odaklı muhakemelerle yardım davranışlarının negatif yönde; ihtiyaç odaklı muhakemelerin ise pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Benzeri biçimde, Eisenberg ve ark (2005) yaptıkları çalışmada, ihtiyaç odaklı muhakemelerin yaşla birlikte gösterdiği artışın, yardım davranışı ile paralel bir artış gösterdiğini bulmuşlardır. Bu bulgular sonucunda, suçluluk duygusu gruplarından bağımsız olarak ahlaki ihtiyaç odaklı muhakemelerde yüksek puan almanın yardım etme miktarına olan olumlu katkısı görülmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi, onay odaklı muhakeme puanı düşük olan bireyler, yaşadıkları olumsuz duygulanımdan bağımsız biçimde daha fazla para yardımında bulunmuşlardır. Onay odaklı muhakemeler, diğerlerinden beklenen onay ve takdir beklentisine dair ilgiyi gösteren, kişilerarası ilişkileri geliştirmeye yönelik ve tipik olarak tanımlanan “iyi olma” davranışını sürdürme arzusuna dayanmaktadır. Bu bağlamda onay odaklı muhakemelerin, Marcia (1980,1994) tarafından tanımlanan “ipotekli kimlik” statüsü ile benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Marcia’ya (1980, 1994) göre ipotekli kimlik, bağlılık içeren ancak bu sürecin öncesinde herhangi bir araştırma süreci yaşamamış olan bireyleri ifade eder. Bu kimlik statüsündeki bireyler için, ebeveynlerinin ya da yakın çevresindekilerin onayını almak ve takdirini kazanmak önem taşır, bu nedenle araştırma süreci geçirmeksizin kendilerine uygun görülen kimliği benimserler (aktaran Santrock, 2009).

Bu çalışmada, onay odaklı muhakeme puanı düşük olanların daha fazla para yardımı yapması, daha ileri düzey muhakemelerin yardım kararını verdirdiğini düşündürmektedir. Bu durum da, katılımcıların yaşları ve buldukları gelişim evresi ile ilişkilendirilebilir. Eisenberg ve ark (2005) tarafından yapılan çalışmada, orta ergenlikten geç ergenlik dönemine geçişte, onay odaklı muhakemelerin azaldığı ve sonrasında durağan bir seyir izlediği belirtilmiştir. Bu durum da, bu muhakemelerde düşük puan alanların, yardım miktarının yüksek olmasını desteklemektedir.

İhtiyaç odaklı muhakemeler ise, bireyin yardım kararının, karşı tarafın buna ne kadar ihtiyaç duyduğunu düşünmesiyle birlikte verilmesini kapsamaktadır. Bu noktada birey, karşı tarafın gereksinimi olmayacağını düşünürse, yardım etmeyecektir. Katılımcıların genç yetişkinlik evresinde bulunduğu göz önüne

alındığında da, bu evrede sosyal rollerinin artması ve bu rollerin getirdiği sorumluluk ve talepler bağlamında davranma isteğinin artması neticesinde söz konusu ahlaki muhakemelerin kullanımının yardım etme davranışına katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Çalışmada, finansal açıdan güçlük yaşayan birine yardım kararı söz konusudur. Bu yönüyle, katılımcıların, karar verme sürecinde ihtiyaç odaklı muhakemelerin farklılık yaratmasının, ölçülen yardım türü ile de ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Bununla birlikte söz konusu analizlerde bakış açısı alma özellikleri kontrol edilen bir değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bunun nedeni; Eisenberg ve ark (2005) , Kumru ve ark (2004) tarafından yapılan çalışmaların her ikisinde de, bakış açısı alma becerilerinin olumlu sosyal ahlaki muhakemeler ve yardım etme davranışının anlamlı düzeyde ilişkili bulunmasıdır. Bakış açısı alma özelliklerinin ileri düzeyde ahlaki muhakeme kurma becerileriyle olan anlamlı düzeydeki ilişkileri göz önüne alındığında söz konusu değişkenin kontrol altında tutulması ve yardım davranışında yalnızca ahlaki muhakemelerin rolünün belirlenmesi hedeflenmiştir.

Hipotez 3: Ahlaki benlik özelliklerinin içselleştirme ve sembolleştirme faktörlerinin puanlarına göre gruplara ayrılan katılımcıların yaptıkları yardım miktarı farklılaşmaktadır.

Çalışmanın üçüncü hipotezi kapsamında, ahlaki kimlik özelliklerinin yapılan yardım miktarında farklılaşma yaratıp yaratmadığına ilişkin analizler yapılmıştır. Ahlaki kimlik özelliklerinin, içselleştirme ve sembolleştirme faktörlerinden aldıkları ortalama puana göre yüksek ve düşük olarak ikiye ayrılan katılımcıların, yaptıkları para yardımı miktarı karşılaştırılmıştır. Bunun sonucunda, katılımcıların içselleştirme ve sembolleştirme faktörleri bakımından yaptıkları yardım miktarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu bağlamda elde edilen bulgular ilgili literatürle kısmen tutarlıdır. Lee ve ark (2014) tarafından yapılan çalışmada, ahlaki kimlik özellikleri faktörlerinin her durumda olumlu sosyal davranışlara anlamlı düzeyde katkı sağlamadığı ortaya konmuştur.

Lee ve ark (2014) tarafından yapılan çalışmada, katılımcılar ahlaki kimlik özellikleri puanlarına göre yüksek ve düşük olarak ikiye ayrılmış, aynı zamanda katılımcıların iki farklı senaryo sonrasında yardım etme davranışları ölçülmüştür. Söz konusu senaryoların ilki yardıma ihtiyacı olan bireyin düştüğü durumdan ötürü

sorumluluğun kendi üzerinde olduğu bir hikayeden, diğeri ise sorumluluk taşımadığı bir hikayeden oluşturulmuştur. Bu bağlamda yardıma ihtiyacı olan kişinin o duruma gelmesindeki sorumluluğu fazla olduğunda, katılımcılar daha az yardımda bulunmuşlardır. Karşı tarafın içinde bulunduğu durumla ilgili yapılan değerlendirmelerde, bireyin ahlaki kimlik özelliklerinden ziyade bireyin sözü geçen duruma gelmesindeki sorumluluğun daha fazla etki ettiği bulunmuştur.

Buna karşın Aquino ve Reed (2002) tarafından yapılan çalışmada, ahlaki kimlik özelliklerinin hem içselleştirme hem de sembolleştirme faktörleri, bireylerin kendileri tarafından rapor edilen gönüllülük davranışlarıyla olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Ancak söz konusu çalışmada yardım etme davranışı, daha önce belirtildiği gibi bireylerin öz bildirimi ile ölçülmüştür. Bu bağlamda, bu çalışmada yardım etme davranışının ölçme yöntemindeki farklılığın Aquino ve Reed (2002) tarafından yapılan çalışmada elde edilen bulgularla tutarlılık göstermediği düşünülmektedir. Buna ek olarak Reed ve ark (2007) tarafından yapılan bir başka çalışmada, yardım etme davranışı hem bağış yapma hem de zamanını verme olarak iki ayrı faktörde ölçülmüştür. Söz konusu çalışmada, ahlaki kimlik özellikleri bakımından yüksek puan alan katılımcıların düşük olan katılımcılara göre, ekonomik şartları eşit olduğunda dahi, para bağışı yapmaktan ziyade zamanlarını vermeyi tercih ettikleri görülmüştür. Buna ek olarak, ahlaki kimlik özellikleri bakımından yüksek puanda olan katılımcıların iki yardım etme türünde de, düşük puanlı katılımcılara göre daha fazla puan aldığı görülmüştür.

Reed, Aquino ve Levy (2007) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise, ahlaki kimlik özellikleri ölçüğü kullanılmamıştır. Bunun yerine, bir grup katılımcıdan, çalışmanın başlangıcında, içinde ahlaki kimlik özellikleri ölçüğünde kullanılan “iyi, nazik, cömert” gibi sözcüklerin yer aldığı hikayeleri okumaları istenmiştir. Bunun nedeni, çalışmanın diğer prosedürlerine geçmeden ahlaki kimlik özelliklerinin hatırlatılması ve farkında olmaksızın bu özelliklerle tutarlı davranma isteğinin teşvik edilmesidir. Diğer bir grup katılımcı da, çalışmanın başlangıcında “nötr” olarak ifade edilen hikayeler okumuştur. Ahlaki kimlik özellikleri ile ilgili hikaye okuyan katılımcıların, nötr hikaye okuyanlara göre, yardım etme miktarının anlamlı düzeyde fazla olduğu bulunmuştur.

Üçüncü hipotez kapsamında yapılan analizlerde ahlaki kimlik özelliklerinin yardım etme miktarı incelenirken, bakış açısı alma özelliği kontrol altında tutulmuştur. Bu özelliğin kontrol edilme nedeni, daha önce belirtildiği gibi bakış açısı alma özelliklerinin olumlu sosyal davranışlara olan anlamlı düzeydeki ilişkisidir (Eisenberg ve ark, 2005; Kumru ve ark, 2004).

Çalışmanın birinci hipotezi kapsamında yapılan analizler neticesinde, yardım davranışının suçluluk grupları bakımından anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ortaya konmuştur. İkinci hipotez kapsamında yapılan analizler de, onay odaklı muhakemeler ve ihtiyaç odaklı muhakemeler puanları bakımından yüksek ve düşük olarak ikiye gruba ayrılan katılımcıların yaptıkları para yardımının gruplar arasında anlamlı düzeyde farklı olduğu bulunmuştur. Ancak söz konusu farklılığın olumlu sosyal ahlaki muhakemeler toplam, hedonistik muhakeme, içselleştirilmiş muhakemeler, stereotipik muhakeme bakımından tespit edilmemiştir.

Hipotez 4: Olumlu Sosyal Ahlaki muhakemeler toplam puanı ve alt ölçekleri puanlarına göre ayrılan katılımcı gruplarıyla, suçluluk manipülasyonu gruplarının yapılan para yardımı miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Araştırmanın dördüncü hipotezi kapsamında, olumlu sosyal ahlaki muhakemelerden alınan puanların ve suçluluk manipülasyonu gruplarının, yardım etme miktarı bakımından etkileşim etkisinin incelenmesi hedeflenerek bu bağlamda analizler yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde olumlu sosyal ahlaki muhakemeler gruplarına göre ayrılan katılımcıların ve suçluluk gruplarının para yardımı miktarı üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi tespit edilmemiştir. Bu bağlamda ilgili literatür incelendiğinde, olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin ve suçluluk duygusunun etkileşim etkisinin incelendiği çalışma bulunmamaktadır. Ancak, daha önce belirtildiği gibi yapılan çalışmalarda, suçluluk duygusunun kendi başına olumlu sosyal davranışlarla ilişkisi anlamlı bulunmuştur (De Hooge, 2012; De Hooge ve ark, 2007; Ketelaar ve Au, 2003; Steiner, 2009). Benzeri biçimde olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin yardım etme davranışlarıyla olan ilişkisi amprik bulgularla ortaya konulmuştur (Eisenberg ve ark, 2005, Eisenberg ve ark, 2014, Kumru ve ark 2004).

Buna karşın, bu çalışma söz konusu değişkenlerin yardım miktarını birlikte ne düzeyde açıklayacağını ele almıştır.

Ahlaki muhakemelerle ilgili yapılan çalışmalarda, ergenlikten genç yetişkinliğe kadar ahlaki muhakeme kurma becerisinin ileri düzeylerinin ve özellikle onay odaklı, stereotipik odaklı, ihtiyaç odaklı muhakeme kurma becerilerinin ergenlikten genç yetişkinliğe geçiş dönemine değin artış gösterdiği bununla birlikte olumlu sosyal davranışlarla söz konusu artışın paralel bir seyir izlediği belirtilmiştir (Eisenberg ve ark, 2005). Bu bağlamda olumlu sosyal ahlaki muhakemeleri değerlendirdiğimizde, söz konusu muhakemelerin gelişimsel bir faktör olarak bireyin kişilik özelliklerine dair bir faktör olarak incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bununla bağıntılı olarak Eisenberg ve ark (2014) tarafından yapılan çalışmada genç yetişkinlik döneminin sonraki dönemlerinde, söz konusu ahlaki muhakemelerde değişim gözlemlenmediği, aksine kararlılık arz eden bir seyir izlediği bulunmuştur. Bu bağlamda olumlu sosyal ahlaki muhakemeler kararlılık arz eden bir örüntü olarak değerlendirildiğinde, suçluluk duyguları manipülasyonu ile ölçülen faktör de, anlık duruma yönelik bir değişkendir. Anlık duygulanım süreci ile kararlılık arz eden bir örüntü olarak muhakemelerin yardım davranışı üzerindeki etkileşiminin incelenmesi bu bakımdan önemlidir.

Daha önce belirtildiği gibi iki değişkenin yardım davranışı üzerinde anlamlı etkileşim etkisi bulunmamakla beraber, yardım davranışının her bir suçluluk manipülasyonu gruplarında incelenmesi neticesinde yardım davranışlarında farklılıklar gözlemlenmiştir. Örneğin; suçluluk grubunda yer alan ve aynı zamanda ahlaki muhakeme toplam puanı yüksek olan katılımcıların yaptıkları yardım miktarı, ahlaki muhakeme toplam puanı düşük olanlardan fazladır. Benzeri bir örüntü, onay odaklı muhakemeler, ihtiyaç odaklı muhakemeler ve içselleştirilmiş muhakemeler puanları için de geçerlidir.

Buna karşın, hedonistik odaklı ahlaki muhakemeler puanına göre ayrılan ve aynı zamanda suçluluk grubunda yer alan katılımcılarda yardım etme miktarı, hedonistik muhakemesi yüksek olanlarda daha fazla iken, kontrol grubunda aksine bir durum gözlemlenmiş, hedonistik muhakemeleri yüksek olanların daha az para yardımında bulunduğu görülmüştür. Eisenberg ve ark (2005) tarafından yapılan boylamsal çalışmada hedonistik muhakemeler ve olumlu sosyal davranışlar arasında olumsuz yönde ilişki bulunmasının, bu bulgu ile benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Hedonistik muhakemeler, bireyin kendi faydasını ön plana koyan biçimde yardım etmesi kapsamını barındırmaktadır. Bu nedenle yardım davranışı söz

konusu olduğunda, söz konusu muhakemenin düşük düzeyde olmasının bireyi yardım etmeye daha fazla teşvik edeceği düşünülürken, yüksek olmasının aksine bir etki yaratacağı düşünülmektedir. Ancak bu durum yalnızca kontrol grubunda gözlemlenmiştir. Bu duruma, suçluluk duygusu gruplarının yardım etmeye olan ana etkisinin, olumsuz ahlaki muhakemelerin yardım etmeye olan ana etkisinden daha fazla olmasının neden olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın üçüncü hipotezi kapsamında, ahlaki kimlik özelliklerinin sembolleştirme ve içselleştirme özelliklerinin, yardım etme davranışına olan etkisi incelenmiş, ancak yardım etme davranışı üzerinde söz konusu faktörlerin anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Buradan hareketle beşinci hipotez kapsamında, suçluluk manipülasyonu gruplarının ve ahlaki kimlik özelliklerinin yardım etme davranışı üzerindeki etkileşim etkisi incelenmiştir.

Hipotez 5: Ahlaki Benlik Özellikleri içselleştirme ve sembolleştirme faktörleri puanlarına göre ayrılan katılımcı gruplarıyla, suçluluk manipülasyonu gruplarının yapılan para yardımı miktarı üzerinde etkileşim etkisi bulunmaktadır.

Ahlaki kimlik özellikleri, olumlu sosyal ahlaki muhakemelere benzer bir biçimde, bireyin süreklilik ve kararlılık arz eden kişilik örüntülerini ifade etmektedir (Blasi, 2004). Buna karşın suçluluk duygusu manipülasyonu bireyin o anda içinde bulunduğu duygulanımı kapsamaktadır. Bu bağlamda gelişimsel özelliklerin ve anlık duygulanımın yardım davranışı üzerinde etkisinin incelenmesinin önem arz ettiği düşünülmüştür. Yapılan analizler neticesinde yapılan yardım miktarı üzerinde, suçluluk ve ahlaki kimlik özellikleri gruplarının anlamlı düzeyde etkileşim etkisi bulunmamıştır. İlgili literatürde suçluluk duygusu ve ahlaki benlik özelliklerinin etkileşim etkisini doğrudan inceleyen çalışma bulunmamakla birlikte, ahlaki kimlik özelliklerinin, bireylerin olumlu sosyal davranışlarına olan olumlu katkısı amprik bulgularla desteklenmiştir (Aquino ve Reed, 2002; Lee, Winterich ve Ross, 2014; Reed ve ark, 2007).

Daha önce belirtildiği gibi suçluluk ve ahlaki kimlik özellikleri etkileşim etkisi incelenmemiş olmakla birlikte, Lee ve ark (2014) tarafından yapılan çalışmada, suçluluk duygusu manipülasyonlarına benzer biçimde bir uygulama yapılmıştır. Söz konusu uygulamada bireyler iki farklı gruba atanmışlardır. Deney grubunda yer alan bireylerden, geçmişte yaptıkları ve etik anlamda uygun olmayan

bir eylemlerini anlatmaları istenirken, kontrol grubunda yer alan bireylerden sıradan bir günde neler yaptıklarını anlatmaları istenir. Buradaki hedef, deney grubunda yer alan katılımcıların etik olmayan davranışlarını tekrar hatırlamalarını sağlamak ve bunun o andaki yardım davranışına olan etkisini, ahlaki kimlik özellikleriyle birlikte incelemektir. Bu bağlamda yapılan analizler neticesinde, ahlaki ihlalleri hatırlatılan katılımcılardan, ahlaki kimlik özellikleri puanı yüksek olanların düşük olanlara göre daha fazla bağış yaptığı bulunmuştur. Kontrol grubunda yer alan katılımcılarda ise ahlaki kimlik özellikleri puanı yüksek olanların daha fazla yardım ettiği gözlemlenmiştir. Ancak söz konusu çalışmada, anlamlı bir etkileşim etkisi tespit edilmemiştir.

Bu çalışmada ise benzeri biçimde, suçluluk manipülasyonu gruplarının tümünde, içselleştirilmiş ahlaki kimlik özellikleri puanı yüksek olan katılımcıların yaptıkları para yardımının daha fazla olduğu görülmüştür. Suçluluk grubu ve suçluluk kendi onarma gruplarında yer alan, sembolleştirilmiş ahlaki kimlik özellikleri puanı yüksek olan katılımcıların da yaptıkları para yardımının daha fazla olduğu örülürken, kontrol grubunda farklılık gözlemlenmemiştir.

Yapılan analizlerde ahlaki kimlik özellikleri ve suçluluk gruplarının anlamlı etkileşim etkisinin bulunmamıştır. Ancak, ahlaki kimlik özellikleri puanı yüksek olanların yaptıkları yardım miktarının tüm suçluluk gruplarında daha fazla olmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Aquino ve Reed (2002) ahlaki eylemin gerçekleşmesini motive eden unsurun bireyin ahlaki kimliği olduğu vurgusunu yapmışlardır. Bunun nedeni ahlaki kimlik özelliklerinin, benliğin merkezinde yer almasının ahlaki eylemin gerçekleşmesine katkıda bulunacağı bilgisidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bireyin ahlaki kimlik özellikleri, olumlu sosyal davranışlarda bulunmasına katkıda bulunmaktadır. Ahlaki kimlik özellikleri Blasi (2004) tarafından bireyin kişiliğinin süreklilik arz eden bir örüntüsü olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ahlaki kimlik özelliklerinin kapsamı kişilik ile ilişkili kalıcı unsurlar tarafında, suçluluk duygusu ise anlık duygulanım tarafında yer almaktadır. İki değişkenin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkileşiminin araştırılması, bu çalışmada anlamlı bir bulgu elde edilememesine karşın, bu bakımdan önemlidir.

Hipotezler kapsamında yapılan analizlerde, suçluluk manipülasyonu gruplarının, ahlaki muhakemelerin ve ahlaki kimlik özelliklerinin, bakış açısı alma özelliği kontrol edilerek bağımsız biçimde ve birlikte yardım etme davranışına olan etkisi incelenmiştir. Hipotezlere ek olarak araştırma soruları kapsamında da, yardım etme miktarını, ahlaki kimlik özelliklerini ve ahlaki muhakemeleri yordayan değişkenleri saptamak amacıyla analizler yapılmıştır.

Yapılan analizler neticesinde, yapılan yardım miktarının, suçluluk duygusu puanı, ahlaki muhakemeler toplam puanı ve onay odaklı ahlaki muhakemeler ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Söz konusu bulgu literatürde yer alan çalışma bulgularıyla tutarlıdır (Eisenberg ve ark, 2005; Kumru ve ark, 2004).

Yardım miktarı bu çalışmada deneysel bir desenle ölçülmeye çalışılmış olmasına karşın literatürde yer alan çalışmalarda ağırlıklı olarak bireyin kendisi tarafından rapor edilen ölçeklerle ölçülmüştür. Bu bağlamda elde edilen bulgunun, literatüre sağladığı katkının önemli olduğu düşünülmektedir. Yapılan yardım miktarını anlamlı düzeyde yordayan bir diğer değişken de suçluluk puanıdır. Bu bulgu da ilgili literatürdeki bilgilerle tutarlıdır (De Hooge, 2012; De Hooge ve ark, 2007; Ketelaar ve Au, 2003; Steiner, 2009).

Suçluluk puanının artması neticesinde bireylerin yaptıkları yardım davranışı da artmakta, suçluluk duygusu puanı olumlu sosyal davranışları anlamlı düzeyde yordamaktadır. Bu bulgu, daha önce belirtildiği gibi Cialdini ve ark (1982) tarafından öne sürülen olumsuz duyguları giderme hipotezi ile de tutarlıdır.

Yapılan analizler neticesinde, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler puanının, içselleştirilmiş ahlaki kimlik özellikleri ve bakış açısı alma özellikleriyle anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Bu değişkenlerin, ahlaki muhakeme toplam puanını, anlamlı düzeyde yordadığı ortaya konmuştur.

Bakış açısı alma özellikleriyle olumlu sosyal ahlaki muhakemeler arasında anlamlı düzeyde ilişki tespit edilmiş olması literatürdeki bulgularla örtüşmektedir. Eisenberg ve ark (2005) tarafından yapılan çalışmada bakış açısı alma özelliklerinin ve olumlu sosyal muhakemelerin paralel biçimde birlikte artış gösterdiği ortaya konmuştur. Benzeri biçimde Kumru ve ark (2004) tarafından yürütülen çalışmada, benzeri bulgular elde edilmiştir.

Bakış açısı alma özellikleri bireyin, diğerinin tarafından durumları değerlendirebilme ve onun ihtiyaçlarını anlayabilme ve ona uygun davranış sergileyebilme özelliklerini barındırdığı için söz konusu özelliklerin, ahlaki muhakemeleri olumlu düzeyde yordaması beklenen bir bulgudur.

Demografik özellikler ve yardım miktarının ilişkisine bakıldığında, anne eğitim düzeyi arttıkça, yapılan yardım miktarının da arttığı görülmüştür. Bu bulgu; Siu, Shek ve Lai (2012) tarafından, 14-22 yaş arası katılımcılarla gerçekleştirilen çalışmanın bulgularına benzerlik teşkil etmektedir. Söz konusu çalışmada ebeveynin eğitim düzeyi ile bireylerin olumlu sosyal davranışları olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Buna karşın; Siu ve ark (2012) tarafından yapılan çalışmada, ebeveyn eğitim düzeyinin, olumlu sosyal davranışı açıklamada anlamlı bir yordayıcı olmadığı tespit edilmiştir. Fakat bu çalışmada, anne eğitim düzeyinin, yardım davranışını açıklamada anlamlı bir yordayıcı olduğu bulunmuştur.

Bu çalışmada, yaş değişkeni ile yardım etme davranışı arasında olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Siu, Shek ve Lai (2012) tarafından yapılan çalışmada ise, yaş ile olumlu sosyal davranışlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Benzeri biçimde Eisenberg ve ark (2014) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, genç yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlarının, 20li yaşlardan, 30lu yaşlara kadar sabit bir seyir izlediği bulunmuştur.

Bu çalışmada, yaş değişkeni, yardım etme davranışını anlamlı düzeyde yordamasına karşın, yardım miktarı ile olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Literatürdeki bulguların çalışmanın sonucu ile farklılık göstermesinin nedeninin, yardım etme davranışının ölçülme biçiminden kaynaklandığı düşünülmektedir. Söz konusu çalışmalarda yardım davranışı, bireyin ya da arkadaşlarının rapor ettiği ölçümlere dayanırken, bu çalışmada, yardım davranışı kamusal mallar oyunu ile ölçülmüştür. Mevcut senaryoda, finansal sıkıntı yaşayan arkadaşlarına yardım edip etmeyecekleri sorulan katılımcıların, yaşları düşünüldüğünde, okulu bitirmeye yaklaşan ve iş hayatına atılmaya daha yakın olan bireylerin, daha fazla yardım etme isteği duyabileceği bu durumun da yardıma ihtiyacı olan kişinin koşullarını daha rahat anlayabilmeleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim katılımcıların bakış açısı alma özellikleriyle yardım davranışları arasında da olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişki tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, cinsiyete göre, yardım etme davranışının farklılaşmadığı bulunmuştur. Literatürde, cinsiyet ve yardım etme davranışı ile ilgili bulgular tutarlı değildir. Örneğin; Laible, Carlo ve Roesch (2004) tarafından lisans öğrencileri ile yapılan çalışmada, kadınların olumlu sosyal davranışlarının erkeklerden anlamlı düzeyde fazla olduğu bulunmuştur. Buna karşın; Wang ve Wang (2008) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin olumlu sosyal davranışlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Ancak olumlu sosyal davranışın nesnesi karşı cinsten biri olduğunda erkeklerin daha fazla yardım davranışında bulunduğu görülmüştür. Eisenberg ve ark (2001) tarafından yapılan çalışmada ise, cinsiyet bakımından farklılık bulunmazken, toplumsal cinsiyet rolleri ile olumlu sosyal davranışlar arasında ilişki kurulmuştur. Buna göre kadınlık cinsiyet rolü ile olumlu sosyal davranışlar olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada, cinsiyete göre yardım davranışında farklılık bulunmamasının, ilgili literatürle tutarlı olduğu düşünülmektedir.

Yardım davranışı bakımından cinsiyete göre farklılık bulunmamasına karşın, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler toplam puanı, içselleştirilmiş ahlaki muhakemeler, onay odaklı ahlaki muhakemeler ve ihtiyaç odaklı muhakemeler bakımından cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir. Çalışmanın bu bulgusu ilgili literatürle kısmen tutarlıdır. Eisenberg ve ark (2014) tarafından yapılan çalışmada cinsiyete göre ahlaki muhakemeler bakımından farklılık bulunmuş, kadınların erkeklere göre daha ileri düzeyde ahlaki muhakemeler kullandıkları belirtilmiştir. Benzeri biçimde, Kumru ve ark (2012) tarafından 13-17 yaş arası ergenlerle yapılan çalışmada, kızların, içselleştirilmiş ve ahlaki muhakeme toplam puanları bakımından erkeklerden anlamlı düzeyde fazla olduğu belirtilmiştir, onay odaklı muhakemelerde ise erkekler daha fazla puan almışlardır.

Ancak bu çalışmada, kadınların yalnızca onay odaklı muhakeme puanı erkeklerden yüksektir, ahlaki muhakeme toplam, içselleştirilmiş muhakemeler ve ihtiyaç odaklı muhakemelerde erkekler lehine bir farklılık olduğu görülmektedir. Eisenberg, Zhou ve Koller (2001) tarafından Brezilya örneğinde yapılan çalışmada, kızların erkeklerden, ahlaki muhakemeler toplam, içselleştirilmiş muhakemeler bakımından anlamlı düzeyde yüksek puan aldığı bulunmuştur. Yine aynı çalışmada, onay odaklı muhakemeler bakımından erkeklerin daha yüksek puan aldığı bulunmuştur; ancak ahlaki muhakemeler bakımından görülen bu farklılık

sosyo ekonomik düzeyle de ilişkilendirilmiştir. Diğer bir deyişle yüksek sosyo ekonomik düzey grubundaki kızların, ahlaki muhakemelerinin düşük sosyo ekonomik düzeydekilere göre daha ileri düzeyde olduğu bulunmuştur. Çalışmanın bu bulgusu yalnızca cinsiyetin değil aynı zamanda sosyo ekonomik düzeyin de etkisinin ahlaki muhakemeler bakımından farklılık yaratabileceğini düşündürmektedir.

Sosyo ekonomik düzeyin etkisinin yanı sıra, cinsiyete göre ahlaki muhakemeler bakımından görülen farklılığın, toplumsal cinsiyet rolleri ile de ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir. Bunun nedeni; Eisenberg ve ark (2001) çalışmasında kadınlık cinsiyet rolleri ile ahlaki muhakeme toplam, içselleştirilmiş muhakemeler arasında pozitif yönde, onay odaklı muhakemeler ile negatif yönde ilişki bulunmuş olmasıdır. Söchting, Skoe ve Marcia (1994) tarafından yapılan çalışmada benzeri biçimde kadınlık cinsiyet rolleri, diğerinin ihtiyacını gözetme ve önemseme özellikleri bakımından ileri düzey ahlaki muhakemelerle ilişkilendirilmiştir. Ancak bu çalışmada toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bir kıyaslama yapılamamıştır. Dolayısıyla, literatürle tutarlılık arz etmeyen, erkekler lehine olan farklılığın, toplumsal cinsiyet rolleri bakımından da incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ahlaki kimlik özellikleri bakımından cinsiyete göre, hem sembolleştirme hem de içselleştirme özelliğinin farklılaştığı bulunmuştur. Çalışmanın bulguları ilgili literatürle tutarlıdır. Hardy ve ark (2014) tarafından yapılan 15-18 yaş aralığındaki ergenlerle yapılan çalışmada, kızların ideal ahlaki benlik özelliklerinin erkeklerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur.

Bakış açısı alma özellikleri bakımından cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur. Kadınların bakış açısı alma puanının erkeklere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bu bulgusu ilgili literatürle tutarlıdır. Van der Graaff ve ark (2014) tarafından 13-18 yaş arası ergenlerle yapılan çalışmada, kızların erkeklere göre empati ve bakış açısı alma özelliklerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu, ergenlik süresinde artan bilişsel kapasitenin bakış açısı alma özelliklerine olumlu katkı sağladığı bulunmuştur. Benzeri biçimde, O'Brien ve ark (2012) tarafından genç, orta ve geç yetişkinlik dönemindeki katılımcılarla yapılan çalışmada kadınların bakış açısı alma becerilerinin erkeklerden anlamlı düzeyde fazla olduğu belirtilmiştir.

Araştırma soruları kapsamında yapılan korelasyon analizleri sonucunda; ahlaki kimlik özelliklerinin içselleştirme faktörü ve olumlu sosyal ahlaki muhakemeler arasında anlamlı düzeyde ilişki tespit edilirken, sembolleştirme faktörü ile anlamlı düzeyde ilişki tespit edilmemiştir. Ahlaki kimlik özellikleri ölçeğinin içselleştirme faktörü, bireyin ahlaki özellikleri, kimliğinin ya da benliğinin ne kadar merkezine oturttuğu ve bu özelliklere verdiği önem ile ilgilidir. Sembolleştirme faktörü ise, ahlaki değerlerin ya da özelliklerin toplumsal anlamda birey tarafından ne kadar yansıtıldığı ile ilgilidir. Ahlaki muhakemeler ve ahlaki kimlik özellikleri varsayımsal bir ahlaki muhakemeyi temsil ederken, sembolleştirme faktörü gündelik hayata dair seçimleri içeren özellikleri içermektedir (Aquino ve Reed, 2002). Bu bağlamda, sembolleştirme faktörü ve olumlu sosyal ahlaki muhakemeler arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamasının nedeninin ölçeğin faktörleri arasındaki kuramsal ayırmadan kaynaklandığı düşünülmektedir.

İçselleştirilmiş ahlaki benlik özellikleri ile bakış açısı alma, stereotipik ahlaki muhakeme, hedonistik ahlaki muhakeme ve içselleştirilmiş ahlaki muhakeme kurma özelliklerinin anlamlı düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bununla bağıntılı olarak, içselleştirilmiş ahlaki benlik özelliklerinin bakış açısı alma, stereotipik muhakeme, hedonistik muhakeme ve içselleştirilmiş muhakeme tarafından anlamlı düzeyde yordandığı tespit edilmiştir.

Ahlaki kimlik özelliğinin içselleştirme faktörü daha önce belirtildiği gibi bireyin ahlaki özellikleri ve değerleri ne kadar içselleştirdiği ile ilgilidir, bu bağlamda söz konusu özelliklerin ahlaki muhakeme düzeyleri ile ilişkili olması tutarlıdır. Birey ahlaki değerleri benimsediği ölçüde, o değerlerle tutarlı olarak davranmaya dair bir nedensellik ve muhakeme kurma eğiliminde olacaktır. Söz konusu bulgu ilgili literatürle tutarlıdır. Hart ve Fegley (1995) tarafından yapılan çalışmada, sosyal sorumluluk projelerinde çalışan ergenlerin, kontrol grubunda yer alanlara göre daha fazla olumlu sosyal davranışta buldukları, aynı zamanda “dürüst, adil olmak” gibi ahlaki kimlik özelliklerini daha fazla kullandıkları bulunmuştur.

Bu çalışmanın katılımcılarının yaşları göz önüne alındığında, büyük çoğunluğunun beliren yetişkinlik evresinde yer aldıkları düşünülmektedir. Arnett (2000) beliren yetişkinliğin, ergenlik ve genç yetişkinlikten farklı bir boyutu

olduğunu öne sürer. Genç yetişkinlik, yetişkinliğin rollerine ve sorumluluklarına erişilmiş bir evre olarak betimlenmektedir. Ancak, 20li yaşlarının başlarında ve ortalarında olan bireyler henüz bu evreye erişememiştir. Bunun aksine bu bireyler, ergenlikten yetişkinliğe geçmektedirler, kendilerini ne tam olarak ergen ne de tam yetişkin olarak görmektedirler. Bunun nedeni halen eğitim süreçlerinin devam ediyor olması, halen ailelerinden maddi ve manevi anlamda destek görmeye devam etmeleri gibi unsurlardır (Arnett, 2000).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde ergenlik dönemi ve beliren yetişkinlik döneminde, karar verme, ahlaki muhakeme gibi bilişsel yetilerin, edinilen çeşitli sosyal roller sebebiyle ve bilişsel kapasitedeki değişimlerle farklılık gösterdiği düşünülmektedir. Bunun nedenleri bilişsel gelişim nezdinde değerlendirildiğinde, beliren yetişkinlik evresinde yer alan bireylerin beyin gelişiminin yetişkinliğe geçiş sürecinde, duyguları anlama, karar verme, riski ve ödülü anlama gibi birçok unsur bakımından önemli değişimlere maruz kalmasıdır. Örneğin Lahat, Helwig ve Zelazo (2013) tarafından yürütülen çalışmada ergenlerin ve genç yetişkinlerin, ahlaki ihlalleri içeren ve içermeyen nötr senaryoları okumaları ve bunun sonucunda eylemin kabul edilebilirliğini değerlendirmeleri istenmiştir. Genç yetişkinlerin, söz konusu değerlendirmeyi ergenlere göre çok daha hızlı biçimde yaptıkları görülmüştür (Lahat ve ark, 2013). Bu durum ergenlerin ve beliren yetişkinlik evresindeki bireylerin karar verme süreçlerindeki zaman farkını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın konusu, bireyleri yardım etme davranışlarının, ahlaki muhakemeler, ahlaki kimlik özellikleri gibi kişiliğin kalıcı örüntüleri olarak değerlendirilen unsurlar ve anlık duygulanım olarak değerlendirilen suçluluk duygusu bakımından incelenmesidir. Cialdini ve ark (1982) tarafından belirtilen olumsuz duyguları giderme hipotezine göre, suçluluk duygusu, olumsuz duygulanım yaratarak bireyin bu duygudan kurtulma isteğini arttırmaktadır. Bunun ardından da bireyin telafi davranışları sergilemektedir.

Bu çalışmanın özgün tarafı, suçluluk duygusu ve söz konusu duyguların onarımının(suçluluk kendi onarma ve suçluluk başkası tarafından onarma senaryoları), bireylerin olumlu sosyal davranışlarında, telafi mekanizmasının işleyip işlemeyeceğini anlamaktır. Bir diğer önemli unsur da, bireyin suçluluk senaryosunda

suçluluk yaşamasına neden olan kişiye yaptığı yardım davranışı yerine, yardıma ihtiyacı olan başka bir kişiye yardım edip etmeyeceğinin cevabının aranmasıdır.

Benzeri konuda yapılan çalışmalarda suçluluk duygusu onarıldığında ya da onarılmadığında, kişinin bizzat zarar verdiği kişiye ne kadar yardımda bulunacağı sorulmuştur. Örneğin De Hooge (2012) tarafından yapılan çalışmada, arkadaşının bisikletinin çalınmasına neden olan kişinin, aynı arkadaşının doğum günü hediyesine maddi anlamda ne kadar katkıda bulunacağı sorulmuştur (De Hooge, 2012). Benzeri biçimde, Cryder ve ark (2012) tarafından yapılan çalışmada, arkadaşlarıyla grup sunumu hazırlayan bir kişinin, söz konusu sunum öncesinde yeterince hazırlanamadığı için grup arkadaşlarının yükünü arttırması sonucu yaşadığı suçluluk duygusu ve sonrasındaki telafi davranışları araştırılmıştır. Söz konusu telafi, grup arkadaşlarıyla gittiği yemekte hesabın ne kadarını kendisinin ödeyeceği üzerinedir. Çalışmanın içerisindeki bir diğer deneyde ise, aynı suçluluğu yaşayan ve sunumuna hazırlanamayan bireyin, farklı grupta yer alan arkadaşlarıyla yemeğe gittiğinde söz konusu telafi davranışını gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğine bakılmış; ancak aynı etki görülmemiştir.

Bu bağlamda, söz konusu çalışmalar değerlendirildiğinde, suçluluk duygusu yaşayan bireyin telafi davranışını özellikle olayda yer alan kişileri gözeterek gerçekleştirdiği görülmektedir. Ancak bu çalışmada, yapılan yardım miktarı olarak tanımlanan olumlu sosyal davranışların, bireyin suçluluk duygusu yaşamasına neden olan kişiden bağımsız birine yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bu bulgusunun literatüre önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

4. 1. Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışmanın katılımcı grubu, üniversitede öğrenim gören kadın ve erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Benzeri çalışmalarda da üniversitede öğrenim gören öğrencilerin uygun örneklem mantığıyla kullanıldığı görülmektedir (Aquino ve Reed, 2002; De Hooge, 2012, Ketelaar ve Au, 2003; Steiner, 2009). Çalışmanın yöntemi ve hipotezleri doğrultusunda, sosyo demografik bakımından farklılıkların gözetildiği bir araştırma tasarlanmadığı için uygun örneklem seçiminin bu bağlamda sakıncalı olmadığı düşünülmektedir. Ancak; çalışmanın olumlu sosyal davranışları ölçmek üzere tasarlanan varsayımsal senaryosunun, özetle "işsiz kalan iş arkadaşına maddi anlamda destek verme" sorusunun, halen öğrencilik süreci devam eden bir

grup yerine maddi anlamda sorumluluğunu kendi üzerine almış gruplarda, farklı sosyo ekonomik statülerde yer alan bireylerde denetlenmesinin, ilerideki çalışmalarda gerekli olduğu düşünülmektedir.

Sınırlılık kapsamındaki bir diğer konuda, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler, bakış açısı alma özellikleri ve ahlaki kimlik özellikleri değişkenlerin, bireylerin öz bildirim ile elde edilmiş olmasıdır. Yapılan diğer çalışmalarda da çoğunlukla benzeri veri toplama araçları kullanılmış olmasına karşın, ileride yapılacak çalışmalarda, söz konusu özelliklerin deneysel prosedürlerle ölçülmesinin literatüre olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın sınırlılıklar bölümünün bir diğer konusu da işlem bölümü ile ilgilidir. Suçluluk ve olumlu sosyal davranışlarla ilgili yapılan çalışmalarda, ilgili literatür incelendiğinde, olumsuz duygulanım sonrası telafi davranışlarının gözlemlendiği görülmektedir (Cryder, Springer ve Morewedge, 2012; De Hooge, 2012; De Hooge ve ark, 2007; Ketelaar ve Au, 2003; Steiner, 2009).

Bu çalışmada da, benzeri biçimde bireyin suçluluk manipülasyonu vasıtasıyla yaşadığı suçluluk duygusu sonrasındaki olumlu sosyal davranışları değerlendirilmiştir. Ancak söz konusu telafi davranışlarının, suçluluk duygusundan önce gerçekleştirilmesinin, örneğin bireyin deneyimlemesi tasarlanan (suçluluk manipülasyonu vasıtasıyla) suçluluk duygusunun öncesinde, bağış yapma ya da başka türde bir olumlu sosyal davranışı gerçekleştirmesinin yaşanılacak duyguda değişime sebep olup olmadığına ilişkin çalışma Renetzky (2015) tarafından yapılmıştır. Söz konusu çalışmada katılımcılara çalışmaya katıldıkları için belli bir ücret ödenmiştir. Deneyin başlangıcında telafi davranışını önceleyen koşulda yer alan katılımcılara, katılım bedeli olarak onlara ödenen paranın ne kadarını belli bir kuruluşa yardım etme amacıyla bağışlayacakları sorulurken, diğer gruba yalnızca suçluluk manipülasyonu sonrasında bu soru sorulmuştur. Bunun sonucunda, suçluluk manipülasyonu öncesinde bağış yapma imkanına sahip olanların, sonrasında bağış yapma imkanına sahip olanlara göre daha az suçluluk duygusu rapor ettiği bulunmuştur (Renetzky, 2015).

Renetzky (2015) tarafından yapılan çalışmanın bulguları değerlendirildiğinde, telafi davranışının, ya da tümel anlamıyla olumlu sosyal davranışta bulunmanın zamanlamasının, suçluluk duygusuna etki edebildiği görülmektedir. Bu bağlamda

suçluluk duygusu ve telafi davranışları arasındaki ilişkideki karşılıklılığın gelecekteki çalışmalarda araştırılması önem taşımaktadır. Örneğin bireylerin ahlaki muhakeme düzeyleri, ahlaki kimlik özellikleri gibi kararlılık arz eden unsurlarıyla birlikte, suçluluk manipülasyonu öncesinde bireye olumlu sosyal davranışta bulunma imkanı verilmesi ve sonrasındaki duygulanımın ve telafi davranışlarının incelenmesinin, söz konusu değişkenler arasındaki bağıntıyı ortaya çıkarma hususunda gerekli olduğu düşünülmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi ahlaki muhakemelerin ve olumlu sosyal davranışların oluşumunda ailenin ya da daha dar anlamda ebeveynin etkisi önemlidir. Ebeveynin söz konusu muhakemelere ve davranışlara olan etkisi, ebeveynin tarafından kullanılan disiplin tekniği ile ifade edilmektedir (Shaffer, 2009).

Ebeveynin kullandığı tüme varımsal disiplin tekniği, ebeveynin çocuğun davranışlarıyla sonuçları arasındaki nedensellik kurmasına ek olarak, söz konusu sonuçtan etkilenen diğer bireylerin de durumuna, çocuğun odaklanmasını sağlamaktadır. Bu biçimde, diğeri odaklı bir tüme varımsal tekniğe maruz kalmak, çocuğun ahlaki değerleri içselleştirmesine yardımcı olmaktadır (Eisenberg ve ark, 2006). Tüme varımsal disiplin tekniğinin kullanımı içerisinde, ebeveynin çocuğa, ceza, sevgiden yoksun bırakma gibi unsurlar yerine düş kırıklığı beklentisinin kullanımının olumlu sosyal davranışlarla ve ahlaki muhakemelerle olumlu yönde ilişkili olabileceği belirtilmiştir. Düş kırıklığı beklentisi, çocuğa, herhangi bir durumda daha iyi davranabileceğinin ve daha ileri düzey bir ahlaki standardı gözetebilme kapasitesinin olduğunun anlatılmasıdır (Patrick ve Gibbs, 2012).

Bununla birlikte, bireyin benlik tanımında ahlaki değerleri ne kadar merkezde barındırdığını ifade eden ahlaki kimlik özelliklerinin de, ebeveynin düş kırıklığı beklentisi ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Söz konusu tekniğin kullanımı bireye daha iyi seçimler yapabilecek kapasitede olduğunu hatırlatarak, benliğinin merkezine ahlaki değerleri oturtmasına ve bunun süreklilik arz eden bir biçime dönüşmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, ailesi tarafından hatalı davrandığı yönünde uyarı alan bir çocuğa, bu davranışı yapmak yerine daha iyi seçimler yaparak, ahlaki değerlere ve standartlara uygun davranabilme kapasitesi olduğu ifade edildiğinde; çocuk, söz konusu davranışını telafi edebilme ihtimali ve kapasitesi olduğunu anlamaktadır (Patrick ve ark, 2012).

Geç ergenlik dönemindeki bireyler ve anneleriyle yapılan bir çalışmada, annelerin ve ergenlerin kullandıklarını ifade ettikleri tümevarımsal disiplin tekniği ve düş kırıklığı beklentisi unsurlarının, ahlaki kimlik özellikleriyle olumlu yönde ilişkili olduğu diğer disiplin teknikleriyle ahlaki kimlik özelliklerinin ilişkili olmadığı tespit edilmiştir (Patrick ve Gibbs, 2012). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bu çalışmada ahlaki kimlik özellikleri unsurları ve ahlaki muhakemeler, ebeveynin kullandığı disiplin tekniklerinin söz konusu değişkenlere olan katkısından bağımsız biçimde değerlendirilmiştir. Bu bakımdan ileride yapılacak araştırmalarda söz konusu unsurların değerlendirmeye katılmasının literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Genç yetişkinlerin ve beliren yetişkinlerin, ergenlik sonrasındaki geçirdikleri sosyal süreçlerin ahlaki muhakemelere ve olumlu sosyal davranışlara etkisi değerlendirildiğinde Erikson'ın (1968) psikososyal gelişim kuramının yedinci basamağında yer alan "üretkenliğe karşı durgunluk" evresi araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Söz konusu evre; Erikson'a (1968) göre orta yetişkinlik döneminde ortaya çıkmasına karşın, daha erken dönemde de üretkenlik bakımından öne çıkan bireylerin söz konusu olumlu sosyal davranışlarda daha fazla bulunduğu gözlemlenmiştir (aktaran Frensch, Pratt ve Norris, 2007). 16 yaşındaki katılımcılarla 4 yıllık süre boyunca yürütülen boylamsal bir çalışmada, katılımcılar, üretkenlikleriyle ilgili temalar (başarıları vb.), katıldıkları sosyal sorumluluk projeleri, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler bakımından incelenmiştir. Olumlu sosyal davranışların ve ileri düzeyde olumlu sosyal ahlaki muhakeme kurmanın, bireylerin kişisel öykülerinde kullandıkları üretkenlik temalarıyla olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur (Frensch, Pratt ve Norris, 2007).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, üretkenlik unsurlarını içeren sosyal rollerin ahlaki muhakemeler ve olumlu sosyal davranışlarla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmada üretkenlik özelliği kontrol edilmemiştir. Genç yetişkinlerle yapılacak olan ileriki çalışmalarda bu unsurun da çalışmalara dahil edilmesinin gerektiği düşünülmektedir.

Olumlu sosyal davranışlar daha önce belirtildiği gibi gündelik yaşamın temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Toplumun varlığını sağlıklı biçimde sürdürebilmesi için, ihtiyacı olanlara yardım edilmesi, bireylerin başkalarının

yararına olan davranışları sergileyebilmesi gerekmektedir (Shaffer, 1994). Ancak gerçek resim her zaman bu kadar olumlu bir biçimde tasvir edilememektedir. II. Dünya Savaşı'nda katledilen milyonlarca insanı ve Yahudi soykırımını, sadece 100 gün içerisinde yüz binlerce insanın katledildiği Ruanda Soykırımı'nı, halen devam eden, milyonlarca insanın göç etmesine sebebiyet veren ve yüz binlerce sivilin ölümüne neden olan Suriye iç savaşını düşündüğümüzde; iş birliği, yardım etme gibi unsurları barındıran sosyal davranışların önemi bir kez daha anlaşılmaktadır.

Yetersiz beslenme ve açlıkla karşı karşıya olan, gerekli medikal tedaviye ekonomik sebeplerle ulaşamadığı için yaşamı risk altında olan, bireyleri düşündüğümüzde, milyonlarca ya da daha fazla insanın temel gereksinimlerini karşılama konusunda dahi zorluk yaşadığı görülmektedir. Örneğin Dünya Besin Programı" (WFP) 2015 verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık 9'da birine tekabül eden 795 milyon kişi, yetersiz beslenme ve açlık sorunuyla karşı karşıyadır. Söz konusu açlık sorunu, Yemen, Afganistan, Tacikistan, Uganda, Tanzanya, Madagaskar, Etiyopya, Çad, Kongo Cumhuriyeti, Kuzey Kore Cumhuriyeti gibi ülkelerin, nüfuslarının %35'inin ve daha fazlasının karşı karşıya olduğu ciddi bir sorundur (WFP, 2015). Daha önce belirtildiği gibi, 795 milyon insanın, yetersiz beslenme ve açlık sınırında yaşadığı bir dünyada, diğerinin yararına yapılan davranışların önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Dünya besin Programı, bireyleri bağış yapmaya, ya da programın güncel kampanyalarına destek vermeye çağırarak, söz konusu sorunu azaltma girişimindedir. İnternet sitelerinde yayınladıkları, dünyadaki açlık oranlarını ülkeler nezdinde gösteren haritada, günde 25 sentin, bir çocuğun karnının doymasını sağlayacağı belirtilmiştir (WFP, 2015).

Bu açıdan bakıldığında, yardım kuruluşlarının yaptıkları kampanyalar, yardım edecek bireyleri teşvik edebildiği ölçüde, diğer insanların hayatını kurtarabilme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda olumlu sosyal davranışların hangi koşullarda gerçekleşebildiği, hangi gelişimsel örüntülerin söz konusu davranışlarla ilişkili olduğunun belirlenmesi, bu ve benzeri yardım kuruluşlarının kampanyalarının tasarlanmasında, bireyleri yardıma teşvik edecek söz konusu unsurların göz önüne alınması bakımından önemlidir. Benzeri biçimde Reed ve ark (2007) tarafından yapılan çalışmada ahlaki kimlik özelliklerinin bireye hatırlatılmasının, bağış yapma oranını artıran bir unsur olduğu tespit edilmiştir.

Bir grup dağcı tarafından 1995 yılında kurulan AKUT, 17 Ağustos 1999 depreminde, 150 gönüllüsüyle birlikte, 200 kadar insanın hayatını kurtarmıştır. AKUT'un kurtarma çalışmaları yalnızca ülkemizle de sınırlı değildir. Atina, Tayvan, Hindistan ve Haiti'de gerçekleşen depremlerde, arama kurtarma ekibi olarak görev almıştır. Uluslararası alanda da yardım kampanyalarını sürdüren, afetlerle ilgili seminerler ve bilinçlendirme toplantıları düzenleyen AKUT, gönüllülük esasına dayalı bir kuruluş olmakla birlikte, yapılan bağışlarla birlikte mali kaynak sağlamaktadır (<http://www.akut.org.tr/tarihce>).

AKUT ve başka yardım kuruluşlarının, tanıtımlarında, reklam filmlerinde, bireylerin ahlaki kimlik özelliklerine atıfta bulunan, şefkat, yardımseverlik, adil olma gibi değerleri hatırlatan bağış kampanyalarının önemli olduğu düşünülmektedir. Örneğin Darüşşafaka Kuruluşu'nun (1863), 2015 yılı reklam sloganı olan "Olmasa da Olur", bireylerin kendi kaynaklarının ufak bir kısmını dahi paylaştıklarında bir çocuğun eğitim masrafını kolaylıkla karşılayabilecekleri mesajını vermektedir (<http://www.darussafaka.org/haberler/2015/olmasa-da-olur>).

Ülkemizdeki bazı yardım kuruluşları ise, bireylerin ahlaki ya da sosyal duygularını ön plana çıkartan kampanyalar yürütmektedir. Örneğin Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin (1989), 2012 yılında çekilen reklam filminde, ilk etapta öğrencilerin karşılanamayan eğitim masraflarına ilişkin niceliksel verilerden söz edilirken, sonrasında destekler sayesinde karşılanan eğitim giderlerine ilişkin veriler belirtilmiştir. İlk etapta başaramamaya ilişkin suçluluk duygusu ifade edilirken, sonraki kısımda destekler sayesinde başarılanlardan söz edilmesiyle, izleyiciye suçluluk duygusunun aktarılması sağlanmış ama sonrasında da, "destek verdiğinizde bunun daha iyisini yapabiliriz" mesajıyla, bu duygunun telafi edilebilirliği gösterilmiştir (<https://www.youtube.com/watch?v=QTfZefFLjyA>). Bu bağlamda yardım kampanyalarında duygu aktarımlarının özellikle suçluluk duygusunun kullanılmasının bireyleri yardıma teşvik etmede önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir.

Özetle, bu çalışmadan elde edilen bulguların, toplumun varlığını ve devamlılığını sağlıklı biçimde sürdürebilmesine katkıda bulunan olumlu sosyal davranışları açıklama bağlamında literatüre önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir. Çalışmanın bulgularında görüldüğü gibi suçluluk duygusu, yardım

davranışını arttırmada önemli bir etkiye sahiptir. Ahlaki kimlik özellikleri ve ahlaki muhakemeler söz konusu yardım davranışlarıyla ilişki bulunmuştur. Bu bağlamda, hem ulusal hem de uluslararası yardım kampanyalarında, bireylerin sosyal duygularına, suçluluk duygusu özelinde atıf yapılmasının, ahlaki kimlik özelliklerine vurgu yapılmasının söz konusu davranışları arttırmada etkili olabileceği düşünülmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Aksan, N., Kochanska, G., & Ortmann, M. R. (2006). Mutually responsive orientation between parents and their young children: Toward methodological advances in the science of relationships. *Developmental Psychology, 42*, 833–848, doi:10.1037/0012-1649.42.5.833.
- Amato, P. R. (1993). Urban-Rural Differences in Helping Friends and Family Members. *Social Psychology Quarterly, 56*, 249-262.
- Anderson, S. W., Bechara, A., Damasio, H., Tranel, D., & Damasio, A. R. (1999). Impairment of social and moral behavior related to early damage in human prefrontal cortex. *Nature Neuroscience, 2*(11), 1032-1037, doi: 10.1038/14833.
- Aquino, K., McFerran, B., & Laven, M. (2011). Moral identity and the experience of moral elevation in response to acts of uncommon goodness. *Journal of Personality and Social Psychology, 100*(4), 703-718, doi: 10.1037/a0022540.
- Aquino, K., & Reed II, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*(6), 1423-1440, doi:10.1037//0022-3514.83.6.1423.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*(5), 469, doi: 10.1037//0003-066X.55.5.469
- Asbury, K., Dunn, J. F., Pike, A., & Plomin, R. (2003). Nonshared environmental influences on individual differences in early behavioral development: A monozygotic twin differences study. *Child Development, 74*, 933-943, doi: 10.1111/1467-8624.00577.
- Attar-Schwartz, S., Tan, J. P., Buchanan, A., Flouri, E., & Griggs, J. (2009).

- Grandparenting and adolescent adjustment in two-parent biological, lone-parent, and step-families. *Journal of Family Psychology*, 23(1), 67-75, doi: 10.1037/a0014383.
- Austrian, S. (2008). *Developmental Theories Through the Life Cycle*. Columbia University Press, New York.
- Ayvalıoğlu, N. (1984). The relationship between urbanization and positive social behaviour. *Psikoloji alışmaları Dergisi*, 14, 105-182.
- Baele, S. (2016, 6 Nisan). Yaşatmak Ve lme Terk Etmek: Michel Foucault Avrupa'nın Mlteci Krizini ngrmş Myd? Erişim Tarihi: 10.04.16 (<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar>)
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31, 101–119, doi:10.1080/0305724022014322.
- Bandura, A., Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Gerbino, M., & Pastorelli, C. (2003). Role of affective self-regulatory efficacy in diverse spheres of psychosocial functioning. *Child Development*, 74(3), 769-782, doi: 10.1111/1467-8624.00567.
- Balish, S. M., Rainham, D., & Blanchard, C. (2016). Volunteering in sport is more prevalent in small (but not tiny) communities: Insights from 19 countries. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 1-11, doi: 10.1080/1612197X.2015.1121510.
- Barriga, A. Q., Morrison, E. M., Liao, A. K., & Gibbs, J. C. (2001). Moral cognition: Explaining the gender difference in antisocial behavior. *Merrill-Palmer Quarterly*, 47(4), 532-562, doi: 10.1353/mpq.2001.0020.
- Brajša-Žganec, A., & Hanzec, I. (2014). Social development of preschool children in Croatia: Contributions of child temperament, maternal life satisfaction and rearing practices. *Journal of Child and Family Studies*, 23(1), 105-117, doi: 10.1007/s10826-012-9696-8.

- Batson, C. D. (1998). Altruism and prosocial behavior. In D. Gilbert, S. Fiske, & G. Lindsay (Eds.), *Handbook of social psychology* (pp. 282–316). New York: McGraw-Hill.
- Batson, D. & Powell, A. (2003). Altruism and Prosocial Behavior. In T. Millon & M.J. Lerner (Eds) *Handbook of Psychology, Personality and Social Psychology*, vol. 5, s. 463-479). New York, Wiley.
- Baumeister, R. F., Stillwell, A. M., & Heatherton, T. F. (1994). Guilt: an interpersonal approach. *Psychological Bulletin*, *115*(2), 243-267, doi: [10.1037/0033-2909.115.2.243](https://doi.org/10.1037/0033-2909.115.2.243).
- Berk, L. E. (2007). *Development through the lifespan*. 4/E, Allyn & Bacon: Boston.
- Bierhoff, H. W. (2002). *Prosocial behaviour*. Hove, UK: Psychology.
- Blakemore, S. J. (2008). The social brain in adolescence. *Nature Reviews Neuroscience*, *9*(4), 267-277, doi: [10.1038/nrn2353](https://doi.org/10.1038/nrn2353).
- Blakemore, S. J., Winston, J., & Frith, U. (2004). Social cognitive neuroscience: where are we heading? *Trends in Cognitive Sciences*, *8*(5), 216-222, doi: [10.1016/j.tics.2004.03.012](https://doi.org/10.1016/j.tics.2004.03.012).
- Blasi, A. (2004). Moral functioning: Moral understanding and personality. *Moral Development, Self, and Identity*, 335-347.
- Brambilla, M., Sacchi, S., Pagliaro, S., & Ellemers, N. (2013). Morality and intergroup relations: Threats to safety and group image predict the desire to interact with outgroup and ingroup members. *Journal of Experimental Social Psychology*, *49*(5), 811-821, doi: [10.1016/j.jesp.2013.04.005](https://doi.org/10.1016/j.jesp.2013.04.005).
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In R. M. Lerner & W. Damon (Eds.), *Handbook of child*

psychology: Vol. 1. Theoretical models of human development, 793–828. Hoboken, Wiley.

Carlo, G., Eisenberg, N., & Knight, G. P. (1992). An objective measure of adolescents' prosocial moral reasoning. *Journal of Research on Adolescence*, 2(4), 331-349, doi: 10.1207/s15327795jra0204_3.

Carlo, G., Fabes, R., Laible, D. & Kupanoff, K. (1999). Early Adolescence and Prosocial/Moral Behavior II: The Role of Social and Contextual Influences *Journal of Early Adolescence*, 19, 133-147, doi: 10.1177/0272431699019002001.

Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., & Randall, B. A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 23, 107-134, doi: 10.1177/0272431602239132.

Carlo, G., Koller, S. H., Eisenberg, N., Da Silva, M., & Frohlich, C. (1996). A cross national study on the relations among prosocial moral reasoning, gender role orientations, and prosocial behaviors. *Developmental Psychology*, 32, 231-240, doi: [10.1037/0012-1649.32.2.231](https://doi.org/10.1037/0012-1649.32.2.231).

Carlo, G., & Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of youth and adolescence*, 31(1), 31-44, doi:10.1023/A:1014033032440.

Capraro, V. (2013). A model of human cooperation in social dilemmas. *PloS one*, 8(8), e72427.

Cavojova, V., Belovicova, Z. & Sirota, M. (2011). Mind reading and empathy predictors of prosocial behavior. *Studia Psychologia*, 53, 351-361.

Cevizci, A. (2012). *Felsefeye Giriş* (1. baskı). Say Yayınları, İstanbul.

Cevizci, A. (2012). *Felsefe Sözlüğü* (3. baskı). Say Yayınları, İstanbul.

- Chalmers, J. B., & Townsend, M. A. R. (1990). The effects of training in social perspective taking on socially maladjusted girls. *Child Development, 61*, 178–190, doi:10.1111/j.1467-8624.1990.tb02770.x.
- Cole, P. M., Barrett, K. C., & Zahn-Waxler, C. (1992). Emotion Displays in Two-Year-Olds during Mishaps. *Child development, 63*(2), 314-324, doi: 10.2307/1131481.
- Cryder, C. E., Springer, S., & Morewedge, C. K. (2012). Guilty feelings, targeted actions. *Personality and Social Psychology Bulletin, 38*(5), 607-618, doi: 10.1177/0146167211435796.
- Davidov, M., & Grusec, J. E. (2006). Untangling the links of parental responsiveness to distress and warmth to child outcomes. *Child Development, 77*, 44–58, doi: 10.1111/j.1467-8624.2006.00855.
- Davis, M. H., & Franzoi, S. L. (1991). Stability and change in adolescent self-consciousness and empathy. *Journal of Research in Personality, 25*(1), 70-87, doi:[10.1016/0092-6566\(91\)90006-C](https://doi.org/10.1016/0092-6566(91)90006-C).
- Decety, J., Michalska, K. J., & Kinzler, K. D. (2012). The contribution of emotion and cognition to moral sensitivity: a neurodevelopmental study. *Cerebral Cortex, 22*(1), 209-220, doi: 10.1093/cercor/bhr111.
- De Hooge, I. E. (2012). The exemplary social emotion guilt: Not so relationship-oriented when another person repairs for you. *Cognition & emotion, 26*(7), 1189-1207, doi: 10.1080/02699931.2011.640663.
- De Hooge, I. E., Breugelmans, S. M., & Zeelenberg, M. (2008). Not so ugly after all: Endogenous shame acts as a commitment device. *Journal of Personality and Social Psychology, 95*(4), 933-943, doi: [10.1037/a0011991](https://doi.org/10.1037/a0011991).
- De Hooge, I.E., Nelissen, R. M. A., Breugelmans, S. M. & Zeelenberg, M. (2011).

What is moral about guilt? Acting "prosocially" at the disadvantage of others. *Journal of Personality and Social Psychology*, *100*(3), 462-473, doi:[10.1037/a0021459](https://doi.org/10.1037/a0021459).

De Hooge, I. E., Zeelenberg, M., & Breugelmans, S. M. (2007). Moral sentiments and cooperation: Differential influences of shame and guilt. *Cognition and Emotion*, *21*, 1025–1042, doi: 10.1080/02699930600980874.

Dugatkin, L. (1997). The evolution of cooperation. *Bioscience*, *47*, 355-363.

Eagly, A. H. (2009). The his and hers of prosocial behavior: An examination of the social psychology of gender. *American Psychologist*, *64* (8), 644-658, doi: [10.1037/0003-066X.64.8.644](https://doi.org/10.1037/0003-066X.64.8.644).

Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation, and moral development. *Annual review of psychology*, *51*(1), 665-697, doi:10.1146/annurev.psych.51.1.665.

Eisenberg, N., Carlo, G., Murphy, B. & Court, P. (1995). Prosocial Development in Late Adolescence: A Longitudinal Study. *Child Development*, *66*, 1179-1197. doi: 10.1111/j.1467-8624.1995.tb00930.

Eisenberg, N., Cumberland, A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., & Shepard, S. A. (2005). Age Changes in Prosocial Responding and Moral Reasoning in Adolescence and Early Adulthood. *Journal of Research on Adolescence : the Official Journal of the Society for Research on Adolescence*, *15*(3), 235–260, doi: 10.1111/j.1532-7795.2005.00095.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. In N. Eisenberg, W. Damon & R. M. Lerner (Series Eds.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (Vol. 3, s. 646–718). New York: Wiley.

Eisenberg, N., Hofer, C., Sulik, M. J., & Liew, J. (2014). The development of prosocial moral reasoning and a prosocial orientation in young adulthood:

Concurrent and longitudinal correlates. *Developmental psychology*, 50(1), 58-70, doi: [10.1037/a0032990](https://doi.org/10.1037/a0032990).

Eisenberg, N., Lennon, R. & Roth, K. (1983). Prosocial Development: A Longitudinal Study. *Developmental Psychology*, 19, 846-855, doi:[10.1037/0012-1649.19.6.846](https://doi.org/10.1037/0012-1649.19.6.846).

Eisenberg, N., & Miller, P. A. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behavior. *Psychological Bulletin*, 101, 91-119, doi: [10.1037/00332909.101.1.91](https://doi.org/10.1037/00332909.101.1.91).

Eisenberg, N., Zhou, Q. & Koller, S. (2001). Brazilian Adolescents' Prosocial Moral Judgment and Behavior: Relations to Sympathy, Perspective Taking, Gender-Role Orientation, and Demographic Characteristics. *Child Development*, 72, 518-534, doi:[10.1111/1467-8624.00294](https://doi.org/10.1111/1467-8624.00294).

Epley, N & Caruso, M. (2009). Perspective taking: Misstepping into others' shoes. In: Markman KD, Klein WMP, Suhr JA, editors. Handbook of imagination and mental simulation. New York: Psychology Press.

Ferguson, T. J., Stegge, H., & Damhuis, I. (1991). Children's Understanding of Guilt and Shame. *Child Development*, 62(4), 827-839, doi: [10.1111/j.14678624.1991.tb01572.x](https://doi.org/10.1111/j.14678624.1991.tb01572.x).

Flavell, J. H.(2004). Theory of Mind Development: Retrospect and Prospect. *Merrill Palmer Quarterly*, 50, 274-290, doi: [10.1353/mpq.2004.0018](https://doi.org/10.1353/mpq.2004.0018).

Frensch, K. M., Pratt, M. W., & Norris, J. E. (2007). Foundations of generativity: Personal and family correlates of emerging adults' generative life-story themes. *Journal of Research in Personality*, 41(1), 45-62, doi:[10.1016/j.jrp.2006.01.005](https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.01.005).

Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M., & Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science*, 293(5537), 2105-2108, doi: [10.1126/science.1062872](https://doi.org/10.1126/science.1062872).

- Gorrell J., McAdam A., Coltman D., Humphries M. & Boutin S. (2010). Adopting kin enhances inclusive fitness in asocial red squirrels. *Nature Communications* 1(22), doi:10.1038/ncomms1022.
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: a social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108(4), 814-834, doi: [10.1037/0033295X.108.4.814](https://doi.org/10.1037/0033295X.108.4.814).
- Haidt, J., Koller, S. H., & Dias, M. G. (1993). Affect, culture, and morality, or is it wrong to eat your dog? *Journal of Personality and Social psychology*, 65(4), 613, doi:[10.1037/0022-3514.65.4.613](https://doi.org/10.1037/0022-3514.65.4.613).
- Hançerlioğlu, O. (2008). Felsefe Sözlüğü (16. baskı). Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Hardy, S. A. (2006). Identity, reasoning, and emotion: An empirical comparison of three sources of moral motivation. *Motivation and Emotion*, 30, 207-213, doi:10.1007/s11031-006-9034-9.
- Hardy, S. A., Bean, D. S., & Olsen, J. A. (2015). Moral identity and adolescent prosocial and antisocial behaviors: Interactions with moral disengagement and self-regulation. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(8), 1542-1554, doi: 10.1007/s10964-014-0172-1.
- Hardy, S. A., Walker, L. J., Olsen, J. A., Woodbury, R. D., & Hickman, J. R. (2014). Moral identity as moral ideal self: Links to adolescent outcomes. *Developmental Psychology*, 50(1), 45-57, doi: 10.1037/a0033598.
- Hardy, S. A., & Carlo, G. (2005). Identity as a source of moral motivation. *Human Development*, 48, 232–256, doi:10.1159/000086859.
- Hardy, S. A., & Carlo, G. (2011). Moral identity: What is it, how does it develop, and is it linked to moral action? *Child Development Perspectives*, 5(3), 212-218, doi:10.1111/j.1750-8606.2011.00189.x
- Hart, D., Burock, D., London, B & Atkins, R. (2009) Social and Moral development

(Ch 14) An Introduction to Developmental Psychology, Slater, A & Bremner, G. Blackwell Publishing Oxford, UK.

Hart, D., & Fegley, S. (1995). Prosocial behavior and caring in adolescence: Relations to self-understanding and social judgment. *Child Development*, 66(5), 1346-1359, doi:10.1111/j.1467-8624.1995.tb00939.x.

Heerey, E. A., Keltner, D., & Capps, L. M. (2003). Making sense of self-conscious emotion: linking theory of mind and emotion in children with autism. *Emotion*, 3(4), 394-400, doi: [10.1037/1528-3542.3.4.394](https://doi.org/10.1037/1528-3542.3.4.394).

Helwig, C. & Turiel, E. (2011). Children ' s Social and Moral Reasoning. In Smith, P. & Hart, C. The Wiley-Blackwell Handbook of Childhood Social Development (2nd eds)., 567-584.

Hobbes, T. (1651/2013). Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devleti'nin İçeriği, Biçimi ve Kudreti (12.baskı). Çeviren: Selim Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Holt, C. A., & Laury, S. K. (1997). Classroom games: Voluntary provision of a public good. *The Journal of Economic Perspectives*, 209-215.

Jacobs, J. (2008). Dimensions of moral theory: an introduction to metaethics and moral psychology. John Wiley & Sons.

Jenkins, J. M.,& Astington, J. W. (2000). Theory of mind and social behavior: Causal models tested in a longitudinal study. *Merrill Palmer Quarterly*, 46, 203–220.

Joireman, J. (2004). Empathy and the self-absorption paradox II: Self-rumination and self-reflection as mediators between shame, guilt, and empathy. *Self and Identity*, 3(3), 225-238, doi: [10.1080/13576500444000038](https://doi.org/10.1080/13576500444000038).

Johnston, M., & Krettenauer, T. (2011). Moral self and moral emotion expectancies

as predictors of anti-and prosocial behaviour in adolescence: A case for mediation?. *European Journal of Developmental Psychology*, 8(2), 228-243, doi:10.1080/17405621003619945.

Juujärvi, S., Myyryb, L. & Peso, K. (2010). Does care reasoning make a difference? Relations between care, justice and dispositional empathy. *Journal of Moral Education*, 39, 469–489, doi: 10.1080/17405621003619945.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2012) *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*. Evrim Yayınevi, Ankara.

Kajonius, P. (2014). The Effect of Information Overload on Charity Donations.

International Journal of Psychology and Behavioral Sciences, 4(1), 41-50, doi:10.5923/j.ijpbs.20140401.06.

Karadağ, E., & Mutafçılar, I. (2009). Prososyal Davranış Ekseninde Özgecilik Üzerine Teorik Bir Çözümleme. *Journal of Phlisophy*, 8, 41-70.

Karniol, R., Gabay, R., Ochion, Y., & Harari, Y. (1998). Is gender or gender-role orientation a better predictor of empathy in adolescence?. *Sex Roles*, 39(1-2), 45-59, doi:10.1023/A:1018825732154.

Keith, J. G., Nelson, C. S., Schlabach, J. H., & Thompson, C. J. (1990). The relationship between parental employment and three measures of early adolescent responsibility: Family-related, personal, and social. *Journal of Early Adolescence*, 10, 399-415, doi: 10.1177/0272431690103010.

Ketelaar, T., & Au, W. T. (2003). The effects of guilt on the behaviour of uncooperative individuals in repeated social bargaining games: An affect-as-information interpretation of the role of emotion in social interaction. *Cognition & Emotion*, 17, 429-453.

Knight, G. P., Bernal, M., & Carlo, G. (1993). Socialization and the development of cooperative, competitive, and individualistic behaviors among Mexican American children. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 15, 291-309, doi: 10.1177/07399863930153001.

- Kochanska, G., Gross, J. N., Lin, M., & Nichols, K. E. (2002). Guilt in young children: Development, determinants, and relations with a broader system of standards. *Child Development, 73*, 461–482, doi: 10.1111/1467-8624.00418.
- Kochanska, G., & Murray, K. T. (2000). Mother-child mutually responsive orientation and conscience development: From toddler to early school age. *Child Development, 71*, 417–431, doi:10.1111/1467-8624.00154.
- Krebs, D. L., & Denton, K. (2005). Toward a more pragmatic approach to morality: a critical evaluation of Kohlberg's model. *Psychological Review, 112*(3), 629-649, doi:[10.1037/0033-295X.112.3.629](https://doi.org/10.1037/0033-295X.112.3.629).
- Kumru, A., Carlo, G. & Edwards, C. (2004). Olumlu Sosyal Davranışların İlişkisel, Kültürel, Bilişsel ve Duyuşsal Bazı Değişkenlerle İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 19 (54)*, 109-125.
- Kumru, A., Carlo, G., Mestre, M.V., & Samper, P.(2012). Prosocial Moral Reasoning and Prosocial Behavior among Turkish and Spanish Adolescents. *Social Behavior and Personality: An International Journal, 40*(2), 205-214, doi:[10.2224/sbp.2012.40.2.205](https://doi.org/10.2224/sbp.2012.40.2.205).
- Lagattuta, K. H., & Thompson, R. A. (2007). The development of self-conscious emotions: Cognitive processes and social influences, 91-113.
- Lahat, A., Helwig, C. C., & Zelazo, P. D. (2013). An Event-Related Potential Study of Adolescents' and Young Adults' Judgments of Moral and Social Conventional Violations. *Child Development, 84*(3), 955-969, doi:10.1111/cdev.12001.
- Laible, D. J., Carlo, G., & Roesch, S. C. (2004). Pathways to self-esteem in late adolescence: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours. *Journal of Adolescence, 27*(6), 703-716, doi:[10.1016/j.adolescence.2004.05.005](https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.05.005).

- Lapsley, D.K., & Narvaez, D. (Eds.) (2004). *Moral development, self, and identity*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Latane, B., & Darley, J. M. (1968). Group inhibition of bystander intervention. *Journal Of Personality and Social Psychology*, *10*, 215-221, doi:[10.1037/h0026570](https://doi.org/10.1037/h0026570).
- Lee, S., Winterich, K. P., & Ross, W. T. (2014). I'm Moral, but I Won't Help You: The Distinct Roles of Empathy and Justice in Donations. *Journal of Consumer Research*, *41*(3), 678-696, doi:[10.1086/677226](https://doi.org/10.1086/677226).
- Leith, K. P., & Baumeister, R. F. (1998). Empathy, shame, guilt, and narratives of interpersonal conflicts: Guilt-prone people are better at perspective taking. *Journal of Personality*, *66*, 1–37, doi:[10.1111/1467-6494.00001](https://doi.org/10.1111/1467-6494.00001).
- Lerner, R., Lewin-Bizan, S. & Warren, E. (2011). In Lamb & Bornstein (Eds), *Social and Personality Development*, 19-67. New York, Psychology Press.
- Leslie, A. M. (1987). Pretense and representation in infancy: The origins of “theory of mind.” *Psychological Review*, *94*, 412–426, doi:[10.1037/0033295X.94.4.412](https://doi.org/10.1037/0033295X.94.4.412).
- Lewis, M., Sullivan, M. W., Stanger, C., & Weiss, M. (1989). Self development and self-conscious emotions. *Child Development*, 146-156, doi:[10.2307/1131080](https://doi.org/10.2307/1131080).
- Lichter, D. T., Shanahan, M. J., & Gardner, E. L. (2002). Helping others? The effects of childhood poverty and family instability on prosocial behavior. *Youth & Society*, *34*, 89-119, doi: [10.1177/0044118X02034001004](https://doi.org/10.1177/0044118X02034001004).
- Luengo Kanacri, B. N., Pastorelli, C., Zuffian, A., Eisenberg, N., Ceravolo, R. & Caprara, G. (2014). Trajectories of prosocial behaviors conducive to civic outcomes during the transition to adulthood: The predictive role of family Dynamics. *Journal of Adolescence*, *37*, 1529-1539, doi: [10.1016/j.adolescence.2014.07.002](https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2014.07.002).

- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224-253, doi: <http://dx.doi.org/10.1037>.
- McWilliams, N. (2011). *Psychoanalytic diagnosis: Understanding personality structure in the clinical process*. Guilford Press.
- McTernan, M., Love, P., & Rettinger, D. (2014). The influence of personality on the decision to cheat. *Ethics & Behavior*, 24(1), 53-72, doi: 10.1080/10508422.2013.819783.
- Miller, J. G., Kahle, S., & Hastings, P. D. (2015). Roots and Benefits of Costly Giving Children Who Are More Altruistic Have Greater Autonomic Flexibility and Less Family Wealth. *Psychological Science*, 0956797615578476.
- Milinski, M., Sommerfeld, R. D., Krambeck, H. J., Reed, F. A., & Marotzke, J. (2008). The collective-risk social dilemma and the prevention of simulated dangerous climate change. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 105(7), 2291-2294, doi:10.1073/pnas.0709546105.
- Moore, C., Barresi, J., & Thompson, C. (1998). The cognitive basis of future oriented prosocial behavior. *Social Development*, 7, 198–217, doi: 10.1111/1467-9507.00062.
- Muris, P., & Meesters, C. (2014). Small or big in the eyes of the other: on the developmental psychopathology of self-conscious emotions as shame, guilt, and pride. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 17(1), 19-40, doi: 10.1007/s10567-013-0137-z
- Neyer, F. & Lang, F. (2003). Blood Is Thicker Than Water: Kinship Orientation Across Adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 310–321, doi: 10.1037/0022-3514.84.2.310.
- O'Brien, E., Konrath, S. H., Gröhn, D., & Hagen, A. L. (2012). Empathic concern

and perspective taking: Linear and quadratic effects of age across the adult life span. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, doi: 10.1093/geronb/gbs055.

Olthof, T. (2012). Anticipated feelings of guilt and shame as predictors of early adolescents' antisocial and prosocial interpersonal behaviour. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(3), 371-388, doi:10.1080/17405629.2012.680300.

Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128(1), 3-72, doi: 10.1037//0033-2909.128.1.3

Paal, T. & Bereczkei, T. (2007). Adult theory of mind, cooperation, Machiavellianism: The effect of mindreading on social relations. *Personality and Individual Differences*, 43, 541-551, doi:10.1016/j.paid.2006.12.021

Papalia, D., Olds, S. & Feldman, R. (2011). *Human Development*. McGraw-Hill Publishing, New York.

Patrick, R. B., & Gibbs, J. C. (2012). Inductive discipline, parental expression of disappointed expectations, and moral identity in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(8), 973-983, doi: 10.1007/s10964-011-9698-7

Paus, T. (2005). Mapping brain maturation and cognitive development during adolescence. *Trends in cognitive sciences*, 9(2), 60-68, doi:10.1016/j.tics.2004.12.008

Paulus, M., Kühn-Popp, N., Licata, M., Sodian, B., & Meinhardt, J. (2013). Neural correlates of prosocial behavior in infancy: Different neurophysiological mechanisms support the emergence of helping and comforting. *Neuroimage*, 66, 522-530, doi: [10.1016/j.neuroimage.2012.10.041](https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2012.10.041)

Penner, L., Dovidio, J., Piliavin, J. & Schroeder, D. (2005). *Prosocial Behavior*:

Multilevel Perspectives, *Annual Review of Psychology*, 56, 14-28, doi:10.1146/annurev.psych.56.091103.070141.

Profe, W., & Wild, L. G. (2015). Mother, Father, and Grandparent Involvement

Associations With Adolescent Mental Health and Substance Use. *Journal of Family Issues*, 16, 0192513X15583069, doi: 10.1177/0192513X15583069.

Prot, S., Gentile, D. A., Anderson, C. A., Suzuki, K., Swing, E., Lim, K. M., ... & Liao, A. K. (2014). Long-term relations among prosocial-media use, empathy, and prosocial behavior. *Psychological Science*, 25(2), 358-368. doi: 10.1177/0956797613503854.

Reed, A., Aquino, K., & Levy, E. (2007). Moral identity and judgments of charitable behaviors. *Journal of Marketing*, 71(1), 178-193. doi: [10.1509/jmkg.-71.1.178](https://doi.org/10.1509/jmkg.-71.1.178).

Renetzky, H. C. (2015). Guilt and Moral Compensation: Relational or Self-Presentational? *Psychology Honors Projects, Paper 35*.

Rheingold, H. L. (1982). Little children's participation in the work of adults, a nascent prosocial behavior. *Child Development*, 53, 114-125.

Romano, E., Tremblay, R. E., Boulerice, B., & Swisher, R. (2005). Multilevel

correlates of childhood physical aggression and prosocial behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 33, 565-578, doi:10.1007/s10802-005-6738-3.

Quiles Z, Bybee J. 1997. Chronic and predispositional guilt: relations to mental

health, prosocial behavior, and religiosity. *Journal of Personal Assessment*, 69, 104-26, doi:10.1207/s15327752jpa6901_6.

Santrock, J. W. (2009). *Life-span development*. Boston, MA: McGraw-Hill.

Schultz, D., & Schultz, S. (2007). *A History of Modern psychology*. Cengage Learning.

- Selman, R. L. (1973). A Structural Analysis of the Ability to Take Another's Social Perspective: Stages in the Development of Role-Taking Ability.
- Senemoğlu, N. (2010). Gelişim Öğrenme ve Öğretim. Ankara, Pegem Yayınevi.
- Sengsavang, S., Willemsen, K., & Krettenauer, T. (2015). Why be moral? Children's explicit motives for prosocial-moral action. *Frontiers in Psychology*, 6. doi: [10.3389/fpsyg.2015.00552](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00552)
- Shaffer, D. R. (1994). Social and Personality Development (3rd ed). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Shaffer, D. R. (2009). Social and Personality Development (6th ed). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Shaffer, D. R. & Kipp, K. (2010). Developmental psychology: Childhood and adolescence (8th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Shao, R., Aquino, K., & Freeman, D. (2008). Beyond moral reasoning: A review of moral identity research and its implications for business ethics. *Business Ethics Quarterly*, 18(04), 513-540. doi: [10.5840/beq200818436](https://doi.org/10.5840/beq200818436)
- Shweder, R., Much, N., Mahapatra, M., & Park, L. (1997). Divinity and the "Big Three" Explanations of Suffering. *Morality and Health*, 119-150.
- Siu, A. M., Shek, D. T., & Lai, F. H. (2012). Predictors of prosocial behavior among Chinese high school students in Hong Kong. *The Scientific World Journal*, 2012, 1-7, doi:10.1100/2012/489156.
- Skerry, A. E., & Spelke, E. S. (2014). Preverbal infants identify emotional reactions that are incongruent with goal outcomes. *Cognition*, 130(2), 204-216, doi:10.1016/j.cognition.2013.11.002.

- Sloane, S., Baillargeon, R., & Premack, D. (2012). Do infants have a sense of fairness?. *Psychological Science* 23 (2), 196-204.
doi:[10.1177/0956797611422072](https://doi.org/10.1177/0956797611422072)
- Smith, C. E., Blake, P. R., & Harris, P. L. (2013). I should but I won't: Why young children endorse norms of fair sharing but do not follow them. *PLoS One*, 8(3), e59510. doi:10.1371/journal.pone.0059510.
- Söchting, I., Skoe, E. E., & Marcia, J. E. (1994). Care-oriented moral reasoning and prosocial behavior: A question of gender or sex role orientation. *Sex Roles*, 31(3-4), 131-147, doi: 10.1007/BF01547711.
- Stams, J., Brugman, D. , Deković M., Rosmalen, L., Laan, P. & Gibbs, J. (2006).
The Moral Judgment of Juvenile Delinquents: A Meta-Analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology* 34, 697-713. doi:10.1007/s10802-006-9056-5
- Stearns, D. C., & Parrott, W. G. (2012). When feeling bad makes you look good: Guilt, shame, and person perception. *Cognition & Emotion*, 26(3), 407-430, doi: 10.1080/02699931.
- Steinberg, L. (2005). Cognitive and affective development in adolescence. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(2), 69-74, doi: [10.1016/j.tics.2004.12.005](https://doi.org/10.1016/j.tics.2004.12.005).
- Steiner, J. (2009). Understanding the Behavioral Responses Corresponding with the Emotions Guilt and Shame. *Honors Theses*, 20.
- Stewart, S. M., & McBride-Chang, C. (2000). Influences on children's sharing in a multicultural setting. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 333-348. doi:10.1177/0022022100031003003
- Strand, P. S., Pula, K., & Downs, A. (2015). Social values and preschool behavioral adjustment: A comparative investigation of Latino and European American preschool children [Abstract]. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 21(3), 400.
- Stone, V.E., Baron Cohen, S. & Knight, R.E. (1998). Frontal Lobe contributions to

theory of mind. *Journal of Cognitive Neuroscience*,10, 640-656.
doi:10.1162/089892998562942

Stürmer, S., Snyder, M., Kropp, A., & Siem, B. (2006). Empathy-motivated helping: The moderating role of group membership. *Personality and Social Psychology Bulletin*,32, 943-956, doi:10.1177/0146167206287363.

Sütlaş, M. (2007, 29 Eylül). "Başka Bir Dünya Mümkün" Erişim Tarihi: 15.05.16
(<http://bianet.org/biamag/cevre/102016-baska-bir-dunya-mumkun>)

Şahin, H. & Şahin, N. (1992). Adolescent Guilt, Shame and Depression in Relation to Sociotropy and Autonomy. World Congress of Cognitive Therapy. June 17-21, Toronto, Canada.

Taylor, Z. E., Eisenberg, N., Spinrad, T. L., Eggum, N. D., & Sulik, M. J. (2013). The relations of ego-resiliency and emotion socialization to the development of empathy and prosocial behavior across early childhood. *Emotion*, 13(5), 822. doi:10.1037/a0032894.

Tangney, J. P., Miller, R. S., Flicker, L., & Barlow, D. H. (1996). Are shame, guilt, and embarrassment distinct emotions? *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 1256–1269. doi:[10.1037/0022-3514.70.6.1256](https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.6.1256)

Tangney, J. P., Stuewig, J., & Mashek, D. J. (2007). What's moral about the self-conscious emotions. *The self-conscious emotions: Theory and research*, 21-37.

Tracy, J. L., & Robins, R. W. (2004). Putting the self into self-conscious emotions: theoretical model. *Psychological Inquiry*, 15, 103–125.

Tracy, J. L., & Robins, R. W. (2006). Appraisal antecedents of shame and guilt: Support for a theoretical model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(10), 1339-1351, doi:10.1177/0146167206290212.

Tracy, J. L., Robins, R. W., & Tangney, J. P. (Eds.). (2007). *The self-conscious emotions: Theory and research*. Guilford Press.

- Treviño, L. K., Weaver, G. R., & Reynolds, S. J. (2006). Behavioral ethics in organizations: A Review. *Journal of Management*, 32(6), 951-99, doi: 10.1177/0149206306294258.
- Turiel, E. (2006). The development of morality. In W. Damon (Series Ed.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (6th ed., 863-932). New York: Wiley.
- Vaish, A., Carpenter, M., & Tomasello, M. (2009). Sympathy through affective perspective taking and its relation to prosocial behavior in toddlers. *Developmental psychology*, 45(2), 534, doi: 10.1037/a0014322.
- Van der Graaff, J., Branje, S., De Wied, M., Hawk, S., Van Lier, P., & Meeus, W. (2014). Perspective taking and empathic concern in adolescence: Gender differences in developmental changes. *Developmental Psychology*, 50(3), 881, doi: 10.1037/a0034325.
- Walker, L. J. (1989). A Longitudinal Study of Moral Reasoning. *Child Development*, 60, 157-166, doi: 10.2307/1131081.
- Walker, L. J., Hennig, K. H., & Kettenauer, T. (2000). Parent and peer contexts for children's moral reasoning development. *Child Development*, 71, 1033-1048, doi:10.1111/1467-8624.00207.
- Walker, S. (2009). Gender Differences in the Relationship Between Young Children's Peer-Related Social Competence and Individual Differences in Theory of Mind. *The Journal of Genetic Psychology*, 166(3), 297-312, doi: 10.3200/GNTP.166.3.297-312.
- Wang, C. C., & Wang, C. H. (2008). Helping others in online games: Prosocial behavior in cyberspace. *CyberPsychology & Behavior*, 11(3), 344-346, doi: 10.1089/cpb.2007.0045.
- Warneken, F. & Tomasello, M. (2009). The roots of human altruism. *British Journal of Psychology*, 100, 455-471, doi: 10.1348/000712608X379061.

- Watson, A. C., Nixon, C. L., Wilson, A., & Capage, L. (1999). Social interaction skills and theory of mind in young children. *Developmental Psychology*, *35*, 386–391, doi: [10.1037/0012-1649.35.2.386](https://doi.org/10.1037/0012-1649.35.2.386)
- Weller, D. & Lagattuta, K. H. (2013). Helping the In-Group Feels Better: Children's Judgments and Emotion Attributions in Response to Prosocial Dilemmas *Child Development*, *84*, 253–268. doi: [10.1111/j.1467-8624.2012.01837.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2012.01837.x)
- Wellman, H. M., & Woolley, J. D. (1990). From simple desires to ordinary beliefs: The early development of everyday psychology. *Cognition*, *35*, 245-275, doi: [10.1016/0010-0277\(90\)90024-E](https://doi.org/10.1016/0010-0277(90)90024-E).
- White, F. (2000). Relationship of Family Socialization Processes to Adolescent Moral Thought. *The Journal of Social Psychology*, *140*, 75-91, doi: [10.1080/00224540009600447](https://doi.org/10.1080/00224540009600447).
- Williams, C., & Bybee, J. (1994). What do children feel guilty about? Developmental and gender differences. *Developmental Psychology*, *30*, 617-623, doi: [10.1037/0012-1649.30.5.617](https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.5.617).
- Williamson, R. A., Donohue, M. R., & Tully, E. C. (2013). Learning how to help others: Two-year-olds' social learning of a prosocial act. *Journal of Experimental Child Psychology*, *114*(4), 543-550. doi: [10.1016/j.jecp.2012.11.00](https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.11.00).
- Wilson, D. S. (1975). A theory of group selection. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *72*(1), 143-146.
- World Food Program (2015). Hunger World Map. Alınan Yer: <http://www.wfp.org/content/hunger-map-2015>
- Yang, M. L., Yang, C. C., & Chiou, W. B. (2010). When guilt leads to other orientation and shame leads to egocentric self-focus: Effects of differential priming of negative affects on perspective taking. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, *38*(5), 605-614, doi: [10.2224/sbp.2010.38.5.605](https://doi.org/10.2224/sbp.2010.38.5.605).
- Yılmaz, A. G. F., & Yılmaz, F. (2016). Ahlaki Kimlik Ölçeği Türkçe Formunun

Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 111-134, doi: 10.18026/cbusos.35372.

Zahn-Waxler, C., Cole, P. M., Welsh, J. D., & Fox, N. A. (1995). Psychophysiological correlates of empathy and prosocial behaviors in preschool children with problem behaviors. *Development and Psychopathology*, 7, 27-48, doi: [10.1017/S0954579400006325](https://doi.org/10.1017/S0954579400006325).

Zahn-Waxler, C., Radke-Yarrow, M., & King, R. A. (1979). Child rearing and children's prosocial initiations toward victims of distress. *Child Development*, 50, 319-330, doi:10.2307/1129406.

Zahn-Waxler, C., Robinson, J. L., & Emde, R. N. (1992). The development of empathy in twins. *Developmental Psychology*, 28, 1038–1047, doi: [10.1037/0012-1649.28.6.1038](https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.6.1038).

6.EKLER

EK A

SUÇLULUK SENARYOLARI

SUÇLULUK: Sabahın erken saatlerinde her gün olduğu gibi bugün de yürüyüş yapıyorsunuz. Yürümeye devam ederken yerde yüzüstü uzanan birini görüyorsunuz. Sokakta başka hiç kimse yok. Yanınızda cep telefonu olmadığı için bir yeri de arayamıyorsunuz. Yerde yatan kişiye ne olduğu konusunda bir bilginiz olmadan oradan hızlıca uzaklaşıyorsunuz.

SKO: Yerde yatan kişiden uzaklaşarak, bir süre daha yürümeye devam ettikten sonra, açık bir bakkal dükkanı görüyorsunuz ve oradakilere ambulansı aramanız gerektiğini yerde yatan biri olduğunu söylüyorsunuz. O kişi ambulansı ararken siz de yerde yatan kişinin yanına dönüyorsunuz ve ambulans gelene kadar yanında bekliyorsunuz.

SBO: Yerde yatan kişiden uzaklaşarak, bir süre daha yürümeye devam ediyorsunuz. Uzaktan bir siren sesinin yaklaştığını duyuyorsunuz. Bir ambulans bulunduğunuz sokağa giriyor ve yerde yatan kişinin olduğu yere yakın bir yerde duruyor.

NÖTR (KONTROL): Sabahın erken saatlerinde yürüyüşe çıkıyorsunuz. Evden çıkarken hava açık gözükmesine karşın, yağmur yağacak gibi duruyor. Biraz daha yürümeye devam ediyorsunuz ve yağmur başlıyor. Soğuk algınlığına yakalanmamak için yürüyüşünüzü erken bitiriyorsunuz

Bu olaydan sonra kendiniz ne kadar hissedersiniz?	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
İlgili											
Güçlü											
Mutlu											
Heyecanlı											
Suçlu											
Hevesli											
Asabi											
Dikkatli											
Aktif											

EK B

KAMUSAL MALLAR OYUNU

Çalıştığınız firma bir iş arkadaşınızı işten çıkarıyor. İş arkadaşınız tazminatını alamadığı için zor durumda kalıyor. Siz de, diğer 5 iş arkadaşınızla birlikte aranızda para toplamak istiyorsunuz. Diğer 5 iş arkadaşınızın ve sizin maaşınız 1500'er TL dir. Her tur boyunca maaşınızın istediğiniz kadarını, iş arkadaşınız için ORTAK HESABA yatırmayı tercih edebilirsiniz. Her turda ortak hesaba "0, 50, 100,150,200, 250 ya da 300 TL yatırabilirsiniz. 5 tur boyunca ortak hesaba yatırılan paranın maaşınızdan çıkarılması sonucunda maaşınızdan size kalan para hesaplanabilecektir.

	0	50	100	150	200	250	300	Ortak hesapta biriken para	Kendime kalan para
1.TUR									
2.TUR									
3.TUR									
4.TUR									
5.TUR									

EK C

OLUMLU SOSYAL AHLAKİ MUHAKEMELER ÖLÇEĞİ

(Örnek Maddeler)

Ayşe isimli genç bir kız nadir rastlanan bir kan grubuna sahiptir. Ayşe okula başlar başlamaz okulun tiyatro koluna seçilir ve bu olayın hemen ardından bir doktor Ayşe'yi arayarak Ayşe'nin kan grubundan fazlaca kana ihtiyacı olan çok hasta bir kızın iyileşmesi için büyük miktar kan vermesini ister. Ayşe kasabada hasta kız ile aynı kan grubunu taşıyan tek kişi olduğu için ve bu çok nadir rastlanan ciddi bir hastalık olduğu için kanın birkaç hafta boyunca pek çok kez verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle eğer Ayşe kan vermeyi kabul ederse birkaç hafta boyunca hastanede kalması gerekecektir. Uzun süre kan vermek Ayşe'yi bir süre zayıf düşürecek, provalara katılmadığı için tiyatro oyunundaki rolünü kaybedecek ve de okulda çok geri kalmasına neden olacaktır.

Ayşe ne yapmalıdır? (Birini seçiniz)

_____ Ayşe kanı vermeli _____ Emin değilim _____ Ayşe kanı vermemeli

AÇIKLAMA: Kararınızı vermede aşağıdaki maddelerin her biri ne kadar önemli oldu? Lütfen her bir madde için çok, oldukça, biraz, az, hiç seçeneklerinden sadece birini daire içine alınız.

Çok	Oldukça	Biraz	Az	Hiç	1. Ayşe'nin yardım etmeyi hoş bir şey olarak düşünüp düşünmesine bağlı
Çok	Oldukça	Biraz	Az	Hiç	2. Ayşe'nin insanlara karşı tek yönlü yaklaşımına bağlı.
Çok	Oldukça	Biraz	Az	Hiç	3. Ayşe'nin, ailesinin ve arkadaşlarının onun bu davranışından hoşlanacaklarına ya da hoşlanmayacaklarına inanmasına bağlı.
Çok	Oldukça	Biraz	Az	Hiç	4. Ayşe'nin takımdaki yerini kaybetmesinin önemli olup olmadığını hissetmesine bağlı.
Çok	Oldukça	Biraz	Az	Hiç	5. Ayşe'nin öteki kızın kendini ne kadar kötü hissediyor olduğunu anlamasına bağlı.
Çok	Oldukça	Biraz	Az	Hiç	6. Öteki kızın hastalığının ne olacağına bağlı.

EK D

KİŞİLERARASI TEPKİSELLİK İNDEKSİ

(BAKIŞ AÇISI ALMA ALT ÖLÇEĞİ)

Aşağıdaki ifadeler sizin çeşitli durumlardaki duygu ve düşüncelerinizi irdeler niteliktedir. Her madde için sayfanın üzerindeki çizelgeden sizi en iyi tarif eden uygun rakamı seçerek gösterin (1 2 3 4 5). Cevabınızı belirlediğinizde her ifadenin karşısındaki derecelendirmeden belirlediğiniz rakamı karalayınız. Cevaplamadan önce her bir maddeyi dikkatlice okuyarak sizin için en uygun cevabı vermeye özen gösteriniz.

1- Beni Hiç Tanımlamaz/bana uygun değil 2 -Beni kısmen tanımlar 3- Kararsızım 4- Beni oldukça tanımlar

5- Beni çok iyi tanımlar/bana tamamen uygun

	1	2	3	4	5
1. Bazen olayları “başkalarının” bakış açısından görmekte zorluk çekiyorum.					
2. Uzlaşmaya dair bir karar vermeden önce, olayı herkesin açısından görmeye çalışırım.					
3. Bazen olayların arkadaşlarımda gözünde nasıl gözüktüğünü hayal ederek onları daha iyi anlamaya çalışırım.					
4. Bir şey hakkında haklı olduğuma eminsem diğer insanların tartışmalarını dinleyerek vakit kaybetmem.					
5. Her sorunun iki yönü (tarafı) olduğuna inanır ve onların her ikisini de görmeye çalışırım					
6. Birine kızdığımda, genellikle bir süre için kendimi onun yerine koymaya çalışırım.					
7. Birini eleştirmeden önce, eğer onun yerinde olsaydım nasıl hissedeceğimi hayal etmeye çalışırım.					

EK E

AHLAKİ KİMLİK ÖZELLİKLERİ ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki özelliklere sahip kişi siz ya da bir başkası olabilir. Söz konusu özelliklere sahip olan herhangi birini zihninizde canlandırın. Bu özelliklere sahip olan birinin nasıl hissedebileceğini, davranabileceğini düşünün. Bunun ardından aşağıdaki ifadeleri değerlendirin.

1- Beni Hiç Tanımlamaz/bana uygun değil 2 -Beni kısmen tanımlar 3- Kararsızım

4- Beni oldukça tanımlar 5- Beni çok iyi tanımlar/bana tamamen uygun

İLGİLİ, ŞEFKATLİ, ADİL, ARKADAŞ CANLISI, CÖMERT, ÇALIŞKAN,
YARDIMSEVER, DÜRÜST, NAZİK

	1	2	3	4	5	6	7
Bu özelliklere sahip olmak beni iyi hissettirirdi.							
Bu özelliklere sahip birisi olmak kim olduğumun önemli bir parçasıdır.							
Bu özelliklere sahip olmak benim için çok önemli değildir.							
Bu özelliklere sahip olmayı çok isterdim.							
Bu özellikleri sahip olduğumu gösteren kıyafetler giyerim.							
Boş zamanlarımda yaptığım aktiviteler bu özellikleri yansıtır.							
Okuduğum kitaplar ya da dergiler bu özelliklerim olduğunu yansıtan materyallerdir							
Bu özelliklerini gösterebildiğim organizasyonlarda yer alırım							
Bu karakter özelliklerini gösterebildiğim kişilerle aktivitelerde bulunurum							
Bu karakter özelliklerine sahip olduğum için kendimden utanırım.							

EK F

ETİK KURUL İZİN DİLEKÇESİ

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ ETİK KURULU KARARI

Karar Tarihi : 24.08.2015

Karar Sayısı : 2015/8-5

Sosyal Bilimler Enstitüsünün 22.05.2015 tarih ve 14475162-302.08.01-98 sayılı yazısı ile Kurulumuza gönderilen, Psikoloji Anabilim Dalı (Gelişim Psikolojisi) Doktora Programında Prof. Dr.Nermin ÇELEN'in danışmanlığında öğrenim gören 12 11 51 101 numaralı Doktora Öğrencisi Seda ERZİ'nin "Genç Yetişkin Olumlu Sosyal Davranışlarının, Suçluluk Duyguları, Olumlu Sosyal Ahlakî Muhakemeler ve Ahlakî Benlik Özellikleri Bakımından İncelenmesi" başlıklı doktora tez önerisi incelenmiştir.

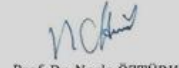
Yapılan inceleme ve değerlendirmeler sonucunda:

Arastırma önerisinin T.C. Maltepe Üniversitesi Etik Kurul Yönergesi'nin 6. Maddesinde yazılı; "bilimsel disipline bağlılık, yaşama saygı, zarar vermeme, olası zarar ve riskler konusunda tüm ilgilileri bilgilendirme, insan ve topluma sorumluluk" gibi ilkelere uygun olduğuna; yayına temel oluşturan araştırmanın tasarım, planlama ve yürütülme aşamalarında katkıda bulunanlara yer verilmesi, eksiksiz ve doğru kaynak gösterilmesi, gereken biçim ve doğrulukta atıflarda bulunulması kaydıyla yapılmasının etik olarak uygun olduğuna;

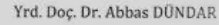
Toplantıya katılan üyelerin oybirliği ile karar verildi.

Prof. Dr. Aytekin BERKMAN

Prof. Dr. Nurgün OKTİK

Prof. Dr. Necla ÖZTÜRK

Yrd. Doç. Dr. Zeynep Karaer GÜÇLÜ

Yrd. Doç. Dr. Abbas DÜNDAR

EKG

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Sayın katılımcı;

Bu çalışma T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Gelişim Psikolojisi Doktora Programı'nda öğrenim görmekte olan Seda ERZİ tarafından, Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nermin ÇELEN danışmanlığında yürütülmektedir. Bu çalışma, kendinizle ilgili değerlendirmeleri ve karar verme süreçlerini inceleyen birkaç aşamadan oluşmakta ve yaklaşık 30 dakika sürmektedir. İlk aşamada size verilen formlardaki hikayeleri okuyarak duygu durumunuzu değerlendirmeniz istenecektir. İkinci aşamada dağıtılacak olan fişlerle ilgili bir uygulama yapılacaktır. Son aşamada ise, verilen soru formundaki soruları cevaplamanız istenecektir. Lütfen soru formundaki yönergeleri dikkatlice okuyarak soruların tümünü boş bırakmadan cevaplayınız. Eğer sizi rahatsız eden bir durumla karşılaşırsanız çalışmayı bırakabilirsiniz. Çalışmadan elde edilen veriler yalnızca araştırma amacına yönelik olarak kullanılacaktır. Çalışma ile ilgili sorularınızı ve paylaşmak istediklerinizi sedaerzi@maltepe.edu.tr adresine gönderebilirsiniz.

Katılmak İstiyorum.

İmza:

Tarih:

Tablolar Listesi

Tablo 1: Ölçek Puanlarına İlişkin Betimleyici İstatistikler

Tablo 2: Suçluluk Puanına İlişkin Betimleyici İstatistikler

Tablo 3: Suçluluk Gruplarına Göre Yapılan Yardımın Farklılaşp Farklılaşmadığını Anlamak Üzere Yapılan Varyans Analizi Sonuçları

Tablo 4: Katılımcıların Buldukları Suçluluk Grubuna ve Cinsiyete Göre Yardım Miktarı Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

Tablo 5: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakeme Puanlarına Göre Ayrılan Katılımcıların Frekans ve Yüzdeleri

Tablo 6: Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakeme Puanlarına Göre İki Gruba Ayrılan Katılımcıların Yardım Miktarı Ortalamaları ve standart Sapmaları

Tablo 7: Ahlaki Kimlik Özellikleri Puanlarına Göre Ayrılan Katılımcıların Frekans ve Yüzdeleri

Tablo 8: Ahlaki Kimlik Özellikleri Faktörlerine Göre İki Gruba Ayrılan Katılımcıların Yardım Miktarı Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Tablo 9: Suçluluk Duygusu, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler, Ahlaki Kimlik, Bakış Açısı Alma, Para Yardımı İlişkisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi

Tablo 10: Suçluluk Duygusu, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler Alt Ölçekleri, Ahlaki Benlik Özellikleri, Bakış Açısı Alma Özelliklerinin Para Yardımı ile İlişkisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi

Tablo 11: Demografik Değişkenlerin, Para Yardımı ile İlişkisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi

Tablo 12: Demografik Değişkenler, Suçluluk Duygusu, Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler Toplam Puanı, Onay Odaklı Muhakemenin Para Yardımını ne Düzeyde Yordadığını Anlamak İçin Yapılan Regresyon Analizi

Tablo 13: İçselleştirilme Ahlaki Kimlik Özelliği ve Bakış açısı Alma Puanlarının Ahlaki Muhakeme Toplam Puanını ne Düzeyde Yordadığını Anlamak İçin Yapılan Regresyon Analizi

Tablo 14: Ahlaki Muhakeme toplam puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

Tablo 15: Hedonistik Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

Tablo 16: Stereotipik Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

Tablo 17: Onay Odaklı Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

Tablo 18: İhtiyaç Odaklı Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

Tablo 19: İçselleştirilmiş Muhakeme Kurma Toplam Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

Tablo 20: İçselleştirme Ahlaki Kimlik Özellikleri Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

Tablo 21: Sembolleştirme Ahlaki Kimlik Özellikleri Puanı grupları ve Suçluluk Gruplarının Etkileşiminin Yardım Miktarı Üzerindeki Etkisini İncelemek Amacıyla Yapılan ANCOVA Analizi Sonuçları

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1: Ahlaki Kimlik Ölçeği Yamaç-Birikinti Grafiği Faktör Yapısı Şekli
- Şekil 2: Suçluluk Grupları ve Ahlaki Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği
- Şekil 3: Suçluluk Grupları ve Hedonistik Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği
- Şekil 4: Suçluluk Grupları ve Stereotipik Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği
- Şekil 5: Suçluluk Grupları ve Onay Odaklı Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği
- Şekil 6: Suçluluk Grupları ve İhtiyaç Odaklı Muhakeme Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği
- Şekil 7: Suçluluk Grupları ve İçselleştirilmiş Muhakeme Kurma Toplam Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği
- Şekil 8: Suçluluk Grupları ve İçselleştirme Ahlaki Kimlik Özelliği Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği
- Şekil 9: Suçluluk Grupları ve Sembolleştirme Ahlaki Kimlik Özelliği Puan Gruplarına Göre Ayrılan Katılımcıların Yaptıkları Para Yardımı Grafiği